

Zaplatíte si úroky naraz, a nemusíte prísť ani do roka, za dva k nám platiť. (TAJOVSKÝ) — „Nervozita,“ povedal mu, „šport, kamarát, a ozdravieš.“ (JESENSKÝ)

Jednoznačnejšie však sa dôsledkový vzťah vyjadruje viacslovnými spojkami *a preto, a tak, a teda* (popri *preto, tak, teda*).

6. Vysvetľovací a príčinný vzťah sa samotnou parataktickou spojkou *a* vyjadruje iba výnimočne. Častejšie sa v tomto význame používajú spojkové výrazy *a veď, a to* (popri *veď*).

Martin bol na smrť unavený, len tak sa knísal v sedle, a veď mal aj byť prečo unavený. (MINÁČ) — Ktosi ho videl cez prázdniny v istej menšej výletnej reštaurácii na okolí Paríža, a to vo funkcii dôverníka pretučnej majiteľky. (LETZ)

7. Parataktická spojka *a* sa používa aj na vyjadrenie prípustkového vzťahu.

„Kalika,“ povedal hlasno, „strašiš mátohami, a sám sa ich bojíš!“ (ONDREJOV) — Robíte iba posmech, a vec je veľmi vážna. (JESENSKÝ) — Či ja zato môžem, že dievča rastie ako konopa, a nemá len šesťnásť rokov? (TAJOVSKÝ) — Starí ľudia všeličo vedeli, a chodili do školy iba zimu—dve. (ÚZUS)

Priradovacia spojka *a* sa používa najčastejšie v svojej základnej, zlučovacej funkcii. Ináč sa používa už oveľa zriedkavejšie. Ďalšie funkcie spojky *a* závisia od zmyslu spájaných jazykových jednotiek alebo od významu výrazov. S ktorými táto základná zlučovacia spojka utvára viacslovné a zmyslom jednoznačnejšie spojkové výrazy.

a čo

Hypotaktická spojka *a čo* má význam krajnej podmienky ako aj samo *čo*. Podobne aj variant *a čo by*. Sú to hovorové výrazy.

Takej veru nikdy nedostane, a čo nohy po kolená zoderie. (KUKUČÍN) — Vozík pretiahnu cez Váh ani pierko, a čo by im bol Váh vyše hlavy. (KUKUČÍN) — A čo by tvoj priateľ i z medu bol, neoblíž ho celého. (PRÍSL.) — A čo by vás oklamali deväťdesiat-deväť ráz, predáte svoje múdre hlavy za slub aj po stý raz. (MINÁČ)

a jednako

1. Parataktický spojkový výraz *a jednako* má odporovací význam s odtienkom prípustky (popri samom *jednako*).

„Pozrite, aj teraz ho bijali, a jednako ohodil poriadne do školy,“ povedal učiteľ. (HORÁK) — Vetry šlahali mu tvár, a jednako tiahli ho proti sebe. (KRČMÉRY)

Dôraznejšia je rovnoznačná spojka *ale jednako*.

Trpko mu bolo, ale jednako len šiel. (ONDREJOV)

2. Parataktický spojkový výraz *a jednako* má aj prípustkový význam. Je to zriedkavý prostriedok.

A potom ešte, že nie tak „hutori“ ako šarišskí páni, a jednako je „Sloviak“. (KRČMÉRY)

a preda

1. Parataktický spojkový výraz *a preda* (popri samom *predsa*) má odporovací význam.

Vrátil sa k Juráňovi bez jačmeňa, i bez jaseňov — a preda bol uradovaný. (KUKUČÍN) — Holub je holubom, a preda má svoju žľ. (PRÍSL.)

Používa sa aj synonymný výraz *ale preda*.

Zdalo sa, že už nežije, ale preda ešte neumrel. (KRNO) — Možno, že sa netýka, ale preda nám nedá pokoja. (CHROBÁK)

2. Parataktický spojkový výraz *a preda* má aj prípustkový význam.

Nemáš hodínok, a preda sú ti ako učiteľovi potrebné. (ČAJAK)

a preto

Parataktický spojkový výraz *a preto* má dôsledkový význam. Používa sa častejšie ako sama parataktická spojka *preto*.

Paholok, keď bol prevádzal cez potok voly, skĺzol zo skál, a preto hrozne mu žvákalo pri kráčaní v bagančiach. (GABAJ) — My s Gregušom nemali sme v sebe ani nadutosti, ani chvastavosti Janovej, a preto sme šli skromne. (FIGULI) — Zdá sa mu, že ostatní majú lepšie kamene ako on, a preto by aspoň jeden rád s niektorým zamenil. (ZUBEK) — Všetky tieto požiadavky splňajú kompostové hnojivá, a preto zeleninárstvo sa bez kompostov nemôže zaobiť. (ZVARA)

a tak

Parataktický spojkový výraz *a tak* má dôsledkový význam (popri samej spojke *tak*).

Však si mladý, a tak ti odpúšťam, že ani toľko nemáš pod klobúkom, že bys ma pochopil. (KALINČIAK) — To sa roznieslo, a tak potom nikto sa neopovážal dar poslať. (TAJOVSKÝ) — Odmietnuť ju znamenalo podporovať nepriateľa, a tak si Majerík vyžiadal od posádkového veliteľa zbrane, mundúry a inštrukcie. (KARVAŠ) — V kyslom prostredí sa kyselina fosforečná postupne uvoľňuje, a tak sa stáva prístupnou pre rastliny. (ZVARA)

a teda

Parataktický spojkový výraz *a teda* má dôsledkový význam (popri samej spojke *teda*). Je zriedkavá.

Doručením vlastníckej žaloby stáva sa aj statočný držiteľ nestatočným, a teda zodpovedá ako nestatočný držiteľ, hoci nie je si vedomý svojej nestatočnosti. (LUBY)

abo

Parataktickou spojkou *abo* sa vyjadruje vylučovací vzťah medzi vetnými členmi aj medzi vetami. Je to ľudová spojka, používaná len v básnickej reči. Je to variant spisovnej spojky *alebo*.

Smrť, abo volnosť! (BOTTO) — Bráň sa, chlap, abo skap! (PRÍSL.)

Spojka *abo* sa aj opakuje: *abo* — *abo*.

Abože mi zahyň, abo buď slobodný! (CHALUPKA)

aby

Hypotaktická spojka *aby* je viacfunkčná. V základnom význame sa používa ako účelová spojka. Ďalej sa používa ako príčinná, dôsledková, účinková a podmienková spojka a napokon ako hypotaktická spojka na čele predmetových, prívlastkových a podmetových vedľajších viet. Výnimočne sa ňou vyjadruje priradovanie v tzv. nepravých účelových vetách.

1. Spojka *aby* je základná účelová spojka. Časté sú i jej dvojčlenné varianty *preto* — *aby*, *nato* (*na to*) — *aby*, *zato* — *aby*, skladajúce sa z deiktického výrazu a spojky.

Ujšť som musela od neho, *aby* nevidel moje slzy. (VANSOVÁ) — Vždy sme sa v taký čas primkli k sebe, *aby* sme premošli strach. (ŠVANTNER) — Účasť svedkov je predpísaná zásadne *preto*, *aby* sa právny úkon dal dokázať. (LUBY) — V niektorých literárnych dielach používa spisovateľ prírodný jav *nato*, *aby* ním zasiahol do vývinu deja. (ŠMATLÁK) — Veď som ti *zato* dala napredok plácu, *aby* si mi môj zhotovila najskôr. (TIMRAVA)

V odbornom štýle sa zriedkavo používajú aj varianty *s tým cieľom*, *aby*; *za tým cieľom*, *aby*; *s cieľom*, *aby*; *za tým účelom*, *aby*.

Hoci je vec ľahko oddeliteľná od nehmuteľnosti, predsa ju treba pokladať za trvale s ňou spojenú, ak sa spojenie stalo *za tým účelom*, *aby* sa vec trvale užívala s pozemkom. (LUBY)

2. Príčinný vzťah sa hypotaktickou spojkou *aby* vyjadruje vo vetách so záporným prísudkom, ak v nadradenej vete je sloveso *báť sa* a jeho synonymá.

Bojí sa, *aby* pri prechode nedostal guľku odzadu. (JILEMNICKÝ)

3. Dôsledkový vzťah sa hypotaktickou spojkou *aby* vyjadruje často. Nadradená veta má záporný predikát.

Nie som malé dieťa, *aby* si ma na ruky bral. (TIMRAVA) — Profesori nie sú regrúti, *aby* sa ľakali panovačného tónu miestnych vojenských veličín. (LEZZ)

4. Účinkový vzťah sa vyjadruje hypotaktickou spojkou *aby* vtedy, keď ide o neskutočný dej. V nadradenej vete bývajú odkazovacie výrazy *tak*, *tolko*, *natoľko*, *taký*, ktorými sa vyjadruje intenzita alebo kvantita.

Starý otec ani neprešiel popri ňom, *aby* ho po tej peknej srsti nepohládkaľ a neprihovril sa mu. (JANČOVÁ) — Nemieže týžďňa, *aby* niečo nevyparatili. (HEČKO) — Ale je každý taký blázon, *aby* vyžrádzaľ svoje bohatstvo? (KUKUČÍN) — Nemáš toľko ješť, *aby* ti brucho puklo. (PRÍSL.) — Ich svetielko stačilo len natoľko, *aby* človek videl pred seba. (JÉGÉ)

5. Hypotaktická spojka *aby* sa používa v predmetových vetách, ak sa nimi vyjadruje dej závislý od vôle niekoho. Úmysel vykonať dej vedľajšej vety sa

vyslovuje prísudkovým slovesom alebo iným výrazom v nadradenej vete. Spojka *aby* sa používa v predmetových vetách aj na vyjadrenie neskutočného deja (resp. po zápornej nadradenej vete).

Pán Potocký kázal, *aby* bolo ticho, a všetci umkli, ako Nemci pri mäse. (KALINČIAK) — Janko ho prišiel ohlásiť, *aby* šiel s ním do hory. (PLÁVKA) — Štefan nám poradil, *aby* sme najprv vystriehli, kam bociany chodievajú, a *aby* sme tam na ne počkali. (ROMANOVSKÝ) — Presvedčte brigády, *aby* sa zaviazali na termín. (TATARKA) — Chceš, *aby* ťa zadlávali?! (TIMRAVA) — Zviera to neurobí, *aby* menilo deň na noc a noc na deň. (JESENSKÝ) — „Čujme!“ vyletí z Mikulu, ktorý už ledva čaká, *aby* si mohol povedať svoje. (HEČKO)

6. Hypotaktická spojka *aby* sa používa v prívlastkových vetách, ktoré rozvíjajú podstatné mená ako *vôľa*, *oznámenie*, *zákaz*, *ponuka*, *návrh*, *nátlak*, *prošba*, *pomoc*, *záujem*, *súhlas*, *trúžba*, *právo*. Pri podstatných menách *strach*, *obava* a pod. je spojka *aby* len v záporných vetách (v kladných vetách je spojka *že*).

Kapitán vydal rozkaz, *aby* sa zhromaždenie rozišlo. (ZUBEK) — Môžete napísať žiadosť, *aby* ho znova prijali. (KRNO) — Dožadujú sa svojich práv, *aby* v svojich veciach mohli rozhodovať sami. (MINÁČ) — Pôvodné vymenenie úrokov na zmenku bolo zakázané z obavy, *aby* nebola zneužitá na vymenenie úžerníckych úrokov. (SPIŠIAK) — Začal sa ho zmocňovať strach, *aby* niekto nevošiel a nepočul to člivé huckanie. (URBAN)

7. Hypotaktická spojka *aby* sa používa v podmetových vetách najmä vtedy, keď sa nimi vyslovujú myšlené, ohcené alebo možné neskutočné deje.

Nie je možné, *aby* i najsilnejšie čerpadlá za taký krátky čas odčerpali také množstvo vody. (PLÁVKA) — Neprišlo jej na um, *aby* sa spierala. (KUKUČÍN) — Nemá to zmyslu, *aby* sme sa hádali. (MINÁČ)

8. Podmienkový vzťah sa samotnou hypotaktickou spojkou *aby* vyjadruje zriedkavo, najmä v umeleckom štýle. Podmienková spojka *aby* na rozdiel od účelovej spojky *aby* vznikla stiahnutím spojenia *ak by*.

Abý nie ten chorý, včera by sa bolo zle porobilo. (KUKUČÍN) — *Abý* si im potajme neposlala zrna, pohynuli by, rozišli by sa svetom. (TAJOVSKÝ)

Ináč je to častejšie v ľudovej reči.

Abý sa tá láska na bralí rodila, nejedna panenka hlavu by zlomila. (LUD. PIESEK)

9. Priradovanie, a to zlučovací alebo odporovací vzťah, vyjadrujeme hypotaktickou spojkou *aby* len v citove podfarbených prejavoch (nadenený alebo tragicky ladený prejav). Sú to tzv. nepravé účelové vety.

Vtedy sa prvý raz objavilo meno Martin Benka, *aby* sa po vojne stalo synonymom moderného výtvarného snaženia slovenského. (WAGNER) — Odišiel, *aby* sa nikdy k nám nevrátil. (ÚZUS)

Hypotaktická spojka *aby* je častá najmä v svojej základnej funkcii, ako aj v predmetových a prívlastkových vedľajších vetách. Tu sa funkčne dopĺňa so základnou hypotaktickou spojkou *že*.

V ľudovej reči a potom aj v básnickom štýle používajú sa aj zrazeniny *abych* (<*aby som*), *abys* (<*aby si*).

ač

1. Hypotaktická spojka *ač* má v ľudovej reči podmienkový význam. Je to variant základnej podmienkovej spojky *ak*.

Chudobný človek potom zostal kráľom a panuje dosiaľ, *ač* neumrel. (DOBŠINSKÝ, POVESTI) — Ruky vysúkať, *ač* má byť z nás niečo. (TIMRAVA)

2. Prípustkový vzťah sa vyjadruje hypotaktickou spojkou *ač* pomerne zriedkavo. Je to krajová spojka. V spisovnom jazyku je archaická.

A *ač* o synovi nieš zvesti, jednako nezúfa. (TIMRAVA) — Ba Ezechiel, *ač* vravel s ním a uctieval ho vždy, preds', rodičom snád kvôli, nachodil ku nemu. (HVIEZDOSLAV)

ačkoľvek

Hypotaktická spojka *ačkoľvek* sa používa v prípustkovej funkcii už len ojedinele. V staršom jazyku bola bežná, i keď sa už dávnejšie počítavala ako knižná. Používala sa aj korelatívna dvojica *ačkoľvek* — *predsa* (*jednako*).

Čuprik nebol veselý, *ačkoľvek* vypil mnoho vína. (JESENSKÝ) — *Ačkoľvek* cesty pekne vedú z paláca tvojho do môjho obydlija, *predsa* tak málo navštevuješ ženu. (SLÁDKOVIČ)

ačpráve

Hypotaktická spojka *ačpráve* s významom prípustky sa hojnejšie používala v staršom spisovnom jazyku; dnes sa používa už iba ojedinele. Je celkom zastaraná.

Neznal, čo odpovedať, *ačpráve* býval chýrečným advokátom. (KALINČIAK) — Slovom, úlisný chlapík, *ačpráve* mu od srdca nikdy naklonený nebol, stal sa *predsa* nevyhnutným „totumfac“ Dymákovým. (LASKOMERSKÝ)

aj

1. Stupňovací vzťah sa zvyčajne vyjadruje parataktickou spojkou *aj*. Opakovanou spojkou *aj* zdôrazňujeme pri vyratúvaní každý člen syntagmy.

Pripomínala im znášanlivosť v šťastí *aj* nešťastí. (TAJOVSKÝ) — Počítali ráno, keď vstali, keď oddychovali v tóni pri kosení, *aj* keď v zime vyvážali hnoj a voľy šli samy od seba. (MINÁČ) — Činnosť vyžadovala triezvu myseľ, ba i určitú námahu, čo ma posilňovalo *aj* na tele, *aj* na duchu. (ŠVANTNER) — Uspela zbadat' *aj* zimné papuče, *aj* roztrhaný reklík, *aj* vrkôčik. (JESENSKÝ) — Tam stála stará jablň. Na tú vyliezol. *Aj* ho kryla *aj* lepšie videl. (HORÁK)

2. V staršom spisovnom jazyku sa častejšie ako dnes používala opakovaná vetná spojka *aj* — *aj* na vyjadrenie odporovacieho vzťahu s prípustkovým odtienkom, najmä ak druhá veta bola záporná. Je to ľudový prostriedok.

Aj ubijú nás, *aj* plakať nám nedajú. (PRÍSL.) — *Aj* ti vtrvím, *aj* nedbáš. (TAJOVSKÝ)

3. Parataktická spojka *aj* má často zlučovaci význam, najmä ak pripája tretí alebo až ďalší člen viacnásobného vetného člena, alebo ak predchádzajúci člen je už pripojený základnou zlučovacou spojkou, spojkou *a*.

Ponúkal syr, mlieko *aj* slaninu. (ONDREJOV) — Ale zato musel zavracať *a* poslúchať *aj* sa prosiť ostatným. (TAJOVSKÝ)

aj čo

Hypotaktickou spojkou *aj čo* sa vyjadruje krajná podmienka.

Nemáš pravdu, *aj čo* pukneš! (ÚZUS)

aj keby

Rozložiteľný spájací výraz *aj keby* má význam krajnej podmienky. Používa sa ako hypotaktická vetná spojka.

Pochybnosti a lži sa šíria tak rýchlo, že nestačíš na všetko, *aj keby* si bol Jánom Zlatoústym. (MINÁČ) — Ja by som s tým súhlasil, *aj keby* to bolo naopak: keby som ja mal masť a oni suchú zápražku. (ZÚBEX)

aj keď

Rozložiteľný spájací výraz *aj keď* má význam krajnej podmienky.

Svet Andreja Zachara je jasný, *aj keď* neveselý. (KRNO) — Človek sa cíti silný, *aj keď* ho bolia kríže. (MINÁČ) — Tak to musíte mať v hlave, že pridete na svoje miesta, *aj keď* vám oči zaviažem. (TATARKA)

ak

1. Hypotaktická spojka *ak* je základná podmienková spojka. Často sa používa v korelovaných dvojiciach *ak* — *tak*, *ak* — *nuž*. Zriedkavý je knižný variant *v (tom) prípade* — *ak*, častejšie *vtedy* — *ak*.

Ak sa na ochorenie príde zavčasu, dá sa vyliečiť. (POPLUHÁR) — *Ak* sa vyjasní, do rána bude silný mráz. (ÚZUS) — *Ak* sa budeme usilovať, tak to môže *aj* byť. (TIMRAVA) — O spoluvlastníctve hovoríme *v tom prípade*, *ak* vlastníctvo k tomu istému predmetu patrí nerozdelene viacerým subjektom. (LUBY) — Čert by vzal hrnčiara, *ak* by jeden hrniec na veku trval. (PRÍSL.)

Zriedkavo sa používa zdôraznený variant podmienkovej spojky *akže*.

Nezistili sme nijakej zlej vlastnosti, naopak, *akže* podľa jej povahy a darov môžeme matku posudzovať, bola to iste osoba výborná, dobrá a šľachetná. (STODOLA)

Podmienka spojená so zámerom, s možným cieľom vyjadruje sa spojkou *ak* vo vete, ktorá má prísudkové sloveso v podmieňovacom spôsobe.

Štefan radil zasobiť sa špagátom, *ak* by korčule náhodou popúšťali. (ONDREJOV) — Keď som bola malá, pamätám sa, mávali sme cez noci pri posteliach prichystané topánky a vlniaky, *ak* by sa voda zdvihla. (JANČOVÁ)

V podmienkovej vedľajšej vete sa výrazom *iba ak, ak len* vyjadruje obmedzenie platnosti predikácie na jeden prípad.

No nenašli sme nič, *iba ak* starú podkovu. (TAJOVSKÝ) — Človek naozaj nemôže žiť bez človeka, *ak len* nemá porušené opravdivé ctenie v sebe. (FIGULI)

2. Zriedkavo sa hypotaktickou spojkou *ak* vyjadruje v tzv. nepravých podmienkových a časových súvetiach priradovanie.

Ak viani ešte stál vo vzduchoprázdnej próze, dnes iste vyčarí najkrajšiu z jarných ód. (ŽÁRY) — *Ak* je Puškin orlom ruskej poézie, je Lermontov jej jastrabom. (A. MATUŠKA)

ako

1. Hypotaktická spojka *ako* má najčastejšie porovnávaciu funkciu. Je to základná porovnávacia spojka členská aj vetná. Používa sa jednak po pozitívne a komparatívne adjektív a adverbii, jednak pri nepriamom pomenovaní vlastností. Tu sa používajú aj korelované dvojice *taký — ako, tak — ako, toľko — ako* pri rovnakom spôsobe a *iný — ako, ináč — ako, inde — ako* pri nerovnakom spôsobe.

Dvom je vždy veselšie *ako* jednému. (PRÍSL.) — Prepadol sa *ako* kameň v potoku. (JESENSKÝ) — Mäkký *ako* maslo. (ÚZUS) — *Ako* vzácnu vec, tak si ho držal. (TIMRAVA) — Teraz to už nebolo také *ako* pred chvíľou. (HORÁK) — V dôsledku tohto ustanovenia ani občania nemôžu skúmať platnosť zákona inak *ako* z hľadiska jeho vyhlásenia. (LUBY)

Používa sa aj spojkový výraz *podobne ako*, ktorý je dôraznejší *ako* sama spojka *ako*.

Rašeliniská sú teda osobitným pôdnym typom, *podobne ako* hnedozeme alebo černo-zeme, s prevládajúcim organickým podielom. (ZVARA)

Spojka *ako* je častou spojkových výrazov *ako keď, ako keby, ako kým*.

Bude to, *ako keď* pustíte capa do záhrady. (JILJEMNIČKÝ) — Čo sa tváriš, *ako keby* si ho nepoznal?! (ÚZUS) — Robíš už aj tak nevládzem, *ako kým* som bola mladšia. (ČAJAK) — Vyšiel z predsedníctva do podbránia rozhorčený, ale akýsi veselší, *ako keď* vchádzal. (JESENSKÝ)

2. Hypotaktickou spojkou *ako* sa uvádza aj príklad alebo výpočet. V tomto prípade ide o zúžený prirovnávací vzťah.

Maďarské mená *ako* Nagy, Arany, Király skloňujú sa podľa vzoru chlap, napr.: Nagy, Nagya, Nagyovi atď. (PRAVIDLÁ SLOVENSKEHO PRAVOPISU) — Prevzdušňovacia kocka je z pórovitého materiálu, *ako* pieskovec, pemza, drevené uhlie, lipové alebo topolové drevo. (MRAHČ) — Pri mineralizácii sa organické látky premieňajú až na jednoduché zlúčeniny, *ako* sú voda, amoniak, kyslíčnik uhličitý, kyslíčnik síry a iný. (ZVARA)

3. Spojka *ako* uvádza aj vysvetlenie, zvyčajne vo forme slova alebo výrazu.

Po vojne — *ako* po tej prvej — hory pošáttnili, veď vieš. (LAZAROVÁ) — Iste sa mu — už *ako* Hlavajovi — poteší, ba podnikal aj kroky, aby ho redakcia reklamovala. (URBAN) —

On nás nepoznal, *ako* ľudí z druhej strany Hrona, a uveril našej bájke o blízkom teľati. (TAJOVSKÝ) — Vinič, *ako* jedna z najintenzívnejších plodín, vyžaduje však pravidelné hnojenie maštaľným hnojom. (ZVARA)

4. Hypotaktická spojka *ako* uvádza aj príslovkové vety zreteľa. Synonymum je *nakoľko*.

Dlhé a dlhé hodiny, *ako* sa jasne pamätám, blúdievala som v kruhu okolo stola, zadívaná pred cupkajúce nôžky. (JANČOVÁ)

V tomto význame sa používa i jej variant *podľa toho, ako*.

„Aj podľa smelosti,“ odvetil Janko, „ale hlavne *podľa toho, ako* zmýšľajú.“ (KANO)

5. Hypotaktická spojka *ako* má všeobecný časový význam. Najčastejšie sa takto vyjadruje súčasné trvanie obidvoch dejov.

Ako sa Jerguš s Paľom blížili, odbehli psi od koliby ďaleko do poľa. (ONDREJOV) — *Ako* začne kraľovať spravodlivosť, v tej minúte bude po vojne. (KUKUČÍN) — Podobné myšlienky znepokojovali mi hlavu, *ako* som opustil Magdalénu. (FIGULI)

V nadradenej vete býva časový alebo odkazovací výraz, čím sa význam spojky spresňuje.

Krémár nalieval a zakaždým, *ako* položil štamperlík na pult, zazrel na Machaja. (MINÁČ) — Ubehlo dlhých osemnásť rokov odvtedy, *ako* prišli na svet sestry — blizniatka. (HORÁK)

6. Zriedkavý je prípustkový význam hypotaktickej spojky *ako*. Je to variant bežnej prípustkovej spojky *akokoľvek*.

Učiteľovi, *ako* bol lahostajný k národným veciam, skoro slzy vyhrkli... (TAJOVSKÝ)

7. Hypotaktická spojka *ako* sa používa aj v predmetových vedľajších vetách, ak v nadradenej vete niet gramatického predmetu. V prísudku nadradenej vety je spravidla prechodné sloveso myslenia a vnímania.

Premýšľal, *ako* dostať netopiera do hrsti. (ONDREJOV) — Krista videla, *ako* padajú jej plány, *ako* sa rúca vybájený svet do prachu. (URBAN) — Na Mišovej tvári bolo vidno, *ako* sa mu ňavilo. (MORIO)

Ak v nadradenej vete je gramatický predmet, vedľajšia veta so spojkou *ako* nie je predmetová, ale doplnková.

Obrátený objektový vzťah, prekrížený vysvetľovacím vzťahom, sa vyjadruje takisto spojkou *ako*. Stojí na čele vety, ktorá by pri čistom objektovom vzťahu mala úlohu nadradenej vety.

Ako vidieť, rašelina je veľmi výhodný podstielkový materiál pre všetky druhy hospodárskych zvierat. (ZVARA) — *Ako* teda vidíme, nová estetika — naproti starej — je aposteriorna, do ohľadu berie javy životné a z tých indikuje pravidlá estetické. (BUJNÁK)

8. Osobitnou funkciou hypotaktickej spojky *ako* je uvádzanie doplnku alebo doplnkovej vety.

Zuzka ako mladá nevesta bola inými starostami zaujatá. (ČAJAK) — Predstavila sa mu obradne ako členka prípravného výboru. (KARVAŠ) — Narukoval k honvédom ako desiatnik a hneď na začiatku vojny internovali ho v Bratislave ako pansláva. (MARTÁK) — Janko postihne otea v obluku, ako ide popri býkoch. (HEČKO) — Nahla sa k nemu, ako stál opretý o košinu, a pohladkala ho po vlasoch. (KRNO) — Pohlada sledoval ohryzok, ako mu klesal a zasekujúc sa vystupoval. (TATARKA)

ako aj

Parataktická spojka *ako aj* má zdôraznený zlučovaci význam. Pripája sa ňou zvyčajne ostatný člen viacčlennej koordinatívnej syntagmy. Synonymné sú spojky *ako i*, *ako ani*.

Namiesto alkoholických nápojov je vhodné piť minerálky s ovocnými sirupmi, **ako aj** mlieko vo všetkých jeho formách, najmä kyslé. (BALÁŽ) — V paralelizme týchto dvoch protichodných tendencií, **ako aj** v ich vzájomnom zápase spočíva špecifická zvláštnosť vo vývine nášho činoherného umenia. (RAMPÁK) — Práva a povinnosti, **ako aj** zánik záložného pomeru vysvitá z toho, čo bolo povedané o záložnom práve. (LUBY)

ako tak

Hypotaktická spojka *ako tak* má časový význam: vedľajšia veta obsahuje časové zarámčovanie deja hlavnej vety, v ktorom sa nečakane, prekvapujúco uskutočňuje dej hlavnej vety.

Ako tak stojím pri obluku, vojde Peter. (JANČOVÁ) — A tu i na neho, **ako tak** sedí pri nej, bezmocný, dojatý, naválí sa únava ako dajaká hora. (TATARKA) — **Ako tak** postávali neďaleko studničky, krivým chodníkom vyšiel na kraj lúky jeleň. (MORIC)

ako — tak

1. Dvojčlenná hypotaktická spojka *ako-tak* vyjadruje spôsob, a to porovnaním rozdielu v kvantite alebo intenzite. Používa sa aj variant *ako — tak aj (i)*.

Preto filozofia **ako** vyrastá z vied, **tak** sa k nim nevyhnutne musí vracat a ich určovať. (FILKORN) — **Ako** to už na tomto božom svete býva, **tak** to bolo pred reštauráciou. (KALINČIAK)

2. Dvojčlenná parataktická spojka *ako — tak i (aj)* má mierne stupňovací význam. Je to členská spojka. Synonymná s ňou je opakovaná spojka *i — i*.

Lebo tetka Kubovčička mala rada obidve, **ako** Julku, **tak i** Maru. (SEALKA) — Pán vicišpán chcel ukázat **ako** svoje bohatstvo, **tak aj** svoju pohostinnosť. (KALINČIAK)

ako že

Hypotaktická spojka *ako že* má porovnávací význam: uvádza vedľajšiu vetu vyjadrujúcu dôrazné uistenie. Používa sa zriedkavo aj variant *akože, tak ako že*.

Bude visieť, **ako že** som Janko Krap, bude visieť a čižmy mu natrieme lajnom! (MIRNÁČ) — Dám ho súdu, **ako že** som Petráň. (FIGULI) — Keď chcete — **akože** chcete — pokročiť o krôčik ďalej od zdvorilostných rozhovorov o počasí, mali by ste si nejednu neďve závažné veci vysvetliť. (TATARKA)

akoby

Hypotaktická spojka *akoby* má prirovnávací význam. Používa sa ako členská i vetná spojka.

Chvíľu ešte vykračoval bez slova, **akoby** zbieral myšlienky, a potom sa rozhovril. (MORIC) — Grécka socha je dielom **akoby** oscilácie medzi skutočnosťou ľudského života a vysneným ideálom. (BEDNÁR) — Izbica je **akoby** vyhriata štedrou žiarovkou na drôte, tiene sú prikre, papiere oslnivé. (KARVAŠ)

akokoľvek

Hypotaktická spojka *akokoľvek* má prípustkový význam. Používa sa aj v dvojčlennom spojkovom výraze *akokoľvek — jednako, akokoľvek — predsa (len), akokoľvek — aj tak*. ¶

Akokoľvek snažila sa mu rozumieť, nevedela rozoznať, či je v jeho hlase veselost alebo smútok. (FIGULI) — **Akokoľvek** bol mohutný, **jednako** zdrevenel od prekvapenia. (ONDREJOV) — **Akokoľvek** vzrušene, **predsa len** poddáva sa nečakaným zvratom prirodzene a bez škrupulí. (CHROBÁK)

akonáhle

Hypotaktická spojka *akonáhle* má časový význam: vyjadruje tesné nasledovanie deja hlavnej vety po deji vedľajšej vety. Preto v postponovanej hlavnej vete bývajú príslovky *už, hneď*. V spisovnej reči je zastaraná.

Akonáhle niekto mal podobnú mašlu, už si objednal nejakú extra. (JESENSKÝ) — **Akonáhle** som mal vymenovanie vo vrecku, **hneď** som oznámil stoličnej vrchnosti svoj príchod. (ČAJAK)

ale

1. Parataktická spojka *ale* má základný význam odporovací. Je to základná odporovacia spojka. Používa sa na spájanie slov aj viet.

Práca má horký korienok, **ale** sladké ovocie. (PRÍSL.) — Stihol ho osud, aký navštevoval skoro každú tretiu rodinu v tomto drsnom, **ale** utešenom kraji. (KRNO) — Pod kozubom horel ohník, **ale** začínal už zhasínať. (KUKUČÍN) — Nevedela som ešte čítať, **ale** list som mala celý v pamäti. (JANČOVÁ) — On vtedy nepodľahol a ešte dnes cíti, **ako** sa takéto vlastnosti v človeku ťažko získavajú, **ale** ako ho krešú v tvrdého chlapa. (PLÁVKA) — Nie, takto sa mu nevie prizrieť ani milá, **ale** ani mať. (TATARKA)

Zdôraznený odporovací vzťah sa vyjadruje výrazom *nie — ale*, alebo výrazom *ale naopak*.

Nie obrúsok, ale šatôčku mala na hlave. (TAJOVSKÝ) — Rozvraveli sa nie o vlasti, ale o ľúbosti. (KARVAŠ) — Je zlým vodičom tepla, a preto pri ležaní zvieratám neodoberá teplo, ale naopak vytvára im vhodné teplé prostredie. (ZVARA)

Ak sa pri odporovacom vzťahu uplatňuje aj obmedzenie, používa sa spojovací výraz *ale len, ale iba, aj (i) — ale len*.

Teraz si už zajdú i do Váhu, ale len do menšej vody. (RÁZUS) — Pravda, žiadala, aby ho úradne vyhlásili za mŕtveho, ale iba preto, lebo jej notár tak poradil. (CHROBÁK) — Strana môže podať ospravednenie aj po uplynutí, ale len dotiaľ, kým druhá strana nepodala žiadosť o výmaz predznačenia. (LUBY)

Ak sa pri odporovacom vzťahu uplatňuje aj prípustka, používajú sa spojkové výrazy *ale predsa, ale jednako, ale napriek tomu, síce — ale (predsa, jednako)*.

Dodek sa zdal ustarostený, ale predsa akosi veselý. (TATARKA) — Jerguš mal tvár ostrejšiu ako inokedy, lebo vo väzení štyri dni nejedol, ale jednako sa k ničomu nepriznal. (ONDREJOV) — Až koncom 17. storočia istý dánsky hvezdár zistil, že rýchlosť svetla je síce veľmi veľká, ale predsa konečná. (HAJKO) — Hlava ho síce bolela ako inokedy po nedeli ale bolesť ho neprebudila. (HEČKO) — Potíme sa, ale napriek tomu trasieme sa na celom tele, akoby nám bolo zima. (CHROBÁK)

2. Parataktická spojka *ale* má aj stupňovací význam. Na zvýraznenie tohto významu používajú sa však častejšie výrazy *ale aj, ale i, ale ani*, ako aj dvojčlenné spojky *nielen (nielenže) — ale i (ale aj, ale ani)*.

Bohatý človek môže byť nielen soľou zeme, ale aj pijavicou. (KRNŮ) — Tohoroční dovolenku mal som stráviť nielen príjemne, ale aj užitočne. (MORIC) — Táto disjunkcia *nielenže* je neúplná, ale neplatí ani jeden jej člen. (FILKORN)

3. Parataktická spojka *ale* sama alebo ako časť spájacieho výrazu používa sa na pričlenenie vetného člena alebo aj vety.

Pri kaštieli bude záhrada, ale len na kvety. (KUKUČÍN) — Vychoval si ich, vychoval, ale nie na svojom. (SKALKÁ) — Áno, to boli môj starý otec, ale už zomrel. (TAJOVSKÝ) — Nie, prosím, pán učiteľ. Nehnevám sa, ale keď mi to Augustín od jedu povedal. (HORÁK) — A čože ešte teraz, syn môj, je už starý, ale kým bol mladší! (TAJOVSKÝ)

alebo

1. Parataktická spojka *alebo* má vylučovací význam. Je to základná vylučovacia spojka v oznamovacích vetách. Zahŕňa aj eventualitu. Používa sa ako členská i vetná spojka.

Výročie alebo iné sviatky, nedela a tu i tu deň alebo dva odpočinku — ináč vždy na vozíku, na železnici alebo na jarmoku. (KUKUČÍN) — Právo poddať je právo, ktoré ustupuje zmluvám jednotlivcov, alebo ich jednostranným právnym aktom. (LUBY) — Mladšie-staršie deti doniesli nám jest, alebo sme mali so sebou v uzlíkoch. (TAJOVSKÝ) — Preto Vendelín Klamo ustavične trpí, že zat' príde o zamestnanie, že ho zbijú gardisti, alebo že ho zavŕú žandári. (HEČKO)

Vylučovací vzťah sa výraznejšie vyjadruje opakovanou spojkou *alebo — alebo*. Zriedkavý je ľudový variant *lebo — alebo, lebo — lebo*.

„Alebo tam, alebo pod holým nebom,“ stál otec na svojom. (MORIC) — Tak si vol: alebo dom postavíte a oddelíš sa, alebo ja odídeme! (TIMRAVA) — Alebo bol býk smädny, alebo Jablonský nemal už vlády v rukách, len sa mu zver vytchol a vyrútil na mňa. (JANČOVÁ) — Lebo mi prepíšete majetok a tak sa budem s ňou trápiť, alebo Zuzu preč pošlite a ja sa zaobídeme. (TAJOVSKÝ)

2. Stupňovací, resp. odstupňovací význam majú parataktické spájacie výrazy *alebo aj, alebo i, alebo dokonca, alebo aspoň*.

Nájomné môže byť dohovorené v hotovosti alebo v naturáliách, alebo aj v konaní práce. (LUBY)

ani¹

Parataktická spojka *ani* má zlučovací, resp. rozlučovací význam vo vete so záporným prísudkom. Zlučovanie často prechádza do stupňovania, ak spojený výraz je dôležitejší ako základný.

Niet azda plodiny, ani výrobku, ktoré by nebol za čas svojho pôsobenia dovážal na trh. (KUKUČÍN) — Ale krásy sa človek nenaje, ani si ňou nezakúri. (ZUBEK) — Kráčali istým, pomalým krokom, ako ľudia v chôdzi dobre skúsení, ktorí v nej neustanú, ani sa nezadržčia. (PLÁVKA)

Spojenie parataktickou spojkou *ani* je dôraznejšie, keď sa spojka opakuje: *ani — ani*. Tu už preniká stupňovací význam.

Ani jeden, ani druhý neprijal dar. (JESENSKÝ) — Z mojej strany nebude mať ani spoločníka, ani protivníka. (ŠVANTNER) — Grečo sa z toho ani nerozveselil, ani nezosmutnel. (LAZAROVÁ) — Ale pán Mikláš ani nepočul, ani sa nehýbal. (PLÁVKA)

ani²

Hypotaktická spojka *ani* má porovnávací význam. Používa sa aj po základnom stupni prídavných mien a prísloviak, aj pri nepriamom pomenovaní vlastnosti.

A vtedy bol zdravý ani kremeň. (JÉGÉ) — Bol vyobliekaný ani na sobáš. (ČAJAK) — Boľo bol ani na obrázku, len bol trochu bledý. (ČAJAK)

Porovnávacia veta sa však častejšie uvádza spojovacími výrazmi *ani keď, ani keby, ani čo by*.

Slová mu len tak vyhublali z úst, ani keď vrie kulaša. (PLÁVKA) — Takí chodili, ani keby povedeli vody zamútiť, a tu máš! (URBAN) — Pohovka páli, ani čo by ju plamene olizovali. (LETZ)

ani čo by

Hypotaktická spojka *ani čo by* má význam krajnej podmienky. Nadradená veta je záporná, ale podradená veta je kladná.

Oni už len, pán učiteľ, nebudú inakší, ani čo by sa v uhorskej krajine všetko zmenilo. (TAJOVSKÝ) — Nebolo by prezradilo, ani čo by ho boli na kúsky porezali. (PLÁVKA)

ani keby

Hypotaktická spojka *ani keby* má význam krajnej podmienky. Nadradená veta je záporná.

Už tomu nebude dosť, ani keby nikto nič nemal, len on celý chotár. (TAJOVSKÝ)

ani nie tak — ako (skôr)

Parataktická dvojčlenná spojka *ani nie (tak) — ako (skôr)* má stupňovací význam. Používa sa na spájanie vetných členov aj viet.

A srdí sa ani nie tak na syna a jeho Rusa, ako sa jeduje na vlastné trápenie, v ktorom sa umára už od jesene. (HEČKO) — Ľudia líhali si na lôžka umdletí, s ťažkými vzdychmi ani nie tak od práce, ako skôr od akejsi zvláštnej ťažoby. (PLÁVKA) — Ani nie preto, že by to, čo povedia, bolo dôležité, ako skôr preto, aby bolo počuť hlas, opierajúci sa o hlas doliny. (PLÁVKA)

a to

Parataktická spojka *a to* má vysvetľovací význam. Používa sa najmä v odbornom štýle. Ináč sa ňou uvádza priradený výraz, ktorý sa zdôrazňuje.

Ale ja som tu kdesi býval, a to vo vlastnom dome. (JESENSKÝ) — Ja som už za to, čo som urobil, odmenený, a to stonásobne. (JECĚ) — Hovoril k nim málokedy, a to len rozhlasom. (TATARKA) — Ďalej vznikajú služobnosti priamo zo zákona, a to najmä služobnosti pozemkové. (LUBY)

avšak

Parataktická spojka *avšak* má odporovací význam. Používa sa častejšie len v odbornom štýle, a to len ako vetná spojka. Je zastaraná.

Častice, z ktorých sa prostredie skladá, vykonávajú len malé chvenie, avšak celý pohyb je pohybom vlny. (НАЖКО) — Akosi napodiv jasne si uvedomil povahovú priepasť, ktorá ho delila od Vlada, avšak odísť už nemohol. (УРБАН)

až

1. Hypotaktická spojka *až* má časový význam: vyjadruje sa ňou alebo okolnosť, po ktorú trvá dej nadradenej vety, alebo okolnosť, po ktorej sa začal uskutočňovať dej nadradenej vety. V prvom prípade sa používa aj dvojčlenný výraz *dotiaľ — až*, v druhom zasa výraz *potom — až*.

Počká, až dozraje, až sa rozplynie v nočnom tichu kdesi pred tretou drevnicou. (HEČKO) — Dotiaľ vlk nosí, až jeho samého ponestú. (ПРИСЛ.) — Dosť sa o tom narcizujú.

laš, až ťa na to život prinúti. (ZÚBEK) — Až sa najeme, potom sa o veci pohovárime. (ZÚBEK)

Oveľa zriedkavejšie sa spojka *až* používa na vyjadrenie súčasnej okolnosti času.

Ba veď i tak sa hanbí, až príde do svetla. (JESENSKÝ)

2. Hypotaktická spojka *až* má aj účinkový význam.

Odpovedajte, lebo vás odsúdime, až sčerniete! (HEČKO) — Francek sa rozosmial, až sa pod ním lavica triasla. (ZÚBEK) — Stisol zuby, až mu na sánkach a lícných kostiach naskočili hranaté svaly. (TATARKA)

Tu sa používajú aj korelované dvojice *tak — až, taký — až*.

Až sa mi dvíhala v žalúdku, tak razila starým maslom. (JESENSKÝ) — A fľaskne takú, až sa zaiskrí v očiach. (RÁZUS)

3. Zriedkavo sa v spisovnej reči používa hypotaktická spojka *až* v podmienkovom význame. Je to ľudový prvok.

Bolí by sme sa dostali do peknej kaše, až by im dajaký strachoprď vyzradil, ako sa tu pravidelne zaobchádzalo s ich kamarátmi. (JILEMNICKÝ) — Žene treba do hrnka, a až jej nedúš, sám nebudeš mať pod zuby. (DOBŠINSKÝ, POVESTI)

ba

Parataktická spojka *ba* má stupňovací význam. Je to základná stupňovacia spojka členská i vetná.

Pomyslela si na jeho smutný, ba zúfalý pohľad a začala plakať. (JECĚ) — Je však jedna rozprávka Timravina, ktorá morálnu biedu neoddeľuje od sociálnej, ba výslovne vyvodzuje prvú z druhej. (A. MATUŠKA) — Pozerá na ňu s povďakom, ba v pohľade je i poníženosť. (KUKUČÍN)

Význam spojky sa zdôrazňuje vo výrazoch *ba aj, ba i, ba až, ba priam, ba dokonca, ba ani, ba ani len*.

Poľovník z červeného domu položil na zem už nejedného jeleňa, srnu, diviaka, ba i niekoľko medvedov. (PLÁVKA) — Znovu sa jej v mysli vybavil nepríjemný, ba až desivý dojem z prvého stretnutia. (TALLO) — Dohazovci sa síce nebránili, netiekla krv, ba ani sky. (MINÁČ) — Nekráčala, lež utekala, ba priam letela po poľnej ceste, čo viedla do Kečiek. (KENO) — Veď sa už boli pohnevali a on prišiel potom, ba ešte ju i odprosíl. (URBAN) — Můžeš do neho rezať, rúbať a nepohne sa, ba ani kvapôčku krvi novypustí z tela. (ŠVANTNER) — Suchá halúзка ľahko rozfaklí líce, ba aj do oka sa zapichne. (ОНДРЕЈОВ) — Ani raz sa na ňu nepodíval, ba ešte aj čiapku si stiahol bližšie nad oči. (HEČKO)

bár

Hypotaktickou spojkou *bár* sa vyjadruje prípustka. Používa sa zriedkavo. Častejšia je dubleta *bárs*.

„Ani čert ich neupasie, bár by sme boli pri nich desiaty,“ povie Ďuro. (TIMRAVA) — I tá mala s ňou sústrasť, bár ona je žena chudobná, biedou až do čiernej zeme ubitá. (KUKUČÍN) — Dobrí sú to ľudia, bár sa ich ten svet bojí. (BOTTO)

beztak

Parataktická spojka *beztak* vyjadruje vysvetľovací vzťah. Je to vetná spojka.

Načo by sme ich tu jednotlivé spomínali, *beztak* už všetky dávno vymreli. (OHROBÁK) — Poďme domov, *beztak* už nič neurobíme. (ÚZUS)

bez toho, aby

Hypotaktická spojka *bez toho, aby* používa sa na uvádzanie spôsobovej vedľajšej vety. V súvetí sa ňou vyjadruje vykonanie deja nadradenej vety bez ukončenia deja podradenej vety. Synonymná je spojka *bez toho, že by (bez toho, žeby)*.

„Zato neplač!“ vraví jej Palo *bez toho, aby* sa spýtal, čo je. (TIMRAVA) — Všetko zapisovali *bez toho, aby* sa gazdu na niečo opýtali. (HORÁK) — Čas sa mišal *bez toho, že by* boli dbali na to. (ČAJAK) — Tanky prejdú do údolia *bez toho, žeby* sme im v tom mohli zabrániť! (KARVAŠ)

bo

Hypotaktická spojka *bo* vyjadruje príčinný vzťah. Je to ľudová spojka. Používa sa najmä v umeleckom štýle.

Nad touto rečou sa zarazil pán Adam, *bo* mu jej obrat nebol milý, ale čo mal robiť? (KALINČIAK) — Všetko sa smialo, *bo* nik ma už nemal za svojského, ale za cudzieho. (KUKUČÍN)

buď

Parataktická spojka *buď* má vylučovací význam. Používa sa zväčša ako opakovaná spojka *buď — buď*.

Danosť je *buď* predmet prístupný poznaniu, *buď* výsledok inej disciplíny, o ktorý sa môžeme opierať. (FILKORN) — A cholery v Lomnici nemáš. Nalákala sa *buď* slúžnodvorského, vlastne pandúra s flintou, *buď* Lukáča a Hnátika, vlastne tóne, čo sa vláči za nimi, *buď* pána Fyzikusa a ostatných prísnych pánov, *buď* konečne pána komisára, vlastne páuz, čo tak šikovne zanáša do lajstra. (KUKUČÍN)

Ten istý vzťah sa vyslovuje aj dvojčlennou spojkou *buď — alebo*.

Buď odtiaľto všetci odídeme, *alebo* nás postriediajú. (JILEMŇICKÝ) — Dekanovi to *buď* zanesli, *alebo* sám dal za ním špehovať. (TAJOVSKÝ) — V ovocinárstve sa rašelina používa *buď* samotná, *alebo* v komposte, a to či už v škôlkárstve, *alebo* priamo v ovocinárstve. (ZVARA)

Používa sa aj zdôraznená forma *buďto — alebo*.

„Môj spoluobyvatel,“ myslím si, „*buďto* už — nedajbože — umrel, *alebo* nieto ho ešte doma.“ (TAJOVSKÝ)

by

Hypotaktická spojka *by* sa používa v rozličných funkciách ako spojka *aby*. Je to stará spojka, podnes častá v ľudovej reči. Využíva sa aj v reči umeleckej literatúry.

Nech vraj mladuche spakrucky vezme čo-to z taniera, no tak, *by* tá to nepobadala. (HVIEZDOSLAV) — Ja som si svoje krásne dlhé vlasy včera dala odstrihnúť, *by* ma nemusela ona [moja mať] česať. (JANČOVÁ)

V ľudovej reči má spojka *by* aj porovnávaciu funkciu.

Zdaleka ty poznáš, ktorý je muoj frajer, má také očiská *by* cínový tanier. (KOLLÁR, SPIEVANKY)

či

Hypotaktická spojka *či* má niekoľko funkcií. Použitie tejto spojky vždy závisí od významu nadradeného výrazu *alebo* od celkového zmyslu vety.

1. Hypotaktickou spojkou *či* sa uvádzajú predmetové vety majúce zmysel zisťovacej otázky a závislé od slovík *nevedieť, pochybovať, spytovať sa, rozmýšľať, zistiť, záležať, očakávať* a ich synonym, ako aj od prídavných mien *istý, vedomý, zvedavý*.

Ešte nevieš, *či* do rána dožiješ. (TAJOVSKÝ) — Opäť zapochyboval, *či* jeho nový spoločník má v hlave všetko v poriadku. (ZUBEK) — Jedného dňa spýtal by som sa jej medzi rečou, *či* už má nachystanú výbavu. (OHROBÁK) — Božena študuje dámske toalety, *či* v ničom nezaostala za módou. (KUKUČÍN) — Po večeri s napätím očakával, *či* otec nezabudol na včerajší sľub. (MORIC) — Dievčatko bolo zvedavé, *či* aj stará mať chodila do školy. (JANČOVÁ)

2. Prívlastkové vety sa uvádzajú hypotaktickou spojkou *či*, ak majú zmysel zisťovacej otázky a ak závisia od substantív typu *otázka, neistota, zvedavosť, obava, žiaľ*.

Zato podnes pred každým divadlom vás večer zastaví hľba ľudí s otázkou, *či* nemáte zvyšný lístok. (Z. JESENSKÁ) — A len čo to spravila, zmocní sa ich nepokoj, *či* azda niekde nehorí. (HEČKO)

3. Príčinné vety sa uvádzajú hypotaktickou spojkou *či*, ak vyjadrujú vymyslený dej a ak závisia od slovík *báť sa, laknúť sa* a podobne.

Jurko od Šechnára sa sprvoti aj lakne, *či* sa starému otcovi neporobilo nič s rozumom, keď si nad ránom tak vyspevuje v záhrade. (HEČKO) — „No poď, bude sa trápiť, kde si: *či* sa ti niečo neprihodilo, *či* si sa nevyvalil.“ (KUKUČÍN) — Vtedy začalo učiteľa pichať pri srdci, *či* nesľúbil chlapcovi niečo, čo je vôbec nespiteľné. (HEČKO)

4. Pripustkové vety sa uvádzajú hypotaktickou spojkou *či*, ak sa vo vedľajšej vete vyjadruje alternatíva. Preto je tu opakovaná spojka *či — či*, alebo dvojčlenná spojka *či — alebo*.

Potulujú sa bez rozdielu, či brojili proti pánom, či nie. (F. KRÁD) — Či bolo snahu do pása, alebo vyše, prebrodili všetky záhrady. (TAJOVSKÝ) — Mala stále rovnaký stav, či už malo svitať, alebo mrkať. (ŠVANTNER)

5. Účelové vety sa uvádzajú hypotaktickou spojkou *či*, keď nadradená veta vyjadruje úmysel alebo snahu dozvedieť sa niečo.

Kolko ráz pozeral do okien, či sa už rozbrižduje. (KALINČIAK) — Príde gazda, či by nešiel kosiť. (TAJOVSKÝ) — Ohmatáva si hlavu, či ju nemá poranenú. (FIGULI)

6. Podmetové vety sa uvádzajú hypotaktickou spojkou *či*, ak sa nimi vyslovujú neisté deje ako v zisťovacích otázkach.

Ak sú dojatá zrastené, môže byť sporné, či je tu len jeden subjekt, alebo viac subjektov. (LUBY) — Lebo vraj koňovi na čele napísané nestojí, či zemanovi prislúcha, či nie ... (KALINČIAK)

či²

1. Parataktická spojka *či* má najčastejšie vylučovací význam. Používa sa alebo samostatne, alebo zdvojene *či — či*, alebo ako časť spájacích výrazov *a či, či — alebo*.

Koncom apríla či začiatkom mája privítame na Štvanici tenistov NSR. (TLAČ) — A v zlosti sohytil by si najradšej tiesk, vidly, či čo máš práve poruke. (OHROBÁK) — Tak začal prosiť bratov, aby ho či jeden, či druhý ako najstaršieho odmenili. (DOBŠINSKÝ, POVESTI) — Tamvon jedával na obed len studené, večera bola potom teplá, či už zatrepaná múkou, či už kapustnica zohriata. (ALEXY) — Adam poduril koňa a jachal dolu brehom, vyzerajúce či brod, či nejaký ťln alebo kompu, na ktorej by sa previezol. (JÉCÉ) — V zjednocujúcom a či dynamickom systéme rozoznávame viac fáz. (FILKORN)

2. Parataktická spojka *či* má aj zlučovací význam, najmä ak je dvojčlenná: *či — či*. Zdôrazňujú sa tak obidva členy syntagmy.

Veď ten vždy nosí tie obdранé kockované nohavice, či v nedeľu, či v robotný deň. (JESSENSKÝ) — Či v lete, či v zime už o piatej ráno musel vstávať, aby z ďalekej doliny zastihol prvú hodinu. (LETZ)

3. Parataktická spojka *či* uvádza vysvetlenie, rektifikáciu.

Do dvora či majera odráža sa cesta niže kaštieľa. (TAJOVSKÝ) — S Apolienou, či — ako sme ju my prezvali — s Polenom sme sa chytro skamarátili. (TAJOVSKÝ)

čím

Hypotaktická spojka *čím* je ľudovým variantom spisovnej časovej spojky *kým*. Dnes sa už v spisovnom jazyku nepoužíva.

Čím došli k nemu, bola už tma a tu ani nevedeli dobre, kde sú. (DOBŠINSKÝ, POVESTI) — Vstaň, milá! Chvíľa čím odbije, srdce sa naše bezpečne skryje v tichých dolinách Siona. (SLÁDKOVIČ)

Ten istý význam majú i jej varianty *dočím, počím*.

A veru bol smútok u otcovho priateľa, lebo *dočím* veselili sa tam, najmladšia kňahyňa vyšla na prechádzku. (DOBŠINSKÝ, POVESTI) — Pohrabkáva si žrebec mladý, *počím* ho šuhaj napája. (SLÁDKOVIČ)

čím — tým

Dvojčlenná hypotaktická spojka *čím — tým* vyjadruje rozdiel v kvantite alebo v intenzite v pomere k inému rozdielu. Spojkou *čím — tým* sa uvádza určenie miery, a to vyjadrené slovom alebo vetou.

Malobrežania čím ďalej, tým viac si dovoľovali. (JESSENSKÝ) — Čím býval dlhšie doma, tým bol horší, zlý na nás. (TAJOVSKÝ) — Čím mocnejšie kypel vókol neho život, čím viac novôt, čím viac neznámych tvári bolo v ňom, tým menej ho všetko zaujímalo. (URBAN) — Čím väčších okruhov skutočnosti sa dotýkajú vedecké pojmy, tým sú filozoficky operatívnejšie, tým viac určujú svetonázor. (FILKORN)

V ľudovej reči sa používa aj synonymný spájací výraz *čím — to*.

Ide, ide, a čím ďalej ide, to väčší mrak padá na zem. (DOBŠINSKÝ, POVESTI) — Lenže to isté strašne napína aj Agnešinu zvedavosť, a preto čím ďalej, to pomalšie sa moce po kuchyni. (LAZAROVÁ)

čiže

Parataktická spojka *čiže* má vysvetľovací význam. Uvádza sa ňou aj rektifikácia, dodatočné opravenie, spresnenie niečoho.

Či zase nepokazí voda otavu čiže mláďzu, ktorej tiež býva skoro toľko ako sena. (TAJOVSKÝ) — Zastaviť holoruby, nesústredovať rubáčov a ubliarov, čiže ustúpiť na celom fronte. (HORÁK) — On však len voľkoryso nodbal na druhých a uznášal sa, ako chce — čiže v svoj vlastný prospech. (HEČKO)

čo

Hypotaktická spojka *čo* má všeobecný význam. Preto sa často spresňuje rozličnými časticami a zámenami. Tak vznikajú jednak korelované dvojice typu *natoľko — čo*, jednak viacslovné výrazy typu *len čo*.

1. Príčinný vzťah sa vyjadruje hypotaktickou spojkou *čo* pomerne často, i keď je to viac ľudový spôsob vyjadrovania. Popri príčinnom vzťahu je tu aj miera, intenzita deja.

Tetka chodila od rána do večera zašubraná okolo stavania, čo stále niečo čistila. (ZGURIŠKA)

2. Účelový vzťah sa vyjadruje hypotaktickou spojkou *čo* takisto najmä v ľudovej reči.

Vsoďte voz niekde do ciene, čo vtiahnem do humna. (KUKUČÍN) — Ale treba učiť rozumné veci, čo z toho deti budú niečo mať. (TAJOVSKÝ) — Tetka, dajte nám retiazky, čo ich odvedieme. (TIMRAVA)

3. Prípustkový vzťah sa vyjadruje hypotaktickou spojkou *čo* často.

Od hajtmána odkázal, že nepríde, čo cestu dukátmi vyložím. (KUKUČÍN) — Čo budete čo robiť, pôjdeme! (JÉGÉ) — Čo dám tisícku — ale ich nevypustím. (TAJOVSKÝ) — Vrtík, čo ako vykolajený, sprvu nechcel veriť vlastným ušiam. (URBAN) — Ba čo by mu aj starého čerta predložil, i toho by zjedol, taký bol hladný. (DOBŠIŇSKÝ, POVESTI)

4. Účinkový vzťah vyjadruje hypotaktická spojka *čo* zriedkavo, a to aj ako vetná, aj ako členská spojka.

Slimákov tak vyhánal, čo sa celý spotil. (HARMANOVÁ) — Zoškrabať mrazivý kožuštek sklíčka, len natoľko, čo jedno oko vykukne. (ONDREJOV)

5. Zreteľovú vetu uvádza hypotaktická spojka *čo* často.

Dva razy, čo sa pamätáme, vyšiel na zboj. (HEČKO) — Čo ja pamätám, takej zimy ešte u nás nebolo. (ÓZUS)

6. Časové vety sa uvádzajú hypotaktickou spojkou *čo* najmä vtedy, keď v nadradenej vete je časový údaj. Spolu s ním sa precizuje význam spojky; napr. *odvtedy* — *čo, teraz čo*. Najčastejšie sa vo vedľajšej vete vyslovuje časový bod, od ktorého trvá dej hlavnej vety.

Roky ubehli, čo nebol v tejto časti chotára. (HEČKO) — To sa jej prvý raz prihodilo, čo je vydatá. (KUKUČÍN) — Už dva týždne, čo vystali z našich hodín. (ALEXY) — A už som ho videla, čo tu slúžim. (KRÁLIK) — I teraz, čo toto píšem, je okolo mňa, nepokojí ma. (ŠOLTÉSOVÁ) — Žiadosť treba podať v prepadnej lehote 30 dní odvtedy, čo sa držiteľ dozvedel, že bol svojmočne vo svojej držbe rušený. (BAKALA)

7. Hypotaktická spojka *čo* má aj význam porovnávacej spojky. Používa sa zriedkavo ako členská spojka.

Ani jeden mládenec v dedine nemal toho vrazu čo Palko. (KUKUČÍN) — Vystúpil bych čo obranca. (ŠKULTÉTY)

čo hneď

Hypotaktická spojka *čo hneď* má prípustkový alebo krajne podmienkový význam.

Nosí čierne, čo hneď otrhané nohavice. (KUKUČÍN) — Zuzke milé bolo počuť o sebe ohválu, čo hneď z úst husárových. (KUKUČÍN)

čo priam

Hypotaktická spojka *čo priam* má prípustkový alebo krajne podmienkový význam. Niekedy sa píše aj ako jedno slovo.

Kto si stojí v slove, čo priam zhŕkne svet... (KUZMÁNY) — „Ale tovariš keby chcel svietiť, by nemohol, čo priam by mal aj červené vlasy, lebo má na hlave tromi radmi jeden chl.“ (ZÚBEK)

čo raz

Hypotaktická spojka *čo raz* má časový význam: vyjadruje sa ňou opakovanie deja nadradenej vety v závislosti od opakovania deja podradenej vety. Používajú sa aj korelované dvojice *čo raz* — *vždy*, *čo raz* — *vše*.

Marínu moria takáto myšlienka, a čo raz dieta zastene, zmocňuje sa jej väčšia a živšia zúfalosť. (FIGULI) — Čo raz vyšiel Matej na cestu, šla za ním hŕba detí, obdivujúc jeho nový panský oblek. (KUKUČÍN) — Čo raz ho mať nevidela, vše vyjedol kúsok striedky. (JANČOVÁ)

dokým

Hypotaktická spojka *dokým* má časový význam. Vo vedľajšej vete sa udáva časový úsek, v ktorom sa uskutočňuje dej hlavnej vety. Ako ľudová spojka používa sa v spisovnom jazyku zriedkavo.

Dokým žijem, aby si vedel, gerphas nemá čo hľadať v mojej garbiarni. (KRNO) — Dokým spí, tajomné holúbky dokončia všetku prácu. (STODOLA)

hneď ako

Hypotaktická spojka *hneď ako* je časová. Vyjadruje tesnú následnosť deja hlavnej vety po deji vedľajšej vety.

„A,“ hŕkal som prekvapením, *hneď ako* som pod bránu vošiel. (TAJOVSKÝ) — *Hneď ako* večerom prišiel otec domov, vyrozprával mu všetko o neobyčajnom stretnutí. (MORIC) — *Hneď ako* sme vošli, zbadal som, že toto nebude príjemné prostredie pre dlhé reči. (CHROBÁK)

Zriedkavejšie sa používa synonymná hypotaktická spojka *hneď čo*.

Ešte dnes, *hneď čo* príde, zatribi na pochod. (LAZAROVÁ)

hoci

Hypotaktická spojka *hoci* je základná prípustková spojka. Používa sa i jej dubleta *hoc*.

Aj Števo Fašanga Cengáč prišiel, *hoci* býval ďaleko. (ONDREJOV) — *Hoci* bola tma, vedel si predstaviť jej oči, lútosťivé a nožné. (MINÁČ) — Deti vybehli so smiechom, *hoc* ich i štuchali starší nazad do pitvora. (TAJOVSKÝ)

V tom význame sa používajú aj korelované spojenia *hoci* — *predsa (len)*, *hoci* — *jednako*.

Hoci pred svadbou zadymilo sa takto z Bežanovie domu, *predsa* sobáš nebol hatený ničím. (KUKUČÍN) — *Hoci* manifestácia bola pokojná a dôstojná, *jednako* policajný kapitán vydal rozkaz, aby sa zhromaždenie rozišlo. (ZÚBEK)

Nárečovým variantom prípustkovej spojky *hoci* je spojka *hoda*. Používala sa v staršom spisovnom jazyku. Má aj dubletu *hodas*.

I my tu, *hoda* sme čistí Slováci, sme dobrí vlastenci. (ŠOLTÉSOVÁ) — *Hodno* utiecť, *hodas* bosý. (HVIEZDOSLAV)

i

1. Parataktická spojka *i* vyjadruje mierne stupňovanie. Preto ju používame aj pri zlučovaní, ak posledný člen syntagmy chceme zdôrazniť, alebo ak pripojenie vzbudzuje prekvapenie a pod.

Utekal som s ňou rýchlo do šírých poľí, kde bolo viac povetria, viac neba i viac zeme. (ŠVANTNER) — Na svahu násypu i v priekope pod ním bolo narozhadzovaného všakového haraburdia. (MORIC) — Zariaďujeme si pioniersku klubovňu, kde sa budeme schádzať, pracovať, učiť sa, i zabávať. (HORÁK) — Povyše dediny pri senníku dobehli ostatných, i pridali sa k nim. (PLÁVKA)

Opakovanú spojku *i* — *i* používame, ak chceme osobitne vyzdvihnúť každý člen syntagmy.

A ubi ho i zvonku i zdnuka! (GABAJ) — Človek cítil ich ťarchu i na pleciach i v kolenách. (ŠVANTNER) — Môžeš sa i dobre schovať i dobre páliť. (PLÁVKA) — Pán vicíšpán bol odrazu i bledý ako smrť, i zelený ako túz, i svetlý ako šata . . . (KALINČIAK) — I hanbí sa, i mrzí ho, i žiaľ cíti. (TIMRAVA)

2. Parataktická spojka *i* používa sa aj ako dôsledková. Podobne ako základná zlučovacia spojka *a*.

Na chvíľu ju opustila sila, i padla na lavicu. (JÉGÉ) — Svetlu do kuchyne preniknúť prekážali schody, vedúce na poschodie, i bolo v nej šero. (TAJOVSKÝ) — Vtedy sme sa mali ešte dobre, otec pracoval vo vagónke, i vymodlikal som si od neho peniaze na husle. (HEČKO)

i čo

Hypotaktická spojka *i čo* vyjadruje vzťah krajnej podmienky. Je pomerne zriedkavá. Podobne aj variant *i čo by*.

Druhí ľudia, i čo ich je menej, hľadajú sa jeden druhému vystúpiť. (TIMRAVA) — Nebolo v ňom ani stopy po ohni, i čo jej zrno je jedno z najdrobnejších. (HORÁK) — ale stoj čo stoj, i čo by sekery padali, rob, kým je čas. . . (KALINČIAK)

i keby

Hypotaktická spojka *i keby* má význam krajnej podmienky. Spája len vety. Používajú sa aj dvojčlenné varianty *i keby* — *predsa, i keby* — *jednako*.

A notár Okoličský, i keby nebol chcel, musel veriť, že tá žena slovo zachová. (URBAN) — I keby sa dozvedel, kam sa podela, nešiel by za ňou. (CHROBÁK) — A vôbec, nijaká žena nemôže byť oporou v tomto boji sedliakovi, i keby bola chytivá bohatstva, zlá, pyšná, lakomá. (TALLO) — I keby ste sa v skutočnosti málo odchýlili od pravdy, predsa to nebolo celkom tak. (JILEMNICKÝ) — To je naša výhoda, i keby sme nevzbudili pokoru v hriechnikovi. (ZVÁN)

i keď

Hypotaktická spojka *i keď* vyjadruje vzťah krajnej podmienky. Používa sa ako vetná i ako členská spojka.

Ako ozbrojený sprievod vyskočia na voz i dvaja milicionári, i keď sa Mikula proti tomu vzpiera. (HEČKO) — Nerád sa pokoril pred cudzou mienkou, i keď bola ona jasná. (URBAN) — „Povedzme . . . pripúšťal Tomáš, „ale z taniera lepšie chuť, i keď je to suchý zemiak.“ (ZUBEK) — Jedna z výškových budov, ktoré celkom zmenili profil Moskvy, i keď nie jej charakter. (JESENSKÁ) — Jano Stráňaj a Špidla starali sa oň horlivo, i keď v podstate svojráznym spôsobom. (KARVAŠ)

Používajú sa aj dvojčlenné výrazy *i keď* — *predsa (len)*, *i keď* — *jednako (len)*, *i keď* — *aspoň* . . .

I keď skoro naisto vie, že Martin simuluje, predsa len do dvora nevstúpi. (HEČKO) — I keď mnohí z nich hovorili s ľahkou iróniou, jednako ťažko bolo vybrať jej stupeň i hranice. (JILEMNICKÝ) — I keď paholok, aspoň v rodnej dedine. (KBÁLIK)

i tak

Parataktická spojka *i tak* vyjadruje vysvetľovací vzťah. Používa sa aj variant *aj tak*. V záporných vetách sa používa synonymná spojka *ani tak*.

Hodil som mu melenček chleba, i tak by som ho bol sotva prežrel. (TATARKA) — No Klemo by sa bol bez tých dedín dobre aj obišiel, i tak boli až kdesi na Horniakoch. (HEČKO)

i to

1. Parataktická spojka *i to* uvádza vysvetlenie, bližšie ozrejenie niečoho. Častejšie sa používa na uvedenie dodatočného vysvetlenia.

Tmolí sa po dome a dvore, kde pracuje len jediný, i to starosvetský preš. (KUKUČÍN) — Prišlo s ňou i malé, asi osemročné dievča, i to také ako tie dve, najmladšia sestrička. (TAJOVSKÝ)

2. Parataktická spojka *i to* má aj odporovací význam s odtienkom obmedzenia.

Ale navela sa len dal naviesť na kúpu, i to viac len po známosti a z priateľstva. (KUKUČÍN) — Kedykoľvek zišla sa s ňou alebo s jej matkou, len pár slov prehovorila, i to len tak cez zuby. (ČAJAK)

iba

Parataktická spojka *iba* vyjadruje odpor obmedzením: z platnosti prvého člena syntagmy by vyplývala neplatnosť druhého člena, no aj ten platí.

Všade cigánstvo, iba v mlieku voda. (PRÍSL.) — Všetci sa zasmiali, iba slečna sa odvrátila. (KUKUČÍN)

Používajú sa aj dublety *iba že, ibaže, iba čo*.

Vidí i ona jeho vinu, iba že nechce na ňu ukázať. (KUKUČÍN) — Tá istá detská tvár, ibaže ostrejšia a chudšia. (JANČOVÁ) — Zhrozený rozpovedal, čo sa stalo, iba že múdro zamĺčal svoju asistenciu. (URBAN) — Ticho bolo, iba čo dážď klopal a vietor šramotil. (ONDREJOV) — Strážny v sivozelenej uniforme sa ani nebránil, iba čo oči vyplieštal až navrch hlavy. (MORIC)

ináč

Parataktická spojka *ináč* má vysvetľovací význam. Používa sa aj dubleta *inak*.

Amálke Kantziovej už nepomôžeš, ale Pavlína mama iste potrebuje pomoc, *ináč* by pre teba neposlala. (ZELINOVÁ) — Obdarený má povinnosť riadne ponúknuté plnenie prijať, *inak* omešká prijatie a stihnú ho následky omeškania. (LUBY)

jak

Hypotaktická spojka *jak* vyjadruje porovnávanie. Je to ľudový a zastaraný variant základnej porovnávacej spojky *ako*. Používa sa dnes iba v básnickom štýle.

Tá zvesť *jak* víchor v srdci zahudie! (PLÁVKA) — A *jak* dievča červenieť sa bude v ružici šťastných národov. (MEHÁLIK) — Slnko *jak* koráb v krvavých vodách plá pod oblohou. (KRASKO)

jednak — jednak

Parataktickým spojovacím výrazom *jednak* — *jednak* vyjadrujeme zlučovanie paralelných dejov alebo rovnocenných javov. Používa sa najmä v odbornom štýle. Vyskytuje sa aj dubleta *jednak* — *a jednak*.

Endokrinologický liečebný ústav v Lubochni lieči poruchy štítnej žľazy *jednak* v ústavnom ošetrovaní, *jednak* ambulantne. (BALÁŽ) — Do dediny ísť neradno, *jednak* pre zlé počasie a *jednak* pre žandárov. (URBÁNEK)

jednako

Parataktická spojka *jednako* má odporovací význam s odtieňom prípustky. Používa sa zriedkavejšie ako synonymné výrazy *a jednako*, *ale jednako*.

Všetky tieto búrlivé prevraty sledovala bez slova, bezbranná, *jednako* priam náruživo na nich zúčastnená. (KARVAŠ) — Eva sa ich štítla ako nečistých, *jednako* nakoniec boli hotové a vyhladené. (KARVAŠ) — Šťastnou náhodou sa neudrel, *ale jednako* už pre tú morálnu ranu začal plakať. (ŠOLTÉSOVÁ)

jestli

Hypotaktická spojka *jestli* má podmienkový význam. V dnešnej spisovnej reči sa už nepoužíva; hodnotí sa ako knižná a zastaraná spojka.

Hana zamkla dvere na svetlici, kuchyňu iba privrác, aby slúžka mala kde byť, *jestli* sa vrátí zo svadby. (TIMRAVA)

kadenáhle

Hypotaktická spojka *kadenáhle* má časový význam. Dej nadradenej vety tesne nasleduje po deji podradenej vety. Bežne sa používa v nárečiach.

Ale *kadenáhle* kohúti zakikirkkali, a na Ráztoky padlo svetlo dňa, Okolický spomínal už na všetko ako na zlý sen. (URBAN) — Krem skromnej výnimky všetci cestovatelia sú ani prečarovaní, *kadenáhle* vstúpi do železničného vozňa. (ČAJAK)

kdežto

Parataktická spojka *kdežto* má odporovací význam. Odpor sa vyjadruje rozdielom. Je zastaraná.

Kráľ zriedka chodil medzi svet, *kdežto* Vanovský žil vo svete. (VAJANSKÝ) — Marina udiveno počúvala, akú tá mala smelosť, *kdežto* ona ani voľne dýchať sa neopováži. (TIMRAVA)

keby

1. Hypotaktická spojka *keby* je základná spojka na vyjadrenie neistej alebo aj neuskutočnenej podmienky. V postupovanej nadradenej vete sa používajú slová *to*, *tu*, *tak*.

Nudila by sa, *keby* nemala sprievodcu. (KUKUČÍN) — *Keby* bol Farkaš mlčal a nastúpil hneď na začiatku, možno by sa to bolo všetko dobre skončilo. (MINÁČ) — *Keby* bol zámočníkom, už zajtra by mohol ísť so mnou. (HEČKO) — „*Keby* ste tak jedli žemľu alebo rožok, *to* by ste si len pochutili!“ zemlešala sa do rozhovoru Tereška. (ZUBEK)

2. Hypotaktickou spojkou *keby* sa uvádzajú podmetové vedľajšie vety, ktorými sa vyslovuje želanie.

Najlepšie by azda bolo, *keby* sa sobáš odhvil čím skôr. (KUKUČÍN) — *To* by bolo šťastím pre ňu, *keby* sa nevrátil. (URBAN) — Aké by *to* bolo pekné, *keby* ste vy dvaja tahali spolu! (HEČKO)

keby aj

Hypotaktické spojky *keby aj*, *keby i*, *keby ani* sa zriedkavo používajú na vyjadrenie krajnej podmienky. Častejšie sa používajú spojky *aj keby*, *i keby*.

Čo by sme mali z Kazimíra Podolského, *keby* i slúžil peknej idei? (VAJANSKÝ) — *Keby* aj bolo hotové, bohvie komu bude na ošoh. (JILEMNIČKÝ)

keď

1. Hypotaktická spojka *keď* má všeobecný časový význam. Je to základná časová spojka vyjadrujúca všetky typy okolnosti času, najmä súčasnosť a predčasnosť.

Keď tu bola Hana po prvý raz a chcela si dosoliť polievku, pani Hedviga sa zhrozila. (MINÁČ) — *Keď* mu uschli oči, narovnal si chrbát. (TATARKA) — V predjarí, *keď* sneh ešte pokrýval polia, už sa zazelenalo drobnou travičkou. (ONDREJOV)

Používajú sa aj korelované výrazy *keď* — *vtedy*, *keď* — *tu*, *keď* — *to*.

Keď je Palo nie doma, *vtedy* si Kanáska už ani rady nevie so sebou. (TIMRAVA) — *Keď* sedí, *to* ani čo by bola zakliata. (JESENSKÝ) — Ján Ivančík si spomenul na otcovu

rozprávku vždy vtedy, keď bola nočná obloha zvlášť jasná a keď sa na nej hviezdy zvlášť jagali. (HEČKO)

Časový význam majú aj spájacie výrazy *keď tu, keď len, keď zrazu*, ktorými sa uvádza dej náhle a nečakane prerývajúci dej hlavnej vety.

Nestihol som však dosadnúť do machu, keď zrazu môj pes naberie vietor, potom zvesí hlavu a ta ho! (JILEMNICKÝ) — Robila som si robotul, keď tu zrazu vošla pani do kuchyne. (JANČOVÁ) — Práve chceš zo zvedavosti kuknúť na ne, či sú ozaj hodné, keď tu začuješ tamburicu. (ČAJAK)

2. Spojkou *keď* sa uvádzajú aj tzv. nepravé časové vedľajšie vety. Medzivetný vzťah je zlučovací.

Zložité filtre sa umiestňujú buď vedľa akvárií, vtedy ich nazývame vonkajšími filtrami, alebo do vody akvárií, keď ich nazývame zasa vnútornými filtrami. (MRÁKČO)

3. Spojkou *keď* sa často uvádzajú aj príčinné vedľajšie vety.

Keď však oni mlčali a nezačínali rozhovor, pomaly sa zvrtila a odišla. (MORIC) — Boli už istí, že cholera príde, keď sa na ňu tak zastrájajú. (KUKUČÍN) — „Ani deťom som nemohla dať raňajky, keď na mlieko musím čakať hodinu,“ vravela Marka Kováčová. (TALLO)

4. Hypotaktická spojka *keď* sa bežne používa aj ako podmienková spojka.

Čo tam po reči, keď ničo v nej veci. (KALINČIAK) — Protiprávne chovanie sa človeka môže byť pozitívne, keď niekto niečo koná, ale negatívne, keď niekto, kto by mal konať, nekoná. (LUBY) — Bude sa túlať, keď nedajú pokoja. (ONDREJOV) — Keď máš škodu, o posmech sa nestaraj! (PRÍSL.)

5. Samotná spojka *keď* sa používa zriedkavo aj ako prípustková. Bežne sa tak používa v istých nárečiach.

Sama na moje dve uši som počula z jej úst, že si požije na slobode, keď jej je hlava začepčená. (TIMBAVA)

6. Podmienkový zmysel má hypotaktická spojka *keď* aj na čele podmetových vedľajších viet.

Nie je na zavrnutie, keď pre dievča niekto neje celý deň. (TIMBAVA) — A ti je to nie zle, keď ťa takto bozkávam? (ŠOLTÉSOVÁ) — Mat mrzelo, keď ho vše ani nemohla poznať. (TAJOVSKÝ)

7. Časový význam má hypotaktická spojka *keď* aj na čele prívlastkových vedľajších viet. Vedľajšia veta bližšie určuje substantívum časového významu.

Pritom každý deň hodinu nadrábali za sobotu, keď sa pracovalo len do jednej. (ZÚBEK) — A práve v tú noc sa to stalo, keď prestalo pršať a ľudia už nestriehli. (JANČOVÁ)

keď (už) nie — (tak) aspoň

Parataktická dvojčlenná spojka *keď (už) nie — (tak) aspoň* vyjadruje odstupňovací vzťah.

Ničoho si tak nežiadam, ako aby som vedela, keď už nie maľovať, aspoň kresliť. (ŠOLTÉSOVÁ) — Najmenej tisíc ráz nazrel už cez dvorný oblok do prednej izby v nádeji, že

zbadá starygáňa keď už nie vystretého, aspoň ležať v posteli. (HEČKO) — Keď nie na iné, aspoň na trovu, na pitie by boli. (TIMBAVA)

Zriedkavejšie je synonymum *ak už nie — tak (určite, iste)*.

Ublžiť im znamená — ak už nie smrť, tak určite nemocnicu. (HEČKO)

kedykoľvek

Hypotaktická spojka *kedykoľvek* má časový význam v súvetí, v ktorom sa podávajú opakované deje. Používajú sa aj varianty *kedykoľvek — zakaždým, kedykoľvek — vždy*.

Kedykoľvek som vyzrela von, vykvaplo mi zo srdca kúsok radosti a padla mi doň slza melanchólie. (JANČOVÁ) — No čím ďalej, tým väčší ju dráždilo, že sestra ostáva hluchá a pohľadovo odvracia tvár, kedykoľvek začne o svojich plánoch. (CHROBÁK) — Evka — tak sa volala — kedykoľvek sa rozhovorila o strašnej jesennej noci, zakaždým ju pochytila triaška. (ONDREJOV)

keďže

Hypotaktická spojka *keďže* má príčinný význam. Používa sa zväčša na čele súvetia.

Keďže sú služobnosti obmedzením vlastníckeho práva, sú zásadne prípustné len v ty-poch, ktoré súkromné právo uznáva. (LUBY) — A keďže už nemali prečo rozhrňat záclony budúcnosti, oživovali si v spomienkach pri poháriku rozličné epizodky zo zašlých čias. (LETZ) — Ale keďže vstupuješ do družiny strelcov, musíš sa podrobiť ešte aj skúške streleckej. (ZÚBEK)

kým

1. Hypotaktická spojka *kým* uvádza časové vety vyjadrujúce okolnosť, počas ktorej alebo po ktorú trvá dej nadradenej vety.

Kým som bol malý, púšťal som sa s ním do hádky. (TAJOVSKÝ) — Ide z ruky do ruky; kým tancuje, i traja strežú na ňu. (KUKUČÍN) — Umeňoval si, že vytrvá na strážni, kým sa Jerguš nezjaví. (ONDREJOV) — Nechajte ho, kým sa naje. (HEČKO) — Ďakujem, bratia, kým sa neodslúžim. (URBAN) — Ostaneme tu, kým nedostaneme jasnú odpoveď. (JAŠÍK)

V nadradenej vete býva odkazovací časový výraz, čím sa spresňuje vyjadrenie medzivetného vzťahu. Tak vznikajú dvojčlenné výrazy *zatiaľ — kým, dotiaľ — kým, len dotiaľ — kým, dovtedy — kým, prv nie — kým ...*

Lenže píla je len dotiaľ pílou, kým má čo rezať. (TAJOVSKÝ) — Oblieval ho studenou vodou do tých čias, kým sa mu nekýchlo. (CHROBÁK) — Za celý čas, kým sme ich zo smrekov oberali, sedel pod stromom a striehol nám batôžtek s chlebom a slaninou. (JANČOVÁ)

2. Hypotaktická spojka *kým* s časovým významom používa sa aj na uvádzanie podmetových viet. V prísudku nadradenej vety je sloveso *trvať*.

Kým sa gombík prišije, trvá pol hodiny. (JESENSKÝ) — Trvalo hodnú chvíľu, kým sa Ondruš spamätal. (KUKUČÍN) — Trvalo to dlho, kým sa podarilo obom novým susedom zaspať. (TALLO)

3. Hypotaktická spojka *kým* uvádza tzv. nepravé časové vety, ak spája vety protikladných významov, teda stojace v odporovacom vzťahu. Odpor sa vystihuje rozdielom.

Milicionárov bolo len deväť, *kým* komunistov sa prihlásilo dvaatridsať. (HEČKO) — Znášala vrecia k hrvotu, akoby boli plevou naplnené, *kým* druhé ženy povalovali sa tam po laviciach. (TIMRAVA) — Preto materialistická metóda je progresívna, *kým* idealistická metóda je v najlepšom prípade len adaptačná alebo regresívna. (FILKORN)

kýmkoľvek

Hypotaktická spojka *kýmkoľvek* má časový význam. Stojí na čele viet vyjadrujúcich okolnosť, počas ktorej alebo po ktorú trvá dej nadradenej vety.

Kýmkoľvek posledný sneh nezmizol z vrchov, hrozilo toto nebezpečenstvo. (FIGULI) — I u nás je darmo o spojení s ďalekým svetom, o mori vykrikovať, *kýmkoľvek* sa v týchto okolnostiach nachodíme, v akých sme teraz. (E. ŠTÚR) — I tak nebude mať pokoja, *kýmkoľvek* nevypovie všetko, čo ju teší. (TIMRAVA) — V najhoršom prípade začal by bzúkať, *kýmkoľvek* by sa nezbavil príliš neodbytného sršňa. (CHROBÁK)

lebo

1. Hypotaktická spojka *lebo* vyjadruje príčinný vzťah. Je to najčastejšia a základná príčinná spojka. V nadradenej vete býva odkazovací výraz *preto* i tak vzniká dvojčlenný výraz *preto — lebo*.

Nepál ma, *lebo* tá naskutku rozdrapím. (HEČKO) — Urobím hórku okolo neho, *lebo* včely nerady, keď sa im nablízku hurtuje. (KUKUČÍN) — Podľa toho na základe vlnovej teórie sa svetlo šíri priamočiare *preto*, *lebo* dĺžka svetelných vln je veľmi malá v porovnaní s rozmermi obvyklých prekážok. (HAJKO) — Možno zo žiaľu, možno *preto*, *lebo* ju vyrušilo zo sna. (MINÁČ)

2. Spojka *lebo* sa používa aj ako parataktická, a to na uvedenie vysvetlenia. Tu býva aj intenzitný spojkový výraz *lebo veď*.

Tretí sa podobá mravcovi, *lebo* tiež unesie ťažšie bremeno, než sám váži. (HEČKO) — A to Hurban živo pri ňom kvitoval, *lebo* veď mu neušlo, že dakoľkým z jeho mladuškých hostí zahoreli nie iba hlavy. (LACKOVÁ)

3. Parataktická spojka *lebo* s významom vylučovacej spojky je nárečovým variantom základnej vylučovacej spojky *alebo*. Používa sa zriedkavo v básnickej reči.

Zajtra *lebo* dneska čo vojsko prirazi v zbrojnej hotovosti. (J. KRÁD) — Či znáte ten tichý kraj, kde večer mamička deti prosia o jednu národnú pesničku *lebo* o dáku hádku a o dáku povest? (J. KRÁD)

leđa

Parataktická spojka *leđa*, *leđaže* má odporovací význam vyjadrený obmedzením. Je to zriedkavá spojka.

Nedávali im nič, *leđa* prázdne kopy slov. (URBAN)

leđva

1. Hypotaktická spojka *leđva*, *leđvaže* má časový význam. Uvádza okolnosť, po ktorej hneď nastupuje dej nadradenej vety.

Leđva začalo sa slnko kloniť na západ, dal si osedlať koníka. (VAJANSKÝ) — Peter Púp-lava, taktó ozbrojený proti záduchu, *leđva* sa v pondelok rozvidnilo, s pomocou milície vypraví chlapcov do Kňazej a furmanov do Brodna. (HEČKO) — *Leđvaže* ostatný koštia-lový ohryzok z pokrmnice zmizol, nastalo stolovanie pánov profesorov. (LASKOMERSKÝ)

2. Hypotaktická spojka *leđva*, *leđvaže* má význam miery vyjadrený účinkom.

Nepokoj jeho rástol, *leđvaže* preberal nohami. (ČAJAK) — Dušan začal znova ticho hrať, *leđvaže* dotýkali sa jeho prsty klávesov. (VAJANSKÝ)

len

Hypotaktická spojka *len* má účinkový význam. Používa sa iba ako vetná spojka.

Plesol bičom, *len* sa tak v horách ozývalo. (ONDREJOV)

len čo

Spojka *len čo* je hypotaktická časová spojka, vyjadrujúca tesnú následnosť deja hlavnej vety po deji vedľajšej vety. Preto sa používa aj dvojčlenný korelovaný výraz *len čo — už*, *len čo — hneď*.

Šora Anzula vstala, *len čo* začali švitoriť lastovice. (KUKUČÍN) — *Len čo* sú podstatné body dohovorené, vznikne zmluva. (LUBY) — *Len čo* sa začali pouličné lampy a jasné svetlá výkladov a reklám — akoby sa nad mestom odrazu bolo stmilo. (KARVAŠ) — *Len čo* sme ho pochovali, už sa obraciate proti mne — vdove! (TIMRAVA)

Zriedkavejší je variant *len toľko čo*.

Len toľko čo ho Potocký usadil, začal, poobzerajúce sa po izbe, či nik nepočúva, hovoriť. (KALINČIAK)

lenže

Parataktická spojka *lenže* má odporovací význam, v ktorom sa niekedy uplatňuje aj obmedzenie. Používa sa zväčša ako vetná spojka.

Metódy učiteľskej noma!; vlastne mal, a to dobrú, *lenže* namáhavú a zdĺhavú, ktorú dnes už učiteľia neužívajú. (TAJOVSKÝ) — Dobrý tabačik, *lenže* slabý. (KRNO) — Mal by som pre vás dôležité poslanie, *lenže* by ste museli čušať ako hrob. (ZÚBEK) — A teraz si vlasy znova zapletá, *lenže* miesto dvoch plotie si len jeden vrkoč. (CHROBÁK) — Boli by ich možno aj pozdravili, *lenže* v rozpakoch celkom zabudli. (URBAN)

lež

Parataktická spojka *lež* vyjadruje zdôraznený odporovací vzťah. V tomto význame sa používa často aj ako členská, aj ako vetná. Máme aj synonymný výraz *nie — lež*.

Videl ho nie pri práci, lež na trhoch a svadbách, pri speve, v tanci a zábavách, ale videl ho i tak pravdivo. (A. MATUŠKA) — Sneh nie mäkký, lež ostrý, ľadový bičoval tváre i každé menej chránené miesto ľudských tiel. (MORIC) — Bol by si pýtal vysvetlenie, lež narážka na útek odvieďa jeho pozornosť. (URBAN) — Tí terajší biskupi akosi nezastávajú farárov, lež uvodia ich v ľahkosť pred ľudom. (ZÁBORSKÝ) — Dovŕšil svoju protireč, poukazujúc tým nie na svoju, lež na našu ujmu. (ŠOLTÉSOVÁ)

medzitým čo

Hypotaktická spojka *medzitým čo* má časový význam: vyjadruje sa ňou súčasné, paralelné rozvíjanie sa dvoch dejov, pričom se dej vedľajšej vety chápe ako protikladný k deju hlavnej vety.

Mojžík oprel sa o jasle a dá sa už teraz horľivo a bez krotenia seba do uvažovania, medzitým čo chrúmanie statku ozýva sa celou konicou. (TIMRAVA) — Medzitým čo takéto chýry mestom leteli, pán Čaranský svedomite čítal. (VAJANSKÝ) — „A ty si sa nahnevala, či čo, že nechodíš medzi nás?“ precedil pomedzi zuby, medzitým čo si pripaloval. (MINÁČOVÁ)

Spojka *medzitým čo* vznikla z dvojjenného výrazu *medzitým — čo*.

Keď sa bubeník obuje, vtisne mu predseda MNV do rúk novú vyhlášku, ktorú zosmolil medzitým, čo milícia zbierała zbrane s handrami. (HEČKO)

miesto toho, aby

Hypotaktická spojka *miesto toho — aby, namiesto toho — aby* má prípusťkový význam. Uvádžajú sa ňou očakávané, ale neuskutočnené deje. Je to vetná spojka. Používa sa aj dubleta *miesto aby, namiesto aby*.

Gabu myľilo, že bol tam Šporinský, a miesto toho, aby prišla na volanie, začo obzrel sa na ňu i Šporinský, odbehla preč. (TIMRAVA) — Miesto toho, aby platil jedného robotníka, radšej má dve neplatené sily. (TOMAŠČEK) — A miesto toho, aby som zhlika alebo znevládnala, pokojne som odstúpila od obloka. (ZELINOVÁ) — Miesto aby sa tešili, žičili — závidia každú tú handričku. (KUKUČÍN) — Miesto aby študoval, naháňal sa za Gizelkou a teraz je hostinským na Orave. (ZVÁN) — ... a spisovateľ, miesto aby sa snažil individualizovať ich a odlišovať, „kolektivizuje“ ich. (A. MATUŠKA) — Ale môj kôň namiesto toho, aby sa rozutekal, zastal, zachvel sa a zastrehal ušima. (FIGULI) — Ale mať namiesto aby sa tešila, dá sa usedavo nariekať. (HEČKO)

Zriedkavo sa používa synonymný spájací výraz *miesto toho, žeby*.

... keď sa tu s tebou takrečeno priateľsky zhovárať miesto toho, žeby som ťa odovzdal zviazaného vrehnostiam. (NIŽNÁNSKY) — Vidíš, vidíš — špatne si sa mu odsľúžila za ten cukrík, čo tebe doniesol miesto toho, žeby ho sám bol zjedol. (ŠOLTÉSOVÁ)

Veľmi zriedkavo sa používa aj členská spojka *miesto, namiesto* s tým istým významom.

Miesto do Ameriky pôjdeme my zajtra pozrieť pod Kopicu hlavu. (KUKUČÍN) — Miesto domov zahol do uličky. (KUKUČÍN) — Ale starý otec už namiesto s murínom pasoval sa so starou materou. (TAJOVSKÝ) — Hrable namiesto o Chrchútku otrepe o plot. (HEČKO)

Používa sa aj spojovací výraz *miesto toho, čo (by)*, najmä v ľudovej reči.

A tí dvaja, čo nič nevykonali, miesto toho, čo by mali oči zohnúť k zemi, hneď do toho hotoví. (DOBŠINSKÝ, POVESTI)

náhle

Hypotaktická spojka *náhle* má časový význam: dej hlavnej vety sa uskutočňuje tesne po deji vedľajšej vety. V odbornom štýle je zriedkavá.

Marienu strašne ohŕda a okrikuje, náhle sa mu priblíži. (ŠOLTÉSOVÁ) — Mladému Jaškovi všetky žilky zaihrali, náhle počul o zábave. (CHROBÁK) — A náhle by vybehol z hôrky, ľahko by si naňho zamierili. (ONDREJOV) — Odrazu si tu nevedel nájsť miesta, náhle videl, že ide do živého. (LACKOVÁ) — Náhle sú po tom, idú. (RÁZUS)

Zriedkavo sa používa variant *náhle — už*.

Náhle sa teda románová grófka X zasmiala nejakým zvláštnym spôsobom, už bola Miluška pri zrkadle. (JESSENSKÝ)

nakoľko

1. Hypotaktická spojka *nakoľko* sa používa ako príčinná, ale zväčša iba v odbornom štýle.

Nakoľko najprepracovanejšia a najmä najvplyvnejšia forma subjektívneho idealizmu je pozitivizmus a novopozitivizmus, podrobíme tieto smery krátkej metodologickej analýze. (FILKORN) — Nakoľko v rámci tohto dočasného štátneho zriadenia nebolo možno vytvoriť zákonodarný sbor, ujal sa výkonu zákonodarnej moci prezident republiky. (LUBY) — Smrť Jozefa II. možno plným právom považovať za isté tragikum poddaného sedliaka, nakoľko ona znamená zas úplné víťazstvo šľachty. (JANŠÁK)

2. Hypotaktická spojka *nakoľko* uvádza aj podradenú vetu zreteľa.

Nakoľko sa pamätám, ešte takej zimy tu nebolo. (ÚZUS)

napriek tomu, že

Hypotaktická spojka *napriek tomu, že* vyjadruje prípusťkový vzťah. Zriedkavo sa používa aj synonymná spojka *vzdor tomu, že*. Používa sa v odbornom a publicistickom štýle.

Kameňom úrazu bola strelecká nepohotovosť bratislavských útočníkov, ktorí odišli z ihriska porazení napriek tomu, že mali väčšinu zápasu prevahu. (TLAČ) — Nelipla za módou vzdor tomu, že sa učila tiež v Bystrici šit. (TAJOVSKÝ)

nech

1. Hypotaktická spojka *nech* vyjadruje podmienkový vzťah. Vo vedľajšej vete sa vyslovuje spravidla neskutočná podmienka.

Nech ho dolapia s vyslobodeným Adamom, urobia s ním poriadok. (JAGÉ) — Keď osamela, zatočila sa s ňou izba a bola by padla, nech sa nechytí posteľ. (JAŠÍK) — Tá jablň by praskla, nech všetko dozreje. (BELLA)

2. Hypotaktická spojka *nech* má aj prípusťkový význam. Vo vedľajšej vete bývajú neurčité zámená typu *hocičo, hocaký, akokoľvek* ap.

Nuž, Maľko mój, *nech* je akokoľvek, ja sa na to nedám. (URBAN) — Ja by som ta neprestal mať rád, *nech* by sa čokoľvek stalo. (FIGULI) — Atómy majú len jednu formu existencie, a preto nepodliehajú zmenám vývinu, kategórii času, *nech* sa už dostanú do hocijakých okolností. (FILKORN)

3. Spojka *nech* sa používa v účelových vetách, ak sa nimi vyslovuje zámer.

Môžete ísť na výhon, *nech* sa tam deti najedia moruší. (ZÚBEK) — Správaj sa tu skromnučko, *nech* je obom teplučko. (BEDNÁR)

4. Spojkou *nech* sa uvádzajú aj predmetové vety, ktorými sa vyslovuje nepriamy rozkaz, želanie, zámer.

Povedz Maťovi, *nech* ta odvezie na stanicu. (MINÁČ) — Zuzka blyskne na brata pohľadom, *nech* nesprobuje ani muknúť, a skryje sa za viečkami. (TATARKA)

než

Používa sa aj zdôraznený variant *nechže*.

1. Hypotaktická spojka *než* je porovnávací. Používa sa iba po komparatívne adjektív a adverbii, ako aj po slovách *iný, opačný*.

Radšej menej a dobre *než* mnoho a zle. (PRÍSL.) — „Zlomili ste mi nohu!“ zjokne väčšmi, *než* treba. (HEČKO) — Rozhovor je vzrušenejší, *než* býva inokedy. (JANČOVÁ) — Zaniknutie prvkov môže však v prírode prebiehať omnoho búrlivejšie, *než* to pozorujeme pri obyčajnom rádioaktívnom rozpade. (VASILJEV) — V pondelok prichodilo Grúlikovi zoznámiť sa so širším svetom, *než* poznal dosiaľ. (ROMANOVSKÝ) — Preto mu neostalo iné, *než* obrátiť sa tiež a bežať hore. (URBAN)

Hypotaktická spojka *než* zachováva svoj porovnávací význam aj vtedy, keď uvádza spojkovú alebo vzťažnú vetu. Vznikajú tak spojkové výrazy *než aby, než keď, než kým, než ktorý, než čo*.

Je to príliš nebezpečné, *než* aby som z toho mohol mať radosť. (KARVAŠ) — A predsa to znelo ináč, *než* keď Greguš čítal. (ZÚBEK) — Hej — bol veru na väčšom úpeku, *než* kým ležal na slnci. (TAJOVSKÝ) — Dedením stal sa vlastníkom iný subjekt, *než* ktorý figuruje v pozemkovej knihe. (LUBY) — No ani Zandome sa nesmie odvážiť na viac, *než* čo urobil dnes večer. (KUKUČÍN)

Nárečový variant *lež* používa sa zriedkavo aj v umeleckom štýle.

Lepšie je dievčatku, *lež* neveste. (ŠOLTÁSOVÁ) — Ďalej panuje chudoba *lež* boháč. (PRÍSL.)

2. Hypotaktická spojka *než* sa používa aj ako časová. Vedľajšou vetou sa vyslovuje okolnosť, po ktorú platí dej hlavnej vety. Preto v hlavnej vete často bývajú príslovky *skôr, prv, predtým*. Tak vznikajú dvojice *prv — než, skôr — než*. Z nich vznikli spojky *prv než, skôr než*.

Kto ju všetko chcel, *než* sa vydala za otca. (RÁZUS) — Grúlik musel prejsť rozmočenou hlinou a pieskom, *než* vošiel do vody. (ROMANOVSKÝ) — Musíme preseknúť ten povraz prv, *než* sa niečo stane. (MINÁČ)

Nárečový variant *lež* vyskytuje sa aj v umeleckej literatúre.

„Čo si ho nedržal, *lež* nedobehnem!“ zhkol na Janka Hraška. (HEČKO) — „Doneste sem to víno, a *lež* ho vypijeme, príde aj vaša Perpetua.“ (HEČKO)

nežli

Hypotaktická spojka *nežli* je porovnávací. Dnes sa už v spisovnom jazyku nepoužíva.

Chlapi, nemiešajte sa vy do ženskej roboty. My to ľahšie vykonáme *nežli* vy! (KUKUČÍN) — Bláznom viac šťastie *nežli* pravda slúži. (PRÍSL.) — Číkovi je nikdy nie ľahšie vyklznúť z ruky, *nežli* kým je ešte vo vode. (KALINČIAK)

nieby

Parataktická spojka *nieby* je stupňovacia. Má význam odstupňovací, degraččný. Používa sa zväčša ako členská spojka. Píše sa aj ako *nie by*.

A starká dosekala muža-deda za sto ôs, *nieby* vôiel, keď sa ohlásil proti zaťovi a jeho veľám. (TAJOVSKÝ) — Ani obecného pastiera ste nemohli voliť — *nieby* poslanca! (TAJOVSKÝ)

Variantom spojky *nieby* je spojka *niežeby*. Má ten istý odstupňovací význam. Píše sa aj ako *nie že by*.

Taký bujak i medveďa pritlačí, *niežeby* chlapčiska. (RÁZUS) — Sprvu sa hanbil i na ulicu ísť, *niežeby* ešte do obecného domu . . . (ČAJAK) — Nikdy som ešte ani živého, ani mŕtveho grófa nevidel, *niežeby* som ho bol ubil. (JÉČE) — I moje veno si premárnil, *niežeby* si mi čo len jeden diamant kúpil! (TIMRAVA)

nielen

Parataktická spojka *nielen* má odstupňovací význam. Používa sa najmä ako členská spojka.

Prilnula k nemu celou láskou svojho srdca — *nielen* materským mliekom. (VAJANSKÝ) — „Každý potrebuje, *nielen* deti,“ odvrkla Mrvová. (ZÚBEK) — Takýto rozsudok je účinný voči každému, *nielen* medzi manželskými stranami. (LUBY)

nielen — ale (i, aj)

Parataktická dvojčlenná spojka *nielen — ale* (*nielen — ale i, nielen — ale aj*) vyjadruje stupňovací vzťah. Používa sa ako členská i ako vetná spojka. Je aj variant *nielenže — ale aj (ešte aj)*. V záporných vetách sú varianty *nielen — ale ani, nielenže — ale ani, nielen — lež aj*.

Hlavný dôvod bol ten, že tohoročnú dovolenku som mal stráviť nielen príjemne, ale aj veľmi užitočne. (MORIC) — Ludia, ktorí majú prehnanú vieru vo svoje teórie a myšlienky, nielenže sú zle disponovaní urobí objavy, ale robia aj zlé pozorovania. (FILKORN) — Nielenže mu dali kôš na pysk, ešte aj na svorku ho pripli. (URBAN) — A čo tento tyran stvárnil, nielenže počul, ale i videl na vlastné oči. (PLÁVKA) — Ale nielen výberom, lež aj spôsobom inscenácie, v ktorej sa režisér i herci usilovali zachovať realistickú presvedčivosť. (RAMPÁK)

nieto

Parataktická spojka *nieto* je stupňovacia. Má odstupňovací, degradačný význam. Používajú sa aj synonymné varianty *nietoby*, *nietožebý*, *nietoaby*. Bežné sú aj pravopisné dublety *nie to*, *nie to by*, *nie to že by*, *nie to aby*.

Nebolo by čím kapustu zatrepáť a posoliť, *nieto* omastiť. (KUKUČÍN) — Úcty mu neprekazuje, *nieto* lásky. (TIMRAVA) — Ani vo vláde si neviete s nimi rady, *nieto* vo fabrike. (KRNO) — Dosiaľ ani jeden z týchto pánov nejestvoval v mojich očiach, *nieto* aby som ich bola volala niekedy k nám. (TIMRAVA) — Smutno tam i pipišfatu, *nietožebý* spevnej vtači. (EVIÉZDOSLAV) — Tam ani mudrc nevedel by sa vynájsť, *nietožebý* on vybrdol, človek málo nadaný. (TIMRAVA)

nie že by — ale

Dvočlenná parataktická spojka *nie že by — ale*, *nie že by — lež* má dôrazne odporovací význam. Používa sa ako vetná spojka.

A parobok *nie že by* sa bál búrky, *ale* tak „pre bezpečnosť“ zašiel na salaš. (CHROBÁK) — Stará *nie že by* sa bola polepšila, *lež* sa stávala zo dňa na deň horšou na Šurienku. (DOBŠINSKÝ, POVESII)

no

Parataktická spojka *no* má odporovací význam. Vyjadruje významový odtienok obmedzovací aj prípustkový.

Bola skromne, *no* čisto oblečená. (ČAJAK) — Dni sa počali krátiť — *no* pekná, suchá chvíľa trvá ďalej. (KUKUČÍN) — Vykloní sa von, *no* pre hmlu nedovídi ani po studňu. (HEČKO) — Stačil užasnúť nad myšlienkou, *no* neprebil sa k nej. (KARVAŠ)

Používa sa aj výstižnejší dvočlenný výraz *síce — no*, ako aj výrazy *no predsa*, *no jednako*.

Díva sa kdesi pred seba, *no* jednako nemožno určiť presný smer jeho pohľadu. (FIGULI) — Ján Ivančík vrel hnevom, *no* predsa sa mu podarilo preladiť hlas zo zlosti do posmechu. (HEČKO)

nuž

Parataktická spojka *nuž* vyjadruje dôsledkový vzťah. Používa sa spravidla ako vetná spojka.

Odmietol som, *nuž* napaprčil sa. (URBAN) — Celý život robí, robí, hrdlačí, *nuž* aspoň po smrti mala by mať kde odpočívať. (TATARKA) — Belko možno aj brechal, *ale* smreková

hora hučí, *nuž* sme ho nepočuli. (JANČOVÁ) — Kachle bolo opraviť hneď, *nuž* využili murárovu prítomnosť aj na iné opravy. (ZÚBEK) — Idú iní, *nuž* ide aj on na hlavnú triedu. (VOLANSKÁ)

okrem toho, že

Hypotaktická spojka *okrem toho, že* má význam miery vyjadrenej obmedzením. Používa sa zväčša v odbornej reči. Máme aj variant *okrem že*.

Okrem toho, že jej dom vynášal ročítých šesťsto zlatých, mali i vedľajšie dôchodky. (TLAČ) — Osvojiť si môže inú osobu len ten, kto nemá vlastné deti, *okrem že* by nemanželský otec chcel adoptovať svoje nemanželské dieťa. (LUBY)

počím

Hypotaktická spojka *počím* má časový význam. Je to ľudový variant spisovnej spojky *kým*.

Ruža som ja, ruža, *počím* nemám muža, až budem mať muža, spadne zo mňa ruža. (DUD. PIESEŇ) — Hej, *počím* sa ony za mnou v pohon dajú, už ma ty ukryješ, zelený môj háju. (CHALUPKA) — ... a pohrabkáva si žrebec mladý, *počím* ho šuhaj napája. (SLÁDKOVIČ)

pokiaľ

Spojka *pokiaľ* sa používa zväčša v odbornom a administratívnom štýle.

1. Hypotaktická spojka *pokiaľ* má význam miery.

Počas dovolenky patria zamestnancovi tiež všetky naturálie, *pokiaľ* ich môže užívať. (BAKALA) — Predmetom nájmu môže byť všetko, čo je predmetom právneho obchodu, *pokiaľ* je síce na užívanie. (LUBY)

2. Hypotaktická spojka *pokiaľ* má význam zretela.

Mal už takmer štyridsať rokov a bol stále naivný a bojazlivý, *pokiaľ* išlo o ženy. (MINÁČ) — *Pokiaľ* ide o pridruženú výrobu, družstvo sa zaväzuje mať v prevádzke rozličné pomocné hospodárske odvetvia. (BAKALA)

3. Hypotaktická spojka *pokiaľ* uvádza aj podmienkovú vetu.

Psychózy, *pokiaľ* vedú k defektu, zmrazujú osobnosť chorého. (ŠKODA)

pokým

Hypotaktická spojka *pokým* má časový význam. Používa sa v spisovnom jazyku zriedkavejšie.

Za Františka Jozefa bol v obci richtárom, *pokým* ho od obecného stolca neodtisol Mikulov otec. (HEČKO) — Človeka napínajú ako na škripec, *pokým* mu dajú spojenie. (TATARKA) — Och, chlapčisko nechce ísť spať, *pokým* pradie. (TATARKA)

ponevác

Hypotaktická spojka *ponevác* má príčinný význam. Je zastaraná. Dnes sa už v spisovnej reči nepoužíva.

Ináče, pretože bol celý grunt kuriálny, bolo všetko, čo viac mal, každému slobodno zabiť ... (KALINČIAK)

predsa

Parataktická spojka *predsa* má odporovací význam, a to s odtienkom príпустky. Častejšie ako samotné *predsa* používajú sa spojkové výrazy *a predsa*, *ale predsa*, *predsa však*. Tak sa odporovací vzťah vyjadruje výraznejšie.

Na konci bývame, *predsa* nič nemáme, všetko nám zobrali, keď sme nič nemali. (KALINČIAK) — Robili ste aj so ženou do úmoru, a *predsa* ste museli predať. (MINÁČ) — Vrátil sa k Juráňovi bez jačmeňa, i bez jaseňov — a *predsa* bol uradovaný. (KUKUČÍN) — Zdalo sa, že už nežije, ale *predsa* ešte neumrel. (KRNO)

preto

Parataktická spojka *preto* má dôsledkový význam. Používa sa aj synonymný výraz *a preto*, ktorým sa paratata vyjadruje výraznejšie.

Má ono dva svety, svoj a náš, ale lípne ešte aj za tretím: za neznámym, *preto* vábnejším. (GABAJ) — Vól bez nohy, ako viete, nestojí za nič, *preto* ho Jano zabije a vyváži. (MINÁČ) — Práve od Smutného sa dozvedel, že Trčka sa takými kúpami zapodieva, *preto* ho aj pozval na večeru. (URBAN) — V noci prehmela nad krajom jarná búrka, *preto* povetrie bolo hladké a tiché. (ŠVANTNER) — Váži si ju, a *preto* jeho žena žiarli. (KRNO) — Vravieval mnoho múdrych rečí, rád poúčal a karhal, a *preto* jeho vrstovníci mali ho na posmech. (ONDREJOV)

pretože

Hypotaktická spojka *pretože* má príčinný význam. Je to základná príčinná spojka. Používa sa bez odkazovacieho slova v nadradenej vete.

Hnevalo ju to, *pretože* ju urazil ako ženu. (MINÁČ) — A musíš to robiť pekne sústavne a statočne, *pretože* to je prvý podnik tvojho života. (CHROBÁK) — Bol básnik a revolucionár, bol revolučný romantik a demokrat, *pretože* učil snívať a konať, *pretože* mu poézia nebola cieľom sama v sebe, *pretože* ňou mieril k poznaniu sveta i k jeho premene. (A. MATUŠKA)

príčom

1. Hypotaktická spojka *príčom* má časový význam. Vyjadruje sa ňou paralelnosť dvoch dejov. V podradenej vete sa vyslovuje sprievodná okolnosť deja nadradenej vety.

Vendlo pokojne kývol hlavou, *príčom* mu blysko umom, že teda aj ich dom. (TIMBAVA) — Takto nás zabáva, *príčom* mu tmavé očka šelmovsky svietia z malej bielej tváričky. (ŠOLTÉSOVÁ)

2. Spojkou *príčom* sa uvádzajú aj tzv. nepravé časové vedľajšie vety. Vzťah medzi vetami súvetia je priradovací, a to zväčša zlučovaci alebo odporovací.

Farba zloženého svetla je podľa vinovej teórie daná pomerom intenzít svojich jednoduchých zložiek, *príčom* tú istú farbu môžu vytvoriť aj rozličné jednoduché svetlá. (HAJKO) — Rašelinenie je redukčný proces; vzniknutá hmota je bohatšia na uhlík, *príčom* bunková štruktúra sa zachováva. (ZVARA)

prv ako

Hypotaktická spojka *prv ako* je časová. Vyjadruje sa ňou uskutočnenie deja nadradenej vety pred dejom vedľajšej vety.

Teraz večer, *prv ako* sme lampu zažali, zasvietil nám mesiac do izby. (ŠOLTÉSOVÁ) — *Prv ako* prejdeme k spresneniu, uvedieme niekoľko príkladov systému. (WILKORN) — Ako tri ihly zahryzli sa do zástupu, a *prv ako* sa niekto zmohol na obranu, vnikli dosť hlboko medzi demonštrantov. (JAŠÍK)

Používa sa aj jej variant *prv než*.

Aby im mladý Ťapaj oheň nezahasil, pre istotu ho zastrelili, *prv než* chytil vedro s vodou. (HEČKO) — Ale *prv než* odišiel, zišiel ešte do zámočkej záhrady, kde stred záhonov zasadili malú jablonku na pamäť blizniatok. (HORÁK)

síce

Parataktická spojka *síce* má vylučovací význam s príčinným odtienkom. Používa sa v súvetí, ktorého prvá veta obsahuje žiadaný dej (imperatívny prísudok). Je to zastaraná spojka.

Ale mi naskutku vyjav, kde si vzal tie peniaze, *síce* stojme bežim a obžalujem ta, že si tie peniaze ukradol. (DOBŠINSKÝ, POVBSTI)

síce — ale

Dvojčlenný parataktický výraz *síce — ale* má odporovací význam s odtienkom príпустky. Používajú sa aj synonymné výrazy *síce — no*, *síce — avšak*, *síce — lež*, *síce — lenže*.

Zaviedli teda všetkých lapených do priestranej *síce*, ale obyčajne tmavej a teraz skromne osvetlenej izby zovňajšieho zámku, pred ktorú bola hneď stráž postavená. (KALINČIAK) — Počula *síce* krik chlapcov, ale nevenovala mu pozornosť. (ZÚBEK)

skôr ako

Hypotaktická spojka *skôr ako* má časový význam. Zriedkavejšia je synonymná spojka *skôr než*.

S ťažkosťami tohto druhu treba sa vyrovnat silou vôle a zbavit sa ich, *skôr ako* by vážnejšie poškodili naše zdravie. (BALÁŽ) — Prevodca však ručí za zaplatenie poplatku a ak odovzdal majetok, *skôr než* bol poplatok nadobúdateľom zaplatený, je povinný poplatok zaplatiť. (BAKALA)

sotva

Hypotaktická spojka *sotva* má časový význam. Vyjadruje, že dej nadradenej vety nastáva hneď po vykonaní deja vedľajšej vety. Preto sa používajú aj dvojčlenné výrazy *sotva* — *hneď, sotva* — *už, sotva* — *tu*.

Sotva spustili, natlačilo sa medzi dvere detvákov a starých báb. (CHROBÁK) — Sotva sa objaví, oživne celý dom smiechom. (ŠVANTNER) — Sotva povieš, žeš' Levický, už ľudia na teba prstom ukazujú. (KALINČIAK) — Sotva sa páni vicišpáni odstránili, tu povstal nový hluk, bubnovanie a vykrikovanie. (KALINČIAK)

Používa sa aj zosilnený variant *sotvaže*.

Sotvaže vstal, už mi privolával: „Gazda, gazda, rosa uschne, už si mal mať deväť radkov vyfátých!“ (TAJOVSKÝ)

sta

Hypotaktická spojka *sta* má porovnávací význam. Používa sa ako členská i ako vetná. Vyskytuje sa aj dvojčlenný variant *sta* — *tak*. Synonymná je spojka *staby*.

Spojky *sta, staby* sa pokladajú dnes za prostriedok umeleckého štýlu.

Prišli ticho, *sta* tiene. (MORIC) — Badaň spravil rukou široký pohyb, *staby* chcel zmiesť zo stola všetko, čo bolo na ňom. (URBAN) — Celé telo sa šklbe, *staby* párali cezeň elektrické údery. (KUKUČÍN) — *Staby* sa vracalo najtuhšie leto, *tak* bolo krásne. (URBAN)

Spojka *sta* sa používa aj v spojkových výrazoch *sta keď, sta keby*, ktoré majú takisto porovnávací význam.

Nad dedinou zjavila sa žiara, vnikla oblokmi a hádže červenú záplavu na steny. *sta keď* sa zore zapália. (KUKUČÍN)

s tým, že

Hypotaktická spojka *s tým, že* má význam spôsobu. Uvádza sa ňou sprievodný dej, ktorý je v určovacom vzťahu k deju nadradenej vety. Ak ide o želaný dej, používa sa synonymná spojka *s tým, aby*.

Z Akropole nás zahnal aj studený vietor, dujúci zrúcaninami krásy, a odišli sme *s tým, že* sa ta ešte vrátíme. (BEDNÁR) — Páni odišli *s tým, aby* sa krčmár postaral o prevezenie sedliaka do Horných Luhov. (JESENSKÝ)

t. j. (= to jest)

Parataktická spojka *to jest* (písané spravidla *t. j.*) uvádza vysvetlenie. Používa sa v odbornom štýle.

Tento príklad nám umožňuje urobiť si predstavu, ako sa šíri vlna v rovine, *t. j.* v dvojrozmernom priestore. (HAJKO) — Teória relativity kladie a rieši problémy iným spôsobom ako prvšie teórie, *t. j.* iným spôsobom sa díva na svet. (FILKORŇ)

tak

I. Parataktická spojka *tak* má dôsledkový význam. Používa sa iba ako vetná.

Kone nemôžu ďalej, *tak* ich musíme troška popásť. (KALINČIAK) — Bola hmla, *tak* som zablúdil. (MINÁČ) — Máme dva dni voľno, *tak* som prišla s Ervínom včera domov. (KRNÓ)

Častejšie sa používajú synonymný spojkový výraz *a tak*, ktorého parataktická povaha je výraznejšia.

Celá familia sa pred jeho múdrosťou klonila, a *tak* i dnes sa páni bratia uňho zhromaždili. (KALINČIAK) — Zdržovali sme ju, sama odišla, a *tak* nech si vravia, čo chcú. (TAJOVSKÝ) — Leto bolo krásne, horúce bez vetrov, a *tak* sa naši páni každé popoludnie kúpali. (JESENSKÝ)

Slovo *tak* je odkazovacím výrazom pre podmienkové a účinkové spojky. Preto sa používa aj vtedy, keď sa podmienka vysloví infinitívom.

Nuž proti tomu povedať slova, *tak* ho za kačra vyhlásia, biskupovi oznámia. (TAJOVSKÝ)

tak ako

Hypotaktická spojka *tak ako* vyjadruje priróvnanie. Vznikla z dvojčlenného výrazu *tak* — *ako*. Používa sa aj synonymná spojka *tak akoby*.

Krava, večne hladná, *tak ako* ja, zožrala zo mňa snopok slamy, ktorý ma mal skrývať a hriať. (TATARKA) — Po tom všetkom mohol žiť *tak ako* predtým. (MINÁČ) — Môžbyť, že aj tam budem cudzia *tak ako* v Srbsku. (ČAJAK) — Všetci ležia, všetkých dvadsať spolu leží prostred cintorína, *tak ako* ich zabili. (TATARKA) — *Tak ako* je pozemková služobnosť viazaná na pozemok, *tak* je osobná služobnosť viazaná na určitú osobu. (LUBY)

tak — ako (aj)

Parataktická dvojčlenná spojka *tak — ako (aj)* má slabo stupňovací význam. Používa sa pomerne zriedka. Je to členská spojka. Ten istý význam má aj častejšia spojka *tak — ako i*. Sem patrí aj spojka *nie tak — ako*. Synonymná je parataktická spojka *ako — tak (i)*, ale tá je zriedkavejšia (menej slovenská).

Treba už len doložiť, že *tak* mladý kňaz, *ako aj* starý učiteľ radi sa opíjali. (ONDREJOV) — Vedel, že *tak* zemani, *ako aj* slobodníci a sedliaci sú klátiví. (RYSULA) — Neobyčajne veľký výskyt hrvoľa na Slovensku súvisí s malým obsahom jódu *tak* v pôde, *ako aj* v potrave. (BALÁŽ) — *Tak* Jerguš, *ako i* Štefan chcel sa prvý prekopať k potôčku. (ONDREJOV)

takže

Hypotaktická spojka *takže* má dôsledkový význam. Používa sa ako vetná spojka.

Kým vypriahol, už bol so ženou známy, *takže* mu i pomáhala skladať riad z koňa. (KUKUČÍN) — Postavili tam železničnú trať, aj hradsú, *takže* pre ľudí ostalo už málo miesta. (JAŠÍK) — Vlastný text piesne spovák zhlel, *takže* slovám nerozumieť. (HAJKO) — Prítom závet môže byť odovzdaný aj v zalepenej obálke, *takže* ani verejný notár nemusí poznať jeho obsah. (LUBY)

teda

1. Parataktická spojka *teda* má predovšetkým vysvetľovací význam. Používa sa najmä v odbornom štýle. Používa sa aj synonymný výraz *a teda*, ktorý má zreteľnejšiu parataktickú povahu.

Pri meraní dĺžky sme používali sčítanie, *teda* trojčlenný vzťah. (FILKORN) — Po spósobení zmeny, *teda* keď vzniká účinok, príčina zaniká. (FILKORN) — Držba zanikne aj odpadnutím držiteľskej vôle, *teda* ak sa držiteľ držby zriekne alebo ak umrie, alebo ak sa rozhodne držať vec ako zástupca. (LUBY)

2. Parataktická spojka *teda* má aj dôsledkový význam. Uvádza napríklad uzáver vyplývajúci z obsahu prvej vety.

Viem, že si bol vojakom, *teda* úloha sa dá zvládnuť. (KRNO) — Predpokladom takejto politiky je skutočná roľnícka záujmová organizácia, ktorá bude mať autonómne postavenie, ktorá bude mať autoritu vo veciach roľníckych a ktorá bude rešpektovaná príslušnými úradmi, *teda* aj Ministerstvom pôdohospodárstva. (MINÁČ) — Rozoznávame prvoradé a druhoradé pomocné vedy, a *teda* aj pomocné metódy. (FILKORN)

totiž

Parataktická spojka *totiž* má vysvetľovací význam, lebo sa ňou uvádza vysvetlenie, oprava. Používa sa prevažne ako členská spojka. Má aj zdôraznenú podobu *totižto*.

Len sme tak oči vytrieštali, *totiž* ja s Janom. (TAJOVSKÝ) — Rudo, *totiž* môj brat, vrátil sa dnes z mesta. (MINÁČ) — Výpočet vrhovej paraboly je pomerne jednoduchý problém, pretože sa tu pohyb odohráva v stálych podmienkach, *totiž* v priestore so stálym gravitačným zrýchlením. (VANOVIČ) — Skoro začal sa ukazovať nedostatok, najmä keď prišiel nečakaný hosť, *totižto* drahota. (ČAJAK) — Táto pomoc je v niektorých prípadoch viac negatívna, *totiž* filozofia určuje, čo disciplína nemôže považovať za svoj predmet a ako ho nesmie chápať. (FILKORN)

trebárs

Hypotaktická spojka *trebárs*, *trebárs* aj má prípustkový význam. Je to ľudová spojka, častá aj v reči umeleckej literatúry.

Matka, keď videla, že dvom starším nestalo sa nič, dovolila aj najmladšej, *trebárs* ju aj najradšej mala... (DOBŠINSKÝ, POVESTI) — *Trebárs* už hrob vykopali mojej duši jarej: kto si kopal, nech si leží, a ja pôjdem ďalej. (J. KRÁL) — Divná oáza v našom nekulturnom, *trebárs* hodne troviacom kraji! (VAJANSKÝ)

veď

Parataktická spojka *veď* má vysvetľovací význam. Používa sa aj synonymný výraz *a veď*, ktorého parataktická povaha je výraznejšia.

Všetko, všetko v prírode oživa, *veď* sa blíži jar. (VANSOVÁ) — Na deti by si nemusel zarábať, *veď* ony majú dosť a dosť. (ČAJAK) — No Pódiho ani to nekormúti, *veď* on vždy taký chodil, od malička. (TIMBAVA) — Ale škoda sa rozčuľovať, *veď* ho poznáš. (ZÚBEK) — Čosi ho vraj vyhnalo od nich, a *veď* potom sa i priznal, že ustavičné pretriasanie istej zápletky. (FIGULI)

však

1. Parataktická spojka *však* má odporovací význam, s obmedzovacím od-tienkom. Kládne sa za prvý prízvukovaný výraz (aj za enklitiky).

Elenka bez odprosovania, lebo to jej veľmi smrdí, Ivan *však* hneď s celou úprimnosťou mi prišiel: ... (ŠOLRÁSOVÁ) — Bolo mnoho vecí, ktoré potešovali, dávali silu a násobili odvahu, boli *však* i veci, čo budili hnev alebo zarmucovali. (JILEMNICKÝ)

2. Parataktická spojka *však* má vysvetľovací význam, ak stojí na čele vety.

Už či tak, či tak, Gašparko, zájdite len preňho, *však* uvidíme, na čom stojíme. (KALINČIAK) — Ak by sa ti niekde zdalo, že je to nie dobre vytrávané — náhlil som sa, *však* si videl — môžeme dodatočne pozmeniť. (LAZAROVÁ)

vzhladom na to, že

Hypotaktická spojka *vzhladom na to, že* vyjadruje zreteľ. Používa sa len v odbornej reči, v administratívnom a publicistickom štýle.

Nakoľko sa *vzhladom na to, že* sa zdržiavali ponajviac na dedinách, dalo, boli kritickí realisti v dejinách, ktoré vtedy len zdanlivo postávali. (A. MATUŠKA) — *Vzhladom na to, že* doteraz nie je publikovaný nový študijný poriadok, výbor prezídia ČSAV vydal interné pokyny k realizácii vyhlášky 183/1956 o organizácii vedeckých pracovníkov v ČSAV. (VYHLÁŠKA)

zatiaľ čo

1. Hypotaktická spojka *zatiaľ čo* je časová. Dej nadradenej vety prebieha v časovom úseku deja podradenej vety. Synonymná je s ňou spojka *kým*.

Zatiaľ čo Tomáš raňajkoval, otec ho poúčal, ako sa má na stavbe správať. (ZÚBEK) — *Zatiaľ čo* otec napechával slamníky, priniesol jeden z chlapcov z maštale metlu. (ROMAŠČÍK) — Rozjarcnosť niektorých tanečníkov bola taká hrozná, že hodili svoje podperené klobúky na zem a krepčili po nich, *zatiaľ čo* iní klakali raz na pravé, raz na ľavé koleno. (VAJANSKÝ)

2. Hypotaktická spojka *zatiaľ čo* sa používa v tzv. nepravých časových súvetiach aj na vyjadrenie odporovacieho vzťahu. Odpor sa vystihuje roz-dielom.

Mnohých širšia verejnosť ani nepoznala, *zatiaľ čo* známejší vzbudzovali údiv. (URBAN) — Iný sovietsky hydinársky pracovník A. J. Pudrenko pokladá dokrm moriek na obmedze-nom výbehu za vhodnejší pre hydinárske kombináty, *zatiaľ čo* dokrm na paši sa uplatní skôr v kolchoznej výrobe. (LANDAU)

zato

Parataktická spojka *zato* má odporovací význam s prípusťkovým odtienkom. Používajú sa aj synonymné výrazy *zato však*, *ale zato*, v ktorých sa obidve významové zložky vyjadrujú rozdelené. Tieto výrazy majú zreteľnejší parataktický ráz.

No keď žena nie, *zato* dcéra úplne súhlasila s otcem. (ŠOLKÉSOVÁ) — On zdal sa jej byť ako hrdinom tajných, netušených dejov, hrdinom zmoženým, *zato* však dvojmo zaujímavým. (VAJANSKÝ) — Mal už dobre vyše osemdesiat, ale *zato* bol dosť čerstvý a vysoký stavec. (ČAJAK)

že

Spojka *že* je základná hypotaktická spojka. Jej základná funkcia je čisto gramatická: vyjadruje závislosť jednej vety od druhej. Má rozličné významy. Používa sa vo všetkých druhoch podradovacieho súvetia sama alebo ako člen spojkových výrazov.

1. Spojkou *že* sa uvádzajú podmetové vedľajšie vety, ak sa v prísudku nadradenej vety vyjadruje existencia, stotožnenie, hodnotenie alebo isté pôsobenie.

Len nevie, ako sa mohlo stať, že sa reťaz uvoľnila. (HORÁK) — Že si hvízda, je veľká zriedkavosť. (VANSOVÁ) — Strašne ho zarmútilo, že jeho dcéru policajti rozvláčajú. (STODOLA)

2. Spojka *že* uvádza prísudkové vedľajšie vety, ak v nadradenej vete je formálny menný prísudok — *taký, ten*, ďalej ak v prísudku nadradenej vety je sloveso typu *tváril sa*, napokon ak je tam sloveso typu *záležat v tom*.

Taký bol, že by bol i Zuzku ubil. (TAJOVSKÝ) — Ondráš zažmúril oči; tváril sa, že spí. (KUKUČÍN) — Chyba bola v tom, že základy neboli dosť pevné.

3. Spojkou *že* sa uvádzajú aj vedľajšie vety vetného základu.

I tak prišlo, že chorý, omrznutý ležim v maštali pod hrantom. (TATARKA)

4. Spojkou *že* sa uvádzajú doplnkové vety.

Keď som preliadol, videl som ota, že kľučí konusi na psiach. (KUKUČÍN)

5. Spojka *že* sa používa v prívlastkových vetách veľmi často, ale iba pri podstatných menách istého významu, alebo ak pri substantíve je formálny prívlastok — *taký, ten*.

Keď sa ukážu príznaky, že nepríde na dohovorené miesto, sama ide k nemu. (ŠVANTNER) — Boli vtedy také časy, že ľuďom inšie neostávalo, len ísť ta, kde sa narodili. (JANČOVÁ)

6. Spojka *že* uvádza predmetové vedľajšie vety, ktoré majú oznamovaciu povahu a závisia od sloviac istého významu.

No vidím, že už dávno myslí na to. (CHROBÁK) — A som presvedčený, že v tejto chvíli nič múdrejšieho robiť ani nemôžem. (HEČKO) — Hovoril som vám, že bude treba opraviť i niekoľko mostov. (PLÁVKA) — Rozhodol sa, že prijme bez zdráhania. (MŤNÁČ)

7. Spojkou *že* sa uvádzajú aj vedľajšie vety spôsobu. Kvalita sa vyjadruje priamo alebo účinkom. Používajú sa často aj korelované výrazy *tak — že*, *taký — že*, *toľko — že*.

Majster sa rozosmial, že v poli dedine sa kury splašili. (KUKUČÍN) — Ruky sa jej triasli, že sotva nahmatala kľúč. (MORIC) — Ved som vám hovoril do duše tak, že ani misionár krajšie nekáže. (ALEXY) — Roznesú ťa tak, že ti aj sladká slina zhorkne v ústach. (SKALKA) — Tamhore medzi vrchmi zdíval natoľko, že sa aj medzi ľuďmi často pozabudne. (ŠVANTNER)

Zriedkavo sa používa aj ako členská.

Iste boli zaneklúdené že strach. (HEČKO)

8. Spojka *že* uvádza vedľajšie vety prostriedku, najmä ak v nadradenej vete je odkazovacie slovo *tým*. Tak vzniká dvojčlenný výraz *tým — že*.

Potešil som ho, že to všetko prejde, a vrátil som sa domov. (KUKUČÍN) — Ondráš to vysvetľoval tým, že sa jej zapáčili jeho oči. (KUKUČÍN)

9. Spojka *že* uvádza príčinné vedľajšie vety. Často sa používajú dvojčlenné výrazy *preto — že, zato — že, za to — že*.

Čo dáte Jožkovi, že Medzibrodských odviezol, je vaša vec. (KALINČIAK) — Jerguš, že je nepokojný ako vietor, musí ju opustiť. (ONDREJOV) — Už počali želiť, že speňažili svoj majetok. (ZÁBORSKÝ) — Čo si spáchal, že ťa ženú ani divú zvot? (JAŠÍK) — Aha, to preto boli tie jadernice také divné, že krvi v nich nebolo. (KUKUČÍN) — Na podstatie-knie sa rašelina používa preto, že má veľkú nasávaciu schopnosť pre tekutiny a plyny. (ZVARA)

10. Spojkou *že* sa uvádzajú aj dôsledkové vedľajšie vety.

No boli sme zasa v predsieni; medzitým sa zišiel do nej celý kŕdeľ, že je temer plná. (KUKUČÍN) — Spočiatku južný, teplý vietor, ktorý prihnal mraky, že bolo dažďa. (VÁMOŠ)

11. Spojka *že* sa používa v účelových vedľajších vetách, jednak ak sa súvetím vyslovuje zámer, úmysel konať dej vedľajšej vety, jednak po rozkazovacej nadradenej vete.

Vstáva z lavičky, že ide preč. (TIMBAVA) — Otrá si penu z kraja pohára, že vypije, ale nevypil. (TATARKA) — Ber, že sme skorej doma! (TAJOVSKÝ)

12. Spojkou *že* sa uvádza aj členské prirovnanie po komparatíve. Je to ľudová spojka. Používal ju najmä M. Kukučín v priamej reči.

Skôr vojdeš k baranovi že k Ťažkanovi. (KUKUČÍN) — Zavčerom viac že tridsať koreňov vytiahla. (KUKUČÍN) — Ešte dlhšie že inde. (KUKUČÍN)

žeby

Hypotaktická spojka *žeby* je viacfunkčná. Vcelku je synonymná so spojkou *aby*. Preto sa s ňou aj strieda.

Schválne ho poprosil pred licitáciou, aby dal pozor, *žeby* sa nejaká faloš nestala. (JESENSKÝ) — Aby sa nestratila medzi ostatnými ženami, obliekala si mnoho sukíeň, *žeby* sa jej rozšírili boky. (RIGUTLI)

Pretože spojka *žeby* sa dá zameniť spojkou *aby*, hovoríme o jednoslovnnej spojke *žeby* len pri možnosti tejto zámene. Keď táto zámene nie je možná, ide o spojku *že* s kondicionálom. Tu možno kondicionálové *by* oddeliť od spojky: *Nazdávam sa, že ty by si to nebol spravil.*

Spojka *žeby* sa používa v jednotlivých funkciách za tých istých podmienok ako spojka *aby*, no zavše sa súvetie so spojkou *žeby* pociťuje ako ľudovo podfarbené.

1. Spojkou *žeby* sa uvádzajú predovšetkým účelové vedľajšie vety.

Dočkaj ma, prosím ťa, lebo ja by som chcela, aby si ma dočkala, *žeby* sme odrazu boli staré. (ŠOLTRÉSOVÁ) — *Žeby* muška neplakala, *žeby* bola bohatá, kúpili jej žiarovôčku i lampášik zo zlata. (PODJAVERINSKÁ) — Ved som prišiel, pán veľkomožný, *žeby* mi trochu počkali s tým úrokom. (ČAJAK)

2. Spojkou *žeby* uvádzajú sa vedľajšie vety spôsobu, v ktorých sa vyslovuje kvalita alebo intenzita účinkom.

Ešte nie je tak zle, *žeby* horšie byť nemohlo. (PRÍSL.) — No choďte, deti moje, a zmierte sa, ale tak úplne, *žeby* sa starý Ferenc nad tým kormiť nemusel. (KALINČIAK)

3. Spojka *žeby* je častejšia v predmetových vetách, ktoré závisia od sloviess vyjadrujúcich vôľu ap., alebo od záporných sloviess.

Len mi dovoľte, *žeby* som ešte jednu žiadosť predniesť mohol. (KALINČIAK) — Aj to svet nevidel, *žeby* obecná baba, žena v úrade, slúžila. (TIMRAVA)

4. Spojkou *žeby* sa uvádzajú prívlastkové vedľajšie vety veľmi zriedkavo.

Nieto skladby baladickéj u Jána Bottu, *žeby* nebolo v nej alegórie, a zdá sa, sú jeho alegórie napospol povedomé. (KRŮMÉR)

5. Spojkou *žeby* sa zriedkavo uvádzajú aj podmetové vedľajšie vety.

Jeho starosť bola všecna, *žeby* gombičiek vždy mal plné vrecká. (PODJAVERINSKÁ)

Spojky a iné slovné druhy

Spojky ako gramatický slovný druh majú styčné body s ostatnými gramatickými slovnými druhmi, ako aj s plnovýznamovými slovnými druhmi. Tieto styčné body sa zakladajú najmä na polysémii jednotiek slovnjej zásoby, ako aj na tom, že spojky vznikli a aj dnes vznikajú zo slov patriacich do iných slovných druhov. No ani spojky nie sú bez vývinu: niektoré zanikajú, iné menia svoj význam a iné zasa vznikajú.

Z gramatických slov majú spojky styčné body s predložkami aj s časticami.

Keďže podradovacie spojky vyjadrujú tie isté vzťahy ako predložky, býva dosť často, že sa práve výrazná predložka stane základom nového spájacieho prostriedku. Tak je to takmer so všetkými sekundárnymi predložkami, pretože nimi sa výrazne vyjadrujú špecifické vzťahy. Prvým vývinovým stupňom je komplexný spájací prostriedok skladajúci sa zo sekundárnej predložky, príslušného pádu zámeno *to* a všeobecnej podradovacej spojky. Napr.: *miesto toho, aby; okrem toho, že; vzhľadom na to, že; napriek tomu, že; vďaka tomu, že; kvôli tomu, aby* . . . V týchto prípadoch predložku nemožno vynechať, lebo je nositeľom významu celého spájacieho výrazu. Ak takýto výraz zmeravie, stane sa spojkou typu *s tým, že; s tým, aby; bez toho, aby*. V niektorých prípadoch sa dokonca vynecháva aj zámeno, takže vznikajú spojky typu *miesto aby, okrem že*. To je už ďalší stupeň vo vývine: výsledkom je dvojslovná spojka, ktorú už netreba rozkladať na predložku a spojku.

Polysémia je podkladom styčných bodov medzi spojkami a časticami. Tak napr. slovo *aby* je aj hypotaktická spojka, aj častica uvádzajúca želacie vety. Takisto slovo *nech* má jednak význam zelacej častice, jednak niekoľko významov ako podradovacia spojka. Aj v rámci parataktických spojok máme takéto styčné javy. Napr. slovo *i* je zlučovacia spojka, ale používa sa aj ako zdôrazňovacia častica. Funkciu častice aj spojky môžu mať napríklad tieto ďalšie slová: *a, aby, ak, ako, ale, ba, beztak, či, čiže, i, jednak, keď, lebo, len, no, nuž, predsa, síce, teda, totiž, trebárs, ved, však, že*.

V okruhu negramatických slovných druhov majú spojky styčné body najmä so zámenami, príslovkami a podstatnými menami.

Všetky opytovacie zámená majú sekundárne aj spájaciu funkciu: tu potom hovoríme o nich ako o vzťažných zámenách s úlohou hypotaktických spojok. Tieto slová však pokladáme za zámená, kým nestrácajú svoj pôvodný význam a nenadobúdajú osobitné formálne vlastnosti. To sú zámená ako *kto, čo, koľko, kam, dokiaľ* ap. Ale pri poniknutí významu alebo pri nadobudnutí nových formálnych vlastností hovoríme už o vzniku novej spojky zo zámena. Často tu ide napríklad o zmeravenie pádu alebo predložkového spojenia. Z uvedených dôvodov hovoríme o spojkách *ako, čo, kým, pričom, pokým, kýmkoľvek, beztak* . .

Osobitný prípad máme vtedy, keď sa opytovacie zámeno používa aj v pôvodnom význame ako spájací výraz a keď popri ňom máme homonymnú spojku s novým významom. Tak je to napr. so zámenami *nakoľko* a *pokiaľ*.

Zámeno *nakoľko* má význam miery. V spájacej funkcii sa používa najmä v súvzťažnej dvojici *natoľko — nakoľko*.

Pristúpil k úzkemu zamrežovanému obluku, a *nakoľko* mu to priestor dovolil, pozeral na oblohu, či sa vyjasnieva. (ONDREJOV) — Chcela by, aby ste sa spoznali vzájomne, aspoň *natoľko, nakoľko* sa dá. (KUKUČÍN)

Spojka *nakoľko* má však príčinný a zreteľový význam.

Zámeno *pokiaľ* má časový alebo aj miestny význam. Používa sa aj súvzťažná dvojica *potiaľ — pokiaľ*.

Aj Kubovi bolo dobre, **pokiaľ** bol mladý. (PRÍSL.) — **Potiaľ** sa hodíš, **pokiaľ** chodíš. (PRÍSL.)

Ale spojka *pokiaľ* má význam miery alebo význam zreteľa.

Podobne je to aj so zámenami *ako* a *čo*. Pri nich máme aj spojky *ako* a *čo*, ktoré používame vo viacerých významoch.

Osobitným prípadom sú aj ukazovacie zámená, ktoré sa používajú ako druhotné spájacie prostriedky.

Tvary zámena *to*, ktorými sa naznačuje len rekcia slovesa, nepokladáme za súčasť spájacieho prostriedku. Tieto tvary zámen sú iba do istej miery fakultatívne. Sú stále, ak si to vyžaduje význam slovesa. Preto spojenia typu *o to, aby; o tom, že; na to, aby; na to, keď* nie sú spojky, ale rozložiteľné spojenia zámena a spojky.

V prvom rade ide o *to, aby* nebolo biedy a hladu. (ÚZUS) — Nie, celá jej bytnosť poukazuje *na to, že* dnes nebude škandál. (ΚΥΚΛΩΣΙΝ) — Ale ktože sa bude dívať *na to, keď* sa chlapi kúpu? (JESENSKÝ) — Filtrovanie pomocou dna nádrže spočíva v *tom, že* nasávacie potrubie je rozšírené a rozvetvené po celom dne nádrže. (MRAKŤO)

Ak sa odkazovacím zámenom nevyjadruje rekcia slovesa, ale sa ním naznačuje charakter pripojenej vety, hovoríme o korelovaných dvojiciach, ktoré majú ten istý význam ako základné spojky. Zámenný prvok sa môže z nich vynechať. To sú prípady *ako to, že; na to, aby; preto, že; vtedy, keď; dotiaľ, kým*. Ak sa však z takého výrazu zámeno vynechať nemôže, hovoríme už o jednotnej jednotke, o novej spojke. Napr.: *s tým, že; s tým, aby; tak, ako; napriek tomu, že*.

Z ukazovacích zámen vznikli spojky *preto, a preto, tak, a tak, beztak, i tak, aj tak, ani tak, beztoho*.

Hranice medzi zámenami a spojkami nie sú teda celkom ostré, a preto jednotlivé prípady možno chápať ako prechodné.

Rozličné príslovky sa aj samy sekundárne používajú ako spájacie slová. Máme tu jednak parataktické spájacie prostriedky typu *najprv — potom — konečne*, jednak príslovky vyjadrujúce podradovacie vzťahy. Sú to spájacie prostriedky typu *náhle*. Príslovky s priradovacou funkciou sa za spojky nepokladajú, lebo majú iba sekundárnu spájaciu úlohu. Ich lexikálny význam sa pritom nemení. Ale príslovky typu *náhle* a slová typu *až* pokladáme za spojky, ak majú spájaciu funkciu, lebo pri tomto použití ich pôvodný význam sa pomkyna; preto teda hovoríme napríklad o spojkách *náhle, sotva, až, len*.

S podstatnými menami majú styčné body len také spájacie výrazy, v ktorých sa namiesto zámennej odkazovacej časti používa synonymné podstatné meno

v príslušnom páde. Napr.: *v prípade, ak; s cieľom, aby; v čase, keď*. Tieto podstatné mená majú tu aj odkazovaciu funkciu, práve tak ako zámená. Prestávajú byť plnovýznamovými vetnými členmi a dostávajú úlohu formálnych vetných členov, ktoré pomáhajú vyjadriť príslušný medzivetný vzťah výstižnejšie.

Nové spojky vznikajú teda najmä z výrazov, ktoré pôvodne mali spájaciu úlohu iba sekundárne. Sú to zámená, príslovky a častice. Pri vzniku nových spojok majú však veľkú úlohu aj predložky.

Častice

Partikuly

Definícia, význam a funkcia

Častice sú pomocné slová, ktorými podávateľ nadväzuje na kontext alebo na situáciu a pritom vyjadruje rozličné významové odtienky jednotlivých výrazov alebo výpovedí i kontextových a aktualizáčnych vzťahov.

V ústnom alebo expresívnom písomnom prejave oznamovacím, žiadačím a opytovacím vetám častice dodávajú emocionálne odtienky a charakter zvolacích viet. Pravdaže, so zreteľom na situáciu alebo na kontext.

A teba to mrzí, keď ti Zhorela povedal, že si buldozér? A čo je na tom zlého, keď ti to povedal? A čo je na tom zlého byť buldozérom? (LAZAROVÁ) — Zaiste poistka, aby ich čerti brali! (KRNO) — Či nie som tvoj kamarát? (JAŠÍK) — Nech žije revolúcia! (VOLANSKÁ) — Keby bol hoci aj hmyzom, len aby nemusel šliapať tieň štihlej veže! (JAŠÍK)

Niektoré častice uvádzajúce žiadacie vety sú jediným prostriedkom, ktorý ukazuje na typ vety; napr. *nech, kież, aby, nože, bár, bodaj*. Viazu sa k istým tvarom slovies — *kież, aby, bár, bodaj* k tvarom minulého času alebo podmienovacieho spôsobu, *nože* k tvaru rozkazovacieho spôsobu.

Aby sa zadrhol ... aby sa! (TAJOVSKÝ) — Bár by ste mali pravdu ... (HORÁK) — Bodaj by vás, vy mládenci, čerti vzali ... (LUD. PIESEŇ) — Ach, nože ma ober z týchto červíkov. (DOBŠINSKÝ, POVESTI)

V týchto prípadoch pomocou častice nadväzovala celá výpoveď na kontext alebo na situáciu. Časticou podávateľ vyjadroval rozličné subjektívne odtienky a aktualizoval výpoveď.

Pomocou častíc môžu nadväzovať na kontext alebo situáciu aj iba jednotlivé výrazy.

Nikto nešiel otvoriť, hluchastá dievka zrejme nepočula a Augustín Šerner sa tiež nehýbal, primrzol o stoličku a teraz sa vôbec necítil hrdinom. (MINÁČ)

Častice zrejme, tiež, vôbec v tejto vete majú funkciu uvádzať, vytyčovať a subjektívne hodnotiť výrazy, ku ktorým patria: *zrejme nepočula; Augustín Šerner tiež; vôbec necítil*. Okrem toho tieto častice sa opierajú o známy kontext alebo situáciu. Slovo *zrejme* sa použilo iba s prihliadnutím na známu časť výpovede — *hluchastá dievka* — ako nadväzujúci a zdôrazňujúci prvok. Podobne častica *tiež* predpokladá, že vo výpovedi je popri výraze *Augustín Šerner* ešte ďalší člen toho istého významového radu. Spomedzi týchto dvoch známych výrazov podávateľ pomocou slova *tiež* vytýči a zdôrazní jeden ako zvlášť dôležitý. Slovo *tiež* by sme na zdôraznenie nemohli použiť, keby z kontextu nebol známy aj výraz *hluchastá dievka*. Častica *vôbec* uvádza a subjektívne hodnotí, vytyčuje a podčiarkuje slovo *necítil*. Pritom sa opiera o známu situáciu.

Častice osobitne upozorňujú na výraz, ktorý uvádzajú, výraz vytyčujú ako pozoruhodný pre danú situáciu alebo kontext, čím výpoveď aktualizujú. Pomocou nich možno takto aktualizovať jednotlivé výrazy alebo celé výpovede.

Obsahom čiže lexikálnym významom častíc v širokom zmysle slova je aktualizácia jazykových jednotiek. Preto fungujú najmä ako organizujúci prvok pri aktuálnom čiže kontextovom členení výpovede. Častice, ktoré patria k výrazu, a nie k celej výpovedi, sú veľmi často indikátormi vlastného jadra výpovede.

Len *mňa* budú obviňovať, že som ťa pustila. (TAJOVSKÝ) — Musel ich dostať aspoň *sto*. (KARVAŠ) — Nič to nebolo, iba *tri mlčky* lenivo roztiahnuté na koreni starého duba. (LAZAROVÁ) — Zobovi a Jančkovci Martin len *závidí*, ale Jura Mikulu aj *nenávidí*. (HEČKO)

Pri niektorých časticách prevláda nadväzovacia funkcia, napr. pri časticách *a, ba, čiže, i, no, nuž, veď, ostatne*. Iné vyjadrujú viac postoj podávateľa k výpovedi alebo niektorej jej časti, napr. *asi, až, celkom, iba, isto, najmä, obzvlášť práve, priam, samozrejme, takmer, tiež, vôbec*. Preto sa tie prvé v tradičných gramatikách pokladali za spojky a tie druhé za príslovky. Medzi obidvoma druhmi je plynulý prechod; niekedy ťažko jednoznačne určiť, či častica je povahy viacej spojkovej, a či príslovkovej. Takými prechodnými časticami sú napr. *ináč, beztak, ešte, napokon, napríklad, slovom, skrátka, tak, teda, totiž, vlastne, vcelku* atď. Ako vidieť, každá častica zahŕňa dva významy: nadväzovanie a vyjadrovanie postoja. Výraznejšie sú hranice medzi časticami a spojkami alebo príslovkami ako vnútri častíc medzi ich základnými skupinami.

Častice — ako aktualizujúce slová — sú spojivom medzi modifikovaným výrazom a situáciou, na ktorú sa modifikovaný výraz viaže. Niektoré častice sú v reči neopakovateľné (tak, ako je neopakovateľná tá istá situácia), napr.: *no, nuž, nože, však, kdeby, kdeže, bár, či, čoby, bodaj, kież, reku, veru, totiž, ozaj isteže*.

Častice môžu byť aj samostatnými výpoveďami.

Keby si chcel, zdaleka by chodili za tebou. Nech. (KRÁLIK) — Rozmýšľam! Nuž? (ŠVANTNER) — Ale ty si taká nebola, však? (VOLANSKÁ) — My ju aspoň nedáme. A oni? Soňa. (JAŠIE) — Ty o tom pochybuješ? Pravdaže. (KARVAŠ) — Kedy bude koniec sveta? — a bol by v tom čert, aby sme neboli usmernení. Vskutku? No, uvidíme. (A. MATUŠKA) — Oznámenie sňatku Eleny Zakalíkovej so statkárom Zeimom. „So statkárom Zeimom!“ zahundral polonahlas. „Tedy predať!“ (JESENSKÝ)

Klasifikácia častíc

Častice sú neohybné slová, a preto na ich klasifikáciu nemožno použiť morfológické kritériá. No majú charakteristický lexikálny význam, ktorý sa manifestuje aj istou syntaktickou formou. Niektoré častice stoja za sebou vždy v ustálenom, pevnom poradí, ktoré sa nedá pozmeniť. Napr.: *nuž ved nech aspoň, no ved keby ešte, a hádam iba, však ale i, a len či aj* ...

Poradie častíc je určené ich lexikálnym významom. Podľa rozsahu lexikálneho významu máme celú stupnicu častíc — od najvšeobecnejších (so širokým rozsahom a chudobným obsahom slovného významu) po špecifické (s najužším rozsahom, ale najbohatším obsahom slovného významu). Formálnym ukazovateľom je poradie, v akom sa stavajú, keď sa vyskytnú bezprostredne vedľa seba. Na prvých miestach, t. j. najďalej od plnovýznamového výrazu stoja najvšeobecnejšie častice (*a, no, nuž, ved, však, ono, teda, čo, ináč* ...) a ostatné postupne tak, že tesne pri určovanom výraze stoja najšpecifickejšie častice.

No ved sa ty chytíš, synku. (TAJOVSKÝ) — No tak vidíš. (ZÚBEK) — No ale je už aspoň dobre. (KUKUČÍN) — Nuž ved si sa ty nebil zaň, ale za seba a za mňa. (JEOÉ) — Okrem toho išiel iba ak na poštu. (TAJOVSKÝ) — Nuž teda vidíte, povedal mi ten Adamov gróf. (KALINČIAK) — Môžete začať hoc aj hneď. (LETZ) — No tak teda vitaj, vidíš, ja som Mafo, tvoj brat. (JILEMNICKÝ) — A ved sa on s ňou ešte zide, ak bude chcieť. (PONTČAN) — Nuž či taký papľuh musí v lavici sedieť ako starí ľudia? (TAJOVSKÝ)

Inverzie v poradí sú vylúčené. Tento jav pri časticiach nazývame sémantickou gradáciou. Pravda, v slovoslede sa sémantická gradácia uplatňuje iba vtedy, keď sa vedľa seba vyskytnú častice patriace k tomu istému výrazu, napr. v jednej vete.

Ak sa vyskytne skupina dvojakých — vetných i členských — častíc, potom vetná stojí pred členskou: častica platiaca pre širšiu jednotku (napr. pre výpoveď) je pred časticou modifikujúcou užšiu jednotku (napr. jeden výraz).

Ved iba krumpľe jedávalo. (TIMRAVA) — No ale pod, odprevaď ma. (JILEMNICKÝ) — Ono aspoň mne sa páčila. (KUKUČÍN) — Čo len apo môžu vedieť, kto ako vie hrať? (BEDNÁR)

S použitím slovosledu ako formálneho ukazovateľa sémantiky častíc rozdelíme častice na dve skupiny: 1. uvádzacie a 2. vytyčovacie. Uvádzacie častice stoja bližšie k spojkám, kým vytyčovacie častice majú viac charakter prísloviak.

1. Uvádzacie častice výrazne nadväzujú na kontext alebo na situáciu. Do kontextu začleňujú celé výpovede; z veľkej časti sú to vetné častice. Keď sa vyskytnú vedľa vytyčovacích, stoja na prvom mieste, teda od modifikovaného výrazu ďalej ako vytyčovacie častice.

Uvádzacie častice rozdeľujeme na dve skupiny: a) pripájacie a b) pobádacie.

a) Pripájacie častice sú: *a, ale, i, ináč, lebo, len, no, nuž, ono, ostatne, potom, prosím, síce, tak, to, však* a ich varianty, ako *inak, lenže* a pod.

Rozsah vecného významu pripájacích častíc je široký, obsah chudobný a neurčitý, až sa takmer stráca. Preto sa často môžu niektoré z nich navzájom zamieňať. Napr. do Kukučínovej vety *Ono aspoň mne sa páčila* môžeme dosadiť aj inú uvádzaciu časticu, a význam sa takmer nezmení: *No aspoň mne sa páčila, Nuž aspoň mne sa páčila, Teda aspoň mne sa páčila, Ináč aspoň mne sa páčila, Ale aspoň mne sa páčila* atď. Pravda, v kontexte sa rozdiel pocíti zreteľnejšie.

b) Pobádacie častice sú: *aby, náreč. ačak, akoby, akože, akože by, azda, baže, bár, bodaj by, či, čiže, čo, čoby, ešte* (aj v skupine vysvetľovacích častíc), *kdeže, keby, keď, kież, len, naozaj* (aj v skupine hodnotiacich častíc), *nech, nolen, nože, pravda, preda, taže, vari, ved, však, že, žeby* a ich varianty, ako *azdaže, báraj, bárby, bárs, bársaj, bodajs, bohaj, bodajže, čože, čožeby, ešteže, kde, kdeby, kdežeby, kieże, kieżby, lenže, nechže, pravdaže, preda, var, variže, vedže, všakhej, všakver, všakže* a pod.

Rozsah vecného významu pobádacích častíc je menší a obsah väčší, ako majú pripájacie častice. Ak sa vyskytnú popri pripájacích, stoja na druhom mieste, napr.: *a či, i aby, no bodaj, no ved, nuž kdeby, ono kież, tak nech, ba vari, ba či, len aby* ... Ináč stoja vo vete na prvom mieste. Pobádacie častice uvádzajú oznamovacie, no najmä zvolacie, opytovacie a žiadacie vety. Ich význam je podnecovať, stimulovať, pobádať prijímateľa. Niektoré z nich sú vlastné iba istému druhu obsahových viet. Napr. zvolacie vety sa často uvádzajú časticami *čoby, kdeže, aleže, aby, len, čidaže, kdežeby*, opytovacie časticami *či, var, vari, žeby, azda, čože*, a žiadacie časticami *nech, nechže, nože, vedže, že, bár, bárs, bodaj, bodajže, kież, kieżby, bohaj, bojsa* ...

2: Vytyčovacie častice okrem toho, že nadväzujú na kontext alebo na situáciu, dost výrazne vyjadrujú rozličné významové odtienky z hľadiska podávateľa. Hovoriaci pomocou vytyčovacích častíc upozorňuje na výraz. Najčastejšie je to jadro výpovede.

Rozsah ich vecného významu je menší a obsah bohatší, ako majú uvádzacie častice. Kým niektoré uvádzacie, z nich najmä pripájacie častice, bolo možno navzájom zamieňať, pri vytyčovacích časticiach sa takéto možnosti vylučujú. Obsah ich vecného významu je už pomerne presný a vyhranený. Porovnajme výpovede s rozličnými vytyčovacími časticami: *Mám iba sto korún, Mám až sto korún, Mám aspoň sto korún, Mám ešte sto korún, Mám práve sto korún, Mám aj sto korún* atď.

Vytyčovací častice rozdeľujeme na tri skupiny:

a) vysvetľovacie, b) hodnotiace a c) zdôrazňovacie.

a) Vysvetľovacie častice sú: *ako, aspoň, beztak, beztoho, dokopy, ešte* (variant *ešteže*), *fakticky, ináč, jednako* (variant *jednak*), *jednoducho, konečne, koniec koncov* (variant *koniec koncom*), *len* (i hodnotiacia a zdôrazňovacia), *menovite, nadovšetko, nadto, napokon, napríklad, navela, navyše, ostatne, podobne, pomaly, popravde, potom, povedzme, predsa, prípadne, prosím, proste* (variant *prосто*), *raz, reku, respektíve, skrátka, slovom, tak, takisto, takto, teda, totiž* (variant *totižto*), *údajne, už, vcelku, vlastne, vôbec, vraj, zasa* (varianty *zas, zase*).

Vysvetľovacie častice stoja blízko pripájacích a uvádzacích. Odlišujú sa hlavne tým, že sú spravidla členské, kým uvádzacie častice sú najčastejšie vetné. Vysvetľovacie častice pripájajú ku kontextu nový, rektifikovaný, aktuálny výraz.

b) Hodnotiace častice sú: *aby, akiste, ale, aleba, áno, asi* (variant *asiže*), *asnáď* (variant *asnádže*), *aspoň* (variant *aspoňže*), *azda* (variant *azdaže*), *až, ba, bezmála, bezpečne, bezpochyby, bislu* (variant *bistubohu, bistuže dade*), *blízo, boháá, bohvie, bohzná, božechráň* (varianty *bohchráň, bohuchovaj, božeuchovaj, chráňboh, chráňbože, chráňpane*), *bohuprisám* (varianty *bohucuprisahám, prisámbohu*), *bohužiaľ* (variant *žiaľbohu*), *bojsa, celkom, čajsi, čerta, čida* (varianty *čidalí, čidaže*), *čo* (variant *čože*), *čoskoro, dačo, div, dobre, dočista, figu, hádam, hej, hneď, hoci* (variant *hoc, kocaj*), *chválabohu, i, iste* (varianty *isto, doista, dozaišta, zaiste, istotne, isto-iste, podistým, isteže*), *jedno, ledva* (varianty *leda, ledvaže, ledvou, ledvy*), *len, možno* (variant *možnože*), *môžbyť, namojdušu, namojpravdu, namojveru, naopak, naozaj, nebodaj, nedajbože* (variant *nedajboh*), *nech, neklamne, nepochybne, nepriam, nesporne, neúrekom, nevyhnutne, nič, nie, ozaj* (variant *ozajže*), *paroma, pochopiteľne, pomerne, pravda* (variant *pravdaže*), *pravdepodobne, prepytujem, priam* (variant *priamo*), *prirodzene, prosím, raz, rozhodne, samozrejme, skoro, skutočne, snáď, sotva* (variant *sotvaže*), *správne, nár. i poet. sfa, tak, takmer, tam, temer, trebárs, tuším, určite, už, vari, veď, veru* (varianty *ver, vera, veruže, verabože, verubože*), *vlastne, vpravde, vskutku, výlučne, výslovne, z, zo, za, zrejme, že, žebože, žiaľ* (varianty *žiaľbohu, bohužiaľ*).

Hodnotiace častice subjektívne hodnotia obsah aktualizovaného výrazu alebo výpovede. Pritom určujú hlavne kladný alebo záporný vzťah hovoriaceho k výpovedi. Obsah vecného významu týchto častíc stojí na osi *áno — nie*. V rade výrazov typu *áno* (*akiste, asi, ba, bezpečne, bezpochyby, bohuprisám, iste, naozaj, skutočne, samozrejme, rozhodne, veru, pravdaže, vpravde, zrejme, bezpochyby* ...) je *áno* štylisticky najneutrálnejšie, najintelektuálnejšie hodnotenie. Podobne v rade výrazov typu *nie* (*aba, aleba, božechráň, bohužiaľ, čerta, figu, paroma, sotva, žiaľ* ...) je *nie* štylisticky najneutrálnejšie, najintelektuálnejšie hodnotenie. Ostatné výrazy sú viac-menej príznakové.

c) Zdôrazňovacie častice sú: *aj, ak* (nárečové *ač*), *akurát* (variant *akurátne*),

ale, ani, áno, aspoň, až, ba, čím, číro, čisto (variant *čiste*), *čo, dokonca, doslova* (variant *doslovne*), *hlavne, ho, i, iba* (variant *ibaže*; nárečové *imä, himä*), *jedine, just, len, najmä, najskorej, zastar. naskrz* (variant *naskrze*), *nevyhnutne, nijako, zvlášť* (varianty *obzvlášť, zastar. zvlášte*), *práve, predovšetkým, priam, rovno, takrečeno, tiež* (variant *taktiež*), *tobôž, toľ, tu, už, vôbec, vonkoncom*.

Zdôrazňovacie častice vytyčujú výraz a podčiarkujú jeho platnosť. Na rozdiel od vysvetľovacích sa pri zdôrazňovacích časticiach v menšej miere uplatňuje aspekt na situáciu alebo na kontext; na rozdiel od hodnotiacích sa tu neuplatňuje významový odtienok, teda zdôrazňovacie častice výraz iba ako dôležitý zdôraznia.

Vnútri uvedených skupín je bohatá polysémia. Preto niektoré častice uvádzame vo viacerých skupinách. Interferencia a bohatá polysémia svedčia o tom, ako blízko niektoré z nich stoja pri citoslovciach. Istý emocionálny prvok pri všetkých časticiach treba predpokladať, lebo ide o prostriedky vyjadrujúce subjektívne vzťahy podávateľa.

Časticami možno uvádzať a modifikovať celé výpovede alebo len jednotlivé výrazy. Uvádzacie častice sa spravidla vzťahujú na celé výpovede (vety alebo súvetia), vytyčovacie častice zasa častejšie na jednotlivé výrazy.

Príklady na častice, ktoré sa vzťahujú na celú výpoveď:

Nuž ale ženská politika bola vždy taká. (JÉGÉ) — Všakže musím povedať pravdu. (BARČ) — A veď sa ešte zídu, ak bude chcieť. (PONTČAN) — Ostatne, o čo vlastne ide? (KARVAŠ) — Ozaj, a ani meno som mu nepovedala. (JESENSKÝ) — Veru, ne jeden robotník u nás zaplakal. (TOMAŠČÍK) — Máte, vraj, zakladať s učiteľmi telocvičné spolky. (F. KRÁP) — Lístok, samozrejme, nemohol byť zázračným lístkom peráčky, ale azda pomôže. (TATARKA)

Príklady na častice, ktoré sa vzťahujú iba na jednotlivé výrazy:

Ja sa ver vydam. (TIMRAVA) — Chcel by, aby sa v nich i v zimo robilo, alebo práve v zime. (KRŮMÉRY) — Pán doktor jej iste dobre poradí. (ZŮBEK) — Bo všetci vidia dnes — bohužiaľ neskoro. (KARVAŠ) — Cez otvorené okno — akiste z kuchyne — zavláhal voňa pečeného mäsa. (ONDREJOV) — Čitateľ proste nerozumie, čo sa vlastne deje a čo to tí ľudia rozprávajú. (JESENSKÁ)

Nesamostatné častice sú *by, čo, zdôrazňovacie že (-že), ho, len, už, to, čo, číro*. Všetky majú povahu morfém. Častica *-že* sa píše obyčajne spolu so slovom, ku ktorému patrí, niekedy sa píše spolu i zdôrazňovacie *-to*.

Častica *by* je časť slovesného tvaru, kondicionálu (*prišiel by, zanolali by ho* ...).

Častica *čo* sa vyskytuje v spojeniach typu *deň čo deň, rok čo rok* ..., i v spojeniach *čo ako, čo kde, čo kedy, čo čo, čo koľko, čo kto*.

Deň čo deň, noc čo noc rozkvitá v prudkom jase banícka čierna práca. (KOSTRA) — Prišiel sem preto, aby Miša kádrove stoj čo stoj zachránil. (LAZAROVÁ) — Vysedávali tu večer čo večer od šiestej do polnoci. (JAŠK) — Ale čo ako naplnal sluch, nepočul nič. (TATARKA) — Prázdny kuferec, čo aký pekný, nestojí zavela. (URBAN) — Čo aká skazená,

predsa len bola pekná, ba skoro krásna. (ZELINOVÁ) — No, zato nerobili sa divy, ani zázraky, čo Kata akú dobrú vôľu mala. (TIMRAVA) — Adelka je prirodzená na to, aby sa dala pobalamutiť peknými rečami čo ako zvláštneho človeka. (ZÚBEK) — No čo čo budú vraviť, slečna, ja to poviem, že z tých obrazov nikdy nič nebude. (TIMRAVA)

Nesamostatné zdôrazňovacie častice *čo* a *čím* sa spájajú so superlatívom adjektív a prísloviak: *čo naj-*, *čím naj-* (čo najviac, čím viac ...).

V spojení s komparatívom (*čo lepší, čím lepší* ...) sa slová *čo* a *čím* hodnotia ako zámena. Konštrukcie typu *čo lepší a čím lepší* majú eliptický charakter. pôv. *ti, čo (sú) lepší* ... Pozri aj pri zámenách, str. 287-8.

Zdôrazňovacie *že* sa používa ako intenzifikujúci prvok: *ktože, akože, čiže, s kýmže, kdeže* ... a pri slovesách v rozkazovacom spôsobe *choďte, dajte, vezmite* ... Zdôrazňovacie *-že* sa slovosledne primkyna aj k iným plnovýznamovým zdôrazneným slovám: *novšiu že prines, knihu že mi podaj, a klobúk že mal aký* a pod.

Častica *ho* sa vyskytuje v ľudovej reči a vo familiárnom dialógu.

„Ale sa ho poberáš!“ kričala naň totka. (KUKUČÍN)

Častica *len* je viacvýznamová. V jednom význame aj zdôrazňuje zámená: *kto len, čo len, ako len, aký len, kde len, kedy len* atď.

Kde ste len vzali toľko rozumu? (ALEXY) — *Veď koľko len pltníkov zahynulo, keď im plť udrela na skalú.* (JANČOVÁ)

Podobne ako *že*, *len* a *ho* sa na zdôrazňovanie používa aj *už*:

Nechá chorých a ide het, no aký to už môže byť človek. (VOLANSKÁ)

Zložené častice sú skupiny častíc stojacich vedľa seba a tvoriacich intonačne a často i významové jednotky. Poradie komponentov je dané obsahom a rozsahom ich slovného významu. Na konci takýchto skupín častíc stojí najčastejšie *len* (*azda len, čo len, čo i len, ešte len, ešte aj len, ešte i len, i len, hádam len, len-len, predsa-len, už len* ...), *i* (*ešte i, hoci i, čo i, už i* ...), *aj* (*ešte aj, hoci aj, ešte len aj, čo aj, už aj, už čo hneď aj* ...), *ani* (*ešte ani, ba ani, azda ani, dokonca ani* ...), *tak* (*i tak, aj tak, azda i tak, čo aj tak, len tak, ešte aj tak, tak či tak* ...), *čo* (*ešte čo, len čo, iba čo* ...).

Niektoré skupiny častíc tvoria nemenný útvar a pevnú významovú jednotku (*len-len, čo i, i tak, aj tak, čo aj, už aj, len čo, iba čo, tak či tak* ...), kým niektoré, a takých je väčšina, tvoria len skupinu, ktorá je iba intonačne jednotná (*čo i len, ešte aj len, už čo hneď aj, dokonca ani* ...). Prechod medzi skupinou a útvarom ako významovou jednotkou je plynulý a často sa nedá s istotou povedať, kedy je skupina častíc už petrifikovaná ako nemenný útvar.

„Nuž voľby budú o tri týždne, treba nám tam čo len tri razy zájsť, a potom voličov na voľbu doviestť,“ poučoval Tonko. (TAJOVSKÝ) — *Máš ty v ňom čo i len klince?* (HEČKO) — *Očítý svedok je už len očítý svedok.* (FIGULI) — *A Janko Barica bol by, hádam, ešte i ďalej vykladal.* (F. KRÁČ) — *Či ty vieš, že ak je veľmi máľko, že sa v taký čas ešte*

len aj krpce pyskami na päty obúvajú. (TAJOVSKÝ) — „*Len choď, ale už aj!*“ (BEDNÁB) — *O Veľkej noci ho dostal, ale mne ho neukázal. Iba čo som ho našiel pod povalou.* (KUKUČÍN) — *Nuž a vy, stvora božia, ešte sa žalujete? Nuž a čo?* (ČAJAK)

Formálna stránka častíc

Častice sú tvarove nemenné slová. Všetky majú ustálenú grafickú a intonačnú podobu.

A. Z tvarovej stránky ich rozdeľujeme 1. na primárne a sekundárne a 2. na jednoslovné a viacslovné.

1. Primárne častice sú tie, ktoré sa nedajú členiť na morfémy. Patria k nim staršie častice, ako *či, i, no, že, iste*. Ďalej patria k nim častice, ktoré sú síce odvodené, ale podľa dnešného jazykového vedomia sa na morfémy nerozkladajú, napr. *aj (a + i), len (le + no), keby (keď + by), ani (a + ni)*. Okrem toho patria sem aj častice, ktoré vznikli zmeravením gramatických tvarov: *čerta, figu, paroma, hádam, neúrekom, sľrátka, ináč, vlastne*.

Sekundárne častice sú tie, ktoré vznikli spojením niekoľkých slov v jedno a ktoré môžeme podľa jazykového vedomia rozdeliť na jednoduché slová. To sú napr. častice so zdôrazňovacím *-že*: *aleže, baže, abyže, akože, asiže, azdaže, bodajže, čiže, čiadaže, čože, ešteže, horkýže, ibaže, isteže, nechže, veruže* ...; s príklonkou *-by*: *akoby, bárby, čoby, kdeby, kiežby* ...; so zdôrazňovacím *-že* plus príklonka *-by*: *čožeby, kdežeby* ...; častice utvorené zrazením predložkových výrazov: *bezmála, bezpochyby, naopak, dočista, dokonca, nadovšetko, najtiah, namajvýš, navela, nesporne, poprávde, údajne, vcelku, vpravde, zato* ...; petrifikované spojenia rozličných morfém alebo niekoľkých slov, ktoré samy nie sú časticami, napr.: *najtiah, nesporne, údajne; bohda, bodaj, beztoho, bohuchovaj, bohužiaľ, božechráň, dajsamísvete, chráňpane, možbyť, nadovšetko, namojpravdu, namojdušu, vcelku, vonkoncom, vpravde, zato, žiaľbohu* ...;

2. Jednoslovnými časticami sú okrem niekoľkých výnimiek všetky (*tobôž, vôbec, veru, ozaj, len, asi* ...). Iba niekoľko častíc sa skladá z viacej samostatných a samostatne stojacich slov, napr.: *akože by, isto-iste, iste-isto, koniec koncov, už-už, tak-tak, už aj (= hneď), veď-veď, to jest, nie a nie, len a len* ...

Niekoľko častíc je takých, o ktorých by sa dalo hovoriť ešte ako o prechodných útvaroch stojacich na hranici medzi kusou vetou a časticou. Ide o spojenia, ktorých základom je častica citovo zdôraznená prívlastkom, napr.: *čerta — čerta starého, čerta rohatého, čerta strapatého, čerta vyplznutého* ...; *figu — figu borová, figu maková, figu drevená* ...; *slovom — jedným slovom* ...

B. Poloha častíc vo vete. Častice môžu stáť pri jedinom výraze, pri výpovedi alebo samostatne.

1. Častice modifikujúce jediný výraz sa anteponujú. Častice sú so svojim

modifikovaným členom späté juxta pozíciou silnejšie ako adverbii. Adverbiá ako autosémantické slová bývajú i jadrom výpovede, a vtedy sa slovosledne od určovaného člena môžu uvoľňovať. Modifikujúce častice nemôžu samy osebe byť jadrom výpovede, a ich postavenie vo vete je viazané spravidla na miesto pred aktualizovaným členom. Vo vete *Otec požičal bratovi sto korún* jadro označíme polohou niektorej častice, napr. *iba, aspoň, aj, akiste, azda, doista, hádam, naozaj*: *Iba otec požičal bratovi sto korún, Otec iba požičal bratovi sto korún*. V týchto vetách stojí častica spravidla pred modifikovaným členom.

Iba niektoré častice stoja v postpozícií. Častica *tiež* stojí za výrazom, ku ktorému patrí: *Starý otec tiež išiel ako opitý*. (TAJOVSKÝ) — *A on, zdá sa mi, tiež ma len vtedy začal milovať*. (KRČMÉBY).

Postponovanie častíc sa využíva ako štylisticky príznakový prostriedok: dominujúci výraz je ešte zvlášť zdôraznený.

Príklady na postponované častice v štylisticky príznakových výpovediach:

I keď nenachádzajú nové, *zdôrazňujú aspoň*, a úpenlivo *zdôrazňujú*. (A. MATUŠKA) — *Díval som sa po ženách, pekných-takto, ba aj veľmi pekných*. (BEDNÁR) — *Marína nevie rozhodne, čo si počať, iba čelo zotiera*. (TIMRAVA) — *Nevedel som pomaly, kde som a či som*. (CHROBÁK) — *Mišo Ort je v románe Zmätok len bitkár, a ak v Ocelových vlnách popustil, má to skôr fyziologické korene a neznačí unavený vzrast; zostarel prosté*. (A. MATUŠKA)

Aj keď sa častice niekedy postponujú, spravidla stoja bezprostredne pri vetnom člene, ku ktorému patria. Prípady, keď je častica postponovaná a vzdialená od modifikovaného člena, sú takmer výnimočné. Vtedy sa na aktualizovaní výrazne zúčastňuje intonácia.

„*Prehodnocujú*“ ich len, triedne osvetľujú. (A. MATUŠKA) — *A nebolo to vôbec isté, bola to trýzeň*. (MINÁČ)

Celkom svojské sú v tomto ohľade zdôrazňovacie častice *že, len, tam, už*, ktoré často môžu stáť aj ďalej od zdôrazňovaného výrazu, ak patria k zámenu.

A srnca *že máš kde*, pán lesmajster? (TAJOVSKÝ) — *A hnoj že, odpytujem pekne, kde vynášajú*. (DOBŠINSKÝ, POVESTI) — *A vy že ste kto?* (CHALUPKA) — *Aký si len chudý, chlapče*. (ALEXY) — *Čo sa len stalo?* (ŠTÍTNIČKÝ) — *Ktože by tam zjedol také dačo!* (TATARKA) — *Bože, čoho som sa to len dožil?* (ALEXY)

2. Základná poloha častíc modifikujúcich celú výpoveď je na čele výpovede. Na začiatku výpovede stoja najmä uvádzacie častice, napr. *a, no, nuž, veď, však, či, kież, ono, len, ostatne, bodaj, bár, aby, nech, vari* a iné.

Ono aspoň mne sa páčila. (KUKUČÍN) — *Vari ti sliepky chlieb pozobali?* (DOBŠINSKÝ, POVESTI) — *Veď je človek i tak nie medveď, aby celú zimu spal*. (JÉGÉ) — *Husičky, husičky, a ste nevideli mojej mamičky?* (FIGULI) — *Aby to čert vzal i s pijatikou*. (TAJOVSKÝ)

Časticu *však* od spojky *však* poznáme iba podľa slovosledu: ako častica stojí na čele vety [*A hľadí si na ženu. Však stará?* (GABAJ)] — a ako spojka stojí na druhom mieste vo vete (*Vrátil sa neskoro, ja som však o tom nevedel*).

Treba odlišovať prípady, keď častica stojí na čele výpovede, no nepatrí k celej vete, ale iba k jedinému výrazu.

Zvlášte *dnes* by som rád hovoril s ňou. (JESENSKÝ) — *I do pažeráka* by sa vrhol, len aby dostal svoj dokument. (TATARKA) — *Naozaj spomína akési ženské talenty*, z ktorých jeden je i medzi nami teraz. (TIMRAVA)

Častice modifikujúce celú výpoveď stávajú aj vnútri výpovede. Vtedy sú najčastejšie oddelené pauzami a fungujú ako vetné parentézy — vložky. Ich miesto nie je pevné.

Na to si, *pravda*, nepomyslel. (LETZ) — *Najosožnejším tvorom na svete, hádam*, je vól, lebo sa dá aj po smrti zúžitkovať. (TATARKA) — *To bude, veru*, chytrý po robote. (F. KRÁU) — *Nepriečim sa, bohchráň*, lebo teba neprekoná nik. (HVIEZDOSLAV) — *Aj na knihy, vraj*, treba tolko groší ako na kúpenie dobrej dojenej kravy. (GABAJ)

Treba však odlišiť častice patriace k jedinému výrazu, a pritom oddelené od ostatnej výpovede pauzami, od častíc modifikujúcich celú výpoveď.

Ja upozornila som ho na našich pevcov, lebo on o nich nevedel, tak ako, *žiaľbohu, mnohý syn slovenskej matere*. (VANSOVÁ) — „*S tou nemocnicou to myslíš vážne?*“ ... *Bohužiaľ vážne, Veronka*.“ (ZÚBEK) — *A pretože sme uspokojení, áno, roztrúdení* dojmami, nuž povstáva potom z toho posudzovanie, ohováranie a konečne aj klebety. (ČAJAK) — *Pavol Taraba* prichodí z vidieka do Bratislavy a vidí v tom splnenie svojich snov, *ostatne, nie dost určitých*. (A. MATUŠKA)

Celkom bežné však je, že častica patriaca celej výpovedi sa z čela posunie do stredu alebo na koniec výpovede bez toho, že by bola izolovaná pauzami (čiarkami).

Ela, ide byť poľudnie beztoho. (KUKUČÍN) — *Čert aby vzal tento džarkovský život*. (TOMAŠČÍK) — *Odrazu totiž, ako vás tam uvidel, vstal spoza stola a rovno k vám*. (CHROBÁK) — *Je vám ostatne k službám*. (KARVAŠ) — *Za toho by sa predsa nemohla vydať*. (LETZ)

3. Častice môžu stáť aj ako samostatné výpovede — repliky. Vtedy sú spravidla na úrovni významov *áno* — *nie*.

„*Rada?*“ zvolal Marcel prekvapene. „*Isteže. Otec je statočný človek*.“ (JÉGÉ) — *Sú a či bývajú akési duševné emócie pred svadbou?* *Horký*. (JESENSKÝ) — „*Veď nabudúce vytiahneš nás zas ty . . . Dobré?*“ povedal štiplavo. (URBAN) — *Snáď je to tak dobre, ako si vy predstavujete. Bezpochyby*. (JILEMNICKÝ) — „*Už sú všetky?*“ „*Aleba! Tri do neba volajúce . . .*“ (HEČKO) — „*Ty o tom pochybuješ?*“ — „*Pravdaže*.“ (KARVAŠ) — „*Rozmýšľam!*“ „*Nuž?*“ (ŠVANTNER) — *Hm. Vy, slečna Viera, chcete byť pri Ondrejovi. Všakver?* (KARVAŠ) — „*Len takéto krčahy vyrábate?*“ „*Kdežeby. Ale tento je najobľúbenejší*.“ (ŠTÍTNIČKÝ) — „*Kristopane, ty si to vylomil?*“ „*Kdeže! Bol už načatý*.“ (TAJOVSKÝ)

C. Intonácia častíc. Častice ako aktualizujúci prvok a často indikátory významových centier výpovedí veľmi úzko súvisia aj s intonáciou výpovede.

Častice sú intonačne úzko späté s výrazom, ku ktorému patria. Tvoria s ním intonačnú jednotku.

Povetrie priam vrelo a klokolalo. (TATARKA) — Treba vyzdvihnúť napríklad tieto privilégiá čiste civilnoprávnej povahy. (LUBY) — Zdalo sa mu dokonca samozrejším, že celá hra ožitého lesa nebola daromnou. (CHROBÁK) — Chodí ako v horúčke, akoby ani pri sebe nebola a pomaly ani jedávať nebude. Včera aspoň nejedla, ani dnes. (TIMRAVA)

Len zriedkakedy sú od modifikovaného člena intonačne oddelené.

Čo bolo v takýchto prípadoch povinnosťou veliteľa, ktorý mal na starosti, povedzme, *dvesto až tristo partizánov*? (TLAČ) — Z vášho, *prepytnjem, uznesenia* mali figu drevenú. (KARVAŠ) — Tetkin muž bol predsa o niečo vyšší ako Tóno a, *pravdaže, hodnejší*. (ŠVANTNER)

Častice modifikujúce celú výpoveď tvoria intonačnú jednotku s prvým výrazom vo výpovedi, ak stoja na čele výpovede. Ak sú však vsunuté do vnútra, tvoria samostatnú jednotku.

Ostatne *Elektronia eight* nemá kolieska, ale lampy, to by ste mohli vedieť. (KARVAŠ) — „Nuž ved teda *poď dnu*, chlapče,“ ozval sa gazda. (TAJOVSKÝ) — Nové metódy práce nebudú odvádzať literatúru od jej umeleckých úloh, *naopak*, — dajú jej nové popudy a tóny. (CHORVÁTH) — Ondrej, keby si ty bol tak len na vlastnej svojej hlave, teba by hádam, aj vši zjedli! (GABAJ)

Intonácia niektorých častíc môže byť aj indikátorom ich významu. To sa týka napríklad častíc *predsa, raz, sotva, že, zvlášť*.

Dôrazné *predsa* je vytyčovacie vo význame *naozaj, skutočne, jednako*, napr.: *Tak predsa si mi ozdravela, Hanička moja*. (JANČOVÁ) Nedôrazné *predsa* je pobádacie, napr.: *Látka je predsa známa, pocítili ju na svojom tele i duši milióny sovietskych ľudí*. (A. MATUŠKA)

Dôrazné *raz* je častica vo význame *naozaj, skutočne*, napr.: *Žena moja, ale je to len raz múdry doktor*. (KUKUČÍN) Častica *raz* bez dôrazu má význam *konečne*, napr.: *Tedy si nás prišla raz i vidieť*. (KUKUČÍN)

Dôrazné *sotva* je hodnotiacou záporovou časticou s významom *asi nie*, napr.: *Uvidím na nej, čo som posiaľ nevidel? Sotva*. (JESENSKÝ) — Nedôrazné má význam *asi, ani nie*, napr.: *Bol som tam sotva hodinu*. (ÚZUS)

Častica *že* je podľa intonácie viacvýznamová. Dôrazné *že* znamená asi tolko ako pobádacie *však, pravda*, napr.: *Že nepadne!* (= *Pravda nepadne!*); vytvorením dôrazového intervalu medzi *že* a modifikovaným výrazom sa vyjadruje rozkaz, napr.: *Že nepadne!* (*Nech nepadne!*) Vo zvolaní, s významom želaním „prečo len“, dôraz na slove *že* indikuje jadro výpovede, napr.: *Že sa to dievča neučí!* (= *Prečo len sa to dievča neučí!*). *Že* ako spojka je vždy bezdôrazné.

Častica *tiež* je vždy dôrazná. Napr.: *Okno do susednej izby bolo tiež otvorené*. (JESENSKÝ)

Dôrazom sa odlišujú zámená *to* a *ono* od rovnozvučných častíc. Častice *to* a *ono* sú bezdôrazné, zámená podliehajú aktuálnemu členeniu. Napr.: *To ho má*

isto len tak — požíčaný. (KRÁLIK) — *Ech, ono je len ťažšie byť statočným človekom chudobnému biskupovi ako direktorovi banky*. (JÉGÉ)

Dôrazom sa odlišuje aj častica *čo* od spojky *čo*. V útvare *čo aj* s významom *hoci* je nedôrazná, napr.: *Museli ju po každý raz uložiť, čo aj na zem, obklady na srdce, kvapky*. (VOLANSKÁ). Uvádzaie *čo* je dôrazné: *Čo len apo môžu vedieť, kto ako vie hrať?* (BEDNÁR)

Častica *zvlášť* anteponovaná je bezdôrazná, postponovaná má dôraz, napr.: *Hľadeli na ňu Štefan, ale zvlášť stará Cedilková ako na osobu v dome cudziu*. (TAJOVSKÝ): *Hľadeli na ňu Štefan, ale stará Cedilková zvlášť ako na osobu v dome cudziu ...* Slovo *zvlášť* vo funkcii príslovky má dôraz podľa jeho funkcie v aktuálnej výpovedi.

Dôraz je indikujúci prostriedok pri formálnom odlíšení častíc *ta, tak* od príslovkových zámen *ta, tak*. Ako častica je *ta* dôrazné, napr.: *Do mesta by ešte ta bola, ale pre hrubý dedinský život nie*. (TIMRAVA) Slovo *tak* ako častica je vždy bezdôrazné: *Ale predsa by bolo vari lepšie, žeby si tak čaj*. (JESENSKÝ) Tieto slová ako príslovkové zámená podliehajú dôrazu, ktorý súvisí s aktuálnym členením.

Jednotlivé častice

a

Uvádzaia pripájacia častica *a* uvádza iba celé výpovede. Stojí najčastejšie na čele opytovacích a zvolacích viet. ňou nadväzujú výpovede na situáciu. Častica *a* dáva výpovediam hovorový ráz. Je synonymná s časticou *či*.

Zastala, smutne pozrela Jergušovi do očí: „A mňa nechceš za kamarátku?“ (ONDRUJOV) — „A je Maroš horo?“ zamáchal poctivý obecný služobník lieskovicou. (RÁZUS)

Treba odlišovať spojku *a* stojacu na čele výpovede. Taká spojka iba pripája novú výpoveď k predchádzajúcej, no nijako ju subjektívne neprifarbuje.

Bol smolý, keď partizánčil v horách a toto si Rudo uňho cenil. A nielen cenil, i závidel mu. (KRNO)

aba

Vytyčovacia hodnotiaca častica *aba* vyjadruje silnejší zápor ako *nie*. Vyskytuje sa v expresívnych prejavoch. Jej synonymami sú *vôbec, ešteže čo, kdeže, čerta*.

Aba, tak ľahko nevytiahnem nohy odtiaľto. (TAJOVSKÝ) — *Aba*, nie, veru, nie. (F. KRÁK)

aby

Častica *aby* je uvádzaia pobádacia. Synonymná častica je *nech, nechže*. Základná podoba *aby* môže byť ešte zdôraznená pomocou *-že*. Vyskytuje sa v emocionálnych prejavoch, na začiatku želaných viet.

A vy teraz, keď ste sa najedli, môžete ísť domov preobliecť sa; ale o štvrtej aby ste tu boli. (TAJOVSKÝ) — Hej taký je to poriadok, abyže im tristo hromov páralo do duše! (F. KRÁD) — Aby ho aj s dvoriskom. (FIGULI)

aj

Vytyčovacia zdôrazňovacia častica *aj* vznikla zlúčením spojky *a* s časticou *i*. Tým sa posilnil jej spojkový charakter, no okrem úlohy pripájať, opierať o kontext, plní aj ďalšiu funkciu — upozorňovať na výraz, ku ktorému patrí, označovať ho za dôležitý alebo za najdôležitejší.

Formálnym ukazovateľom toho, že ide o časticu, je, že v skupine častíc stojí vždy až po uvádzacích časticách (*a aj, aspoň aj . . ., či aj, veď aj, však aj, bár aj, kdežeby aj, nechže aj . . .*), kým spojky stoja zásadne pred časticami.

Spočiatku sme boli trochu sklamaní a — priznám sa — aj nedôverčiví, potom však sme sa zmierili so zmenou programu. (MORIC) — Stretáš sa s ním v dedine, kam si odkázaný zliezť aj s ovcami a psami z hole do údolia. (GABAJ) — Okrem toho často prichádzal aj s matkou. (KUKUČÍN) — No krátko zatým, ach, on onemocnel ťažko — zomrel aj. (HVIEZDOSLAV)

Častica *aj* má aj význam *hoci, trebárs*.

Ak je aj Maďar, veď on zato nemôže. (HEČKO) — Okrem toho často aj 2 m dlhý natičaný kus musí sa spracovať do metrovice. (JANDEL)

ak

Vytyčovacia zdôrazňovacia častica *ak* vyjadruje približnosť, pravdepodobnosť s významom *najviac, nanašvých, nie viac ako, možno*; vyjadruje aj obmedzovanie ako častice *iba, len*.

Nebolo ich veľa: ak traja, štyria. (URBAN) — Tej jari som nebol tam ak dva razy. (TAJOVSKÝ) — Vidno tam medzi zubami hrebeňa úzku štrbinu, súcu najskôr ak na to, aby ňou netvor vypúšťal kotúče dymu. (CHROBÁK)

akiste

Vytyčovacia hodnotiacia častica *akiste* má význam *pravdepodobne, tak sa zdá, hádam, azda*.

Toto všetko si akiste zopakoval a potom pokojne zaspal. (CHROBÁK) — Doteraz si akiste myslel, že je to len nevkusný žart, ale teraz sa rozhneval, lebo mal strach. (MINÁČ)

ako

Vytyčovacia vysvetľovacia častica *ako* uvádza výraz, ktorý podávateľ váha použiť. Má slangový ráz. Jej význam je *vlastne*.

Ty si ho teda ako popredku? (LAZAROVÁ) — „Veď sa . . . ako poznáme . . .“ priznával sa holič zahanbene. (JAŠÍK) — Ty si ho teda ako vyhradil? (URBAN)

akoby

Častica *akoby* je uvádzacia pobádacia. Stojí spravidla na čele zvolacích viet a citovo zdôrazňuje zápor. Jej význam je približne *prečo by, akože, kdeže!, čerta*.

V týždni obyčajne budoval na jej citoch babylonskú vežu Miša Žuvalku, ale v nedeľu ju sfúkol vždy kráľovský návštevník. Akoby aj nie! (HVIEZDOSLAV)

akože

Častica *akože*, s variantom *akože by*, je pobádacia s dotvrdzajúcim významom *iste, samozrejme, pravdaže*.

Bude schôdzka, akože! (TATARKA) — Pravdaže uznáme, akože! (HVIEZDOSLAV) — O tom, že sa Štefan rozumu chytil! Akože by aj nie! (KRÁLIK)

akurát

Hovorová častica *akurát*, s variantom *akurátne*, je vytyčovacia zdôrazňovacia. Jej synonymá sú *práve, presne, priam*.

A ja mám akurát toľko. (LETZ) — Veru, Peter, ty si akurát tá skala, na ktorej zbudujú ľudia svoj názor o literárnej etike. (A. MATUŠKA) — Akurátne kvôli Syslovmu paholkov sa budú kasírovať Krankasy. (ZGURIŠKA)

Častica *akurát* má aj význam *kdežeby, vôbec nie, ešteže čo*. V takomto význame sa vyskytuje v expresívnych výpovediach.

„A dokončil tú prácu?“ „Akurát, máš ho vidieť!“ (TLAČ)

ale

Slovo *ale* je viačvýznamové. Okrem toho, že je odporovacou spojkou, môže mať aj ako častica niekoľko významov.

1. Vo funkcii uvádzacej pripájajúcej častice s významom *veď, veru, či* stojí na čele vety a dodáva jej zvolací charakter.

Ale je len driečny! (LETZ) — „Ale ti rozmlátim papulu,“ povedal na uvítanie Agneškinho frajera. (TATARKA) — „Sláva!“ neiste zavolať zástup, nenaučený hlasno prejavovať politické city. „Ale vy už s nami zostanete?“ zavolať rečník. (TATARKA) — Ty daromník parom ťa vzal, ale čušíš! (TIMRAVA) — Juch! Ale sa vás nakotilo, bože mi odpusť. (JAŠÍK)

2. Vytyčovacou hodnotiacou časticou *ale* vo význame *skutočne, veru, naozaj* podčiarkuje hovoriaci svoj súhlas s použitým výrazom. *Ale* je použité ako hodnotiace slovo.

Si ty ale somár, Gusto. (BEDNÁR) — Ty si ale čudák. (ÚZUS) — Mne! Nuž ale mne? (KUKUČÍN) — Ale áno. (HYKISCH) — Veľmi, ale veľmi sa teším, že to, čo robíte v mene nového života, myslíte vážne. (HEČKO) — Ja, ale ja by som sa ťa bála? (JÉGÉ) — Ty si ale usilovný. (HYKISCH)

3. V ľudovej reči (ako nespisovné) sa používa aj vo význame *asi*, *približne*. *Bolí tam ale piati*. (úzus) — *Ostanem tam ale rok*. (úzus)

Častica *aleže* má ten istý význam čo *ale* (= *veď, veru, či*), ešte viacej zdôraznený časticou *-že*. Uvádza zvolacie — opytovacie i žiadacie — vety.

Juj, päčrev, *aleže* ho kopnem. (HEČKO) — Ej, *aleže* sa Miško potešil, keď ma zbadal. (ZÚBEK) — *Aleže* pamätaj, na čo si mi dnes prisahal. (DOBŠINSKÝ, POVESTI)

aleba

Vytyčovacia hodnotiacia častica *aleba* vyjadruje silnejší zápor ako *nie*. Jej synonymá sú *vôbec*, *ešteže čo*, *kdeže*, *čerta*. Vyskytuje sa v expresívnych prejavoch.

„Vari preto, že držíš so mnou?“ „*Aleba!* Pre Doru . . .“ (HEČKO) — „Zuby môže porátať.“ „*Aleba,*“ zasmial sa Janko, „*kdeže* by vedela taká rapaňa rátať!“ (KRNO)

ani

Vytyčovacia zdôrazňovacia častica *ani* sa používa vo význame *vôbec*. Častica *ani* zosilňuje zápor. V záporných vetách má takú istú funkciu ako častice *i*, *aj* v kladných vetách.

Nikto *ani* nemkol. (TATARKA) — Zápas nie je *ani* taký ťažký. (LAZAROVÁ) — Iba teraz som zbadal, že *ani* zďaleka nie je taká jednoduchá. (CHROBÁK)

Zápor sa ešte ďalej zosilňuje pomocou zdôrazňovacieho *len* (*ani len*).

Naša generácia nenašla už slovenskej školy *ani* jednej, nesmela mať v priečinku slovenskej knihy, neskôr už *ani* len šlabikára. (A. MATUŠKA)

áno

Častica *áno* má dva významy.

a) Je základným výrazom na vyjadrenie súhlasu, prisvedčania, pritakania. Najčastejšie býva intonačne samostatná.

„Môžete mi požičať ten dáždík?“ „*Ale áno,*“ povedal Augustín Šerner. (MINÁČ) — *Ale* si mi zdravá? Milka. *Áno*, papa, mersi. (STODOLA)

b) Vo funkcii vytyčovacej zdôrazňovacej častice podčiarkuje platnosť použitého výrazu.

Zapaľujte, *áno*, zapaľujte! (HVIEZDOSLAV) — A pretože sme uspokojení, *áno*, rozdráždení dojmami, nuž povstáva potom z toho posudzovanie, ohováranie a konečne aj klebety. (ČAJAK) — V tom páde každý s hrdosťou, *áno*, hrdosťou, má sa chytiť meča. (TIMRAVA)

asi

Synonymá k vytyčovaciemu hodnotiacemu *asi* sú *pravdepodobne*, *približne*, *hádam*, *možno*, *azda*. Častica *asi* dodáva výrazom významový odtieňok pravdepodobnosti, približnosti.

Ja myslím, Miško, že sa páni rozhodli celú vec nechať zaspať a profesorovi Lahotovi sa už *asi* nič nestane. (LETZ) — Vidno, že sa *asi* už radili v rodine o tom, že treba k robote pomoci. (GABAJ) — *Asi* pred hodinou staval som sa na pivo u Pagáča. (TATARKA)

asnád

Vytyčovacia hodnotiacia častica *asnád*, *asnádže* je zastaraná. Používala sa vo význame *asi*, *azda*, *hádam*, *vari*.

Ohlasuje sa tu z oboch strán cesty Lamento, aké bolo počuť *asnád* len po stratenej bitke pri Hradci Králové. (LASKOMERSKÝ) — Čo je? *Asnád* had? (ZÁBOBSKÝ) — Dobře, opýtam sa ho, keď príde domov, *asnádže* bude vedieť. (DOBŠINSKÝ, POVESTI)

aspoň

Vytyčovacia častica *aspoň* je viacvýznamová. Používa sa vo funkcii vysvetľovacej, hodnotiacej i zdôrazňovacej ako zreteľové slovo.

1. Vysvetľovacie *aspoň* sa používa vo význame *totíž*.

Aspoň čo sa má týka, to je úplná pravda. (JAŠÍK) — Chodí ako v horúčke, akoby *ani* pri sebe nebola a pomaly *ani* jedávať nebude. Včera *aspoň* nejedla, *ani* dnes. (TIMRAVA) — Sen, o ktorom hovoril, *aspoň* Štrbovi sa to všetko zdalo len *anom*, sa uskutočnil. (HORÁK) — *Mno* sa *aspoň* páči. (JAŠÍK)

2. Hodnotiace *aspoň* vyjadruje krajnú mieru.

Nedá mu to, musí sa *aspoň* pokúsiť o odstránenie krívd. (KRÁLIK) — Na stráni ležia *aspoň* šesťdesiat horváci. (KARVAŠ) — Tvár mal zarastenú chudorlavým strniškom a mastnú od potu, *aspoň* týždeň sa neholil *ani* neumýval. (TATARKA) — Snažil sa zastierať alebo *aspoň* zmierňovať odraz týchto vecí v literárnom diele z týchto čias. (MRÁZ) — *Aspoňže* mi lístok pošli po vetriku, čo mi žiaľ uhasí i túžbu veľikú. (PLÁVKA)

3. Hodnotiace *aspoň* sa používa aj vo význame *chvalabohu že*.

Aspoň tá nemusím zvať na veselie. (TATARKA) — „*Ale* máš pravdu, noc je dobrá, *aspoň* nič nevidíš, biedu, *ani* ľudí,“ upiera na Máriu zlostný pohľad, to *vari* preto, že spomenula Kvičalku? (JAŠÍK)

4. Častica *aspoň* má aj obmedzovací význam. Vtedy je zdôrazňovacia.

Jebo nedostanú, veru *nie*, *aspoň* živého *nie*, lebo je rozhodnutý podpáliť dom, keby sa k nemu pribíjali. (JAŠÍK) — *Aspoň* mne tvoje chutia najväčšími. (ZÚBEK)

azda

Častica *azda* môže byť uvádzacia i vytyčovacia.

1. Ako uvádzacia sa používa na čele opytovacích a zvolacích viet s významom dôrazného *či* alebo rovnocenných častíc *hádam*, *vari*.

Záhadu nechcela nerozriešenou nechať. Začala okľukou: „*Azda* sa hneváš?“ (KUKUČÍN) — Kto je to — *azda* hostia? (TIMRAVA)

2. Ako vytyčovacia má dva významy: jeden význam je *hádam, možno, vari a druhý prípadne, eventuálne.*

Príklady na význam *hádam, možno*:

Na jednej strane tvoj spôsob života, *azda* až prispoločenský. (KRÁLIK) — Ale ako tak hladel, hlava mu odrazu začala padať, a keby Plčik nebol ho zachytil, bol by *azda* spadol z ohrady. (URBAN) — Zdvihol si pohľad k nebu, že *azda* tam bude čisto. (JESENSKÝ)

Význam *prípadne, eventuálne*:

Nechceli si s ním prsty mazať, aby *azda* jeho pomsta nepadla na nich. (KARVAŠ)

Zdôraznené *azda* pomocou častice *-že* má tiež význam *hádam*.

„Otec,“ povedá tento, „dajte už teraz aj mne ten strom vartovať, keď ho moji bratia vartovali, *azdaže* šťastnejší budem.“ (DOBŠINSKÝ, POVESTI)

až

Vytyčovacia častica *až* vyjadruje mieru pripúšťaním najvyššej možnej hranice alebo obmedzuje platnosť výrazu. V prvom prípade ju môžeme nahradiť výrazom *dokonca*, v druhom výrazmi *len, iba*.

1. Hodnotiace *až*:

Maštal je *až* horúca od hnoja a smradu z neho. (HEČKO) — Bolo to *až* smiešne. (ŠVANTNER) — Na dvore ležal bielučký sneh *až* po obloky domu. (ONDREJOV)

2. Zdôrazňovacie *až*:

Až potom mi svitlo, že matka istotne dala po mne pátrať. (LETZ) — Ale to ti poviem, Tomáš, *až* po druhý raz. (TATARKA) — Dával mi zatým i také drahé veci, že som sa *až* bála ich prijať. (JEOZ) — Až dnes si ho všimol. (JAŠIK)

ba, baže

Častica *ba* môže byť uvádzacou i vytyčovacou.

1. Ako uvádzacia častica prifarbuje výpoveď expresívne. Jej synonymá sú *veď, ale*.

Ba nemotaj, chlapče. (GABAJ) — „Bili ma, a pre nič!“ „Kto?“ „Otec Stračkovie!“

2. Ako vytyčovacia hodnotiacia častica sa používa vo význame dôrazného „áno“, najmä po zápornej otázke.

Či ste ho voľakde nevideli? *Ba, áno!* (SLÁDKOVIČ)

3. Ako vytyčovacia zdôrazňovacia častica sa vyskytuje na čele expresívnych výpovedí vyjadrujúcich zápor.

Ba ho prosím budem, ruku mu bozkám! *Aba!* (TAJOVSKÝ) — „*Ba* ešte čo!“ zadiví sa Marína a stiahne ruku späť, zlaknutá počúvajúc. (TIMRAVA)

4. Intenzifikované — *baže* — je pobádacie a znamená *veru, veruže, pravdaže*.

Môže, *baže* môže, môže mať tak rád, že ani nevie, čo robí! (JILEMNICKÝ)

bár

Častica *bár* so svojimi ostatnými podobami — *bárby, bárs, báraj, bársaj* — je uvádzacia pobádacia so zreteľným odtienkom želanía.

Bár by ste mali pravdu. (HORÁK) — Choďte do chotára a *bársaj* sa podrhnite! (BEDNÁR)

bezmála

Častica *bezmála* je vytyčovacia hodnotiacia s významom *takmer*.

Je nás na Pohroní *bezmála* pol piata tisica. (KARVAŠ) — Osamostatnenie slovenčiny je hlavný čin štúrovcov, urobili sme však z neho *bezmála* ich čin jediný. (A. MATUŠKA)

bezpečne

Vytyčovacia hodnotiacia častica *bezpečne* vyjadruje istotu.

Bude sa Pavo Šechnár *bezpečne* vyvíjať od poznačenia koncentrákom ku komunistickému presvedčeniu? (A. MATUŠKA) — Môžeš sa ty *bezpečne* doň zaľúbiť. (TIMRAVA)

bezpochyby

Častica *bezpochyby* je vytyčovacia hodnotiacia častica. Jej význam je *áno* a môže byť odstupňovaný od veľmi neistého súhlasu s významom *pravdepodobne, azda, až* po zdôraznený súhlas s významom *isteže, zaručene, bezpečne, samozrejme*. Hranica medzi týmito významami je plynulá. No najčastejšie častica *bezpochyby* vyjadruje istotu.

A zistili ste *bezpochyby*, že je beznádejná. (KARVAŠ) — A ono nás to stretne, možno; ale musíme soba samých objaviť skrz Európu — *bezpochyby* sa tak v próze ešte nestalo. (A. MATUŠKA)

beztak

Častica *beztak* je vytyčovacia vysvetlovacia. Medzi uvádzacími a vytyčovacími časticami je plynulý prechod, ako to veľmi dobre vidieť na tejto častici: silno sa opiera o známy kontext, no rovnako výrazne modifikuje výraz, ku ktorému patrí. Možno ju zameniť synonymným *jednako, tak či tak, i tak, aj tak, beztoho*.

Ale veď vy mne *beztak* neporadíte, Černiansky. (JESENSKÝ) — S krmom sa gazdovia *beztak* už rozžehnali. (CHROBÁK) — Ale aspoň na stanovište odprevaďím ťa ešte, drahá kráľovná; *beztak* mám tam ešte jedno-druhé zariadenie. (HVEZDOSLAV)

beztoho

Vytyčovacia vysvetlovacia častica *beztoho* je synonymná s časticami *beztak, jednak, i tak*.

Čo si si vybral, to je tvoje. *Beztoho* nomáš inšie. (HEČKO) — Lafa, ide byť poludnie *beztoho*. (KUKUČIN) — I *beztoho* veľká zvedavosť ho poháňala už aj za mladi. (MARTINKA)

bistu

Bistu je staršia vytyčovacia hodnotiaca častica. Synonymom je *veru, naozaj*. Má aj varianty *bistubohu, bistuže*.

Ej, tak mi, *bistu* svete, voľačo aj o kráľovi povedzte! (DOBŠINSKÝ, POVESTI) — Škoda, ej *bistubohu* škoda, že hovorím po pohári. (TATARKA)

blízo

Slovo *blízo* sa využíva aj ako vytyčovacia hodnotiaca častica s významom *takmer, asi, skoro*.

Veď Jožo Vranec má *blízo* dvaasťridsať a naposledy som ho fiaskal, keď mal osem. (LAZAROVÁ)

bodaj

Častica *bodaj* a jej varianty — *bohďaj, bodajs, bodajže* — sú uvádzacie pobádacie častice. Stoja na čele želacích viet s významom *kiež, keby*. Vyskytujú sa v expresívnych prejavoch. Viazu sa s tvarmi minulého času alebo podmienovacieho spôsobu.

Bohďaj ten tam bol skazu vzal! (DOBŠINSKÝ, POVESTI) — *Bodaj* fa hus kopla, kmotre, aký si ty múdry. (KALINČIAK) — *Fujarka, fujara, bodajs* sa spukala, keď si mi tej noci tak divno ihrala! (HOROV) — *Hoj, bodajže* tie ruky parom vzal. (TIMBAVA)

Zriedkavejšie sa zvolacie *bodaj* vyskytuje s významom *kdeže, ako, prečo*. V takých prípadoch sa častica *bodaj* viaže so záporným slovesom.

Tešil sa. *Bodaj* by sa *netešil!* (ÚZUS) — *Bodaj* by aj *vážna nebola!* (CHROBÁK)

Často sa častica *bodaj* používa na čele silných citových zvolaní, ktoré sú často neukončené.

Ach, *bodaj* ťa, pomyslela si stará Klimová. (TATARKA) — *Motyka* štyridsať grajciarov a sekera osemdesiat, *bohďaj* ti ruka . . .! (TAJOVSKÝ) — „*Bodajže* ho i s rozumom!“ udrel sa Trúbelka v čelo. (KUKUČÍN) — *Bodajže* ho, naši sú ti dosť slabí. (STODOLA)

bohďá

Častica *bohďá* je vytyčovacia hodnotiaca s významom *azda, dúfajme*. Ňou sa výraz hodnotí a zdôrazňuje. Od ostatnej vety je intonačne najčastejšie oddelená.

Nechže si ju kritizujú šťastlivejšie pokolenia slovenské, ktoré tejto stránke Hájnikovej ženy, *bohďá*, už menej budú rozumieť. (ŠKULTÉRY)

bohvie, bohzná

Častice *bohvie, bohzná* sú významovo totožné s *ktovie, čertvie*. Používajú sa ako vytyčovacie hodnotiace s významom *nevedno, neviem, nevedieť*. Od slov *nevedno, neviem, nevedieť* sa odlišujú expresívnosťou a citovým zafarbením.

Náš vek sa pýši rovnosťou, slobodou a *bohvie* čím. (VAJANSKÝ) — Starý mládenec Hlúšek balil kufřík a opúšťal svoju malú, mládeneckú izbičku, zatuchnutú a nevetranú, *bohvie* na ako dlho. (ZGURIŠKA)

božechráň

Častica *božechráň* s variantmi *bohchráň, bohuchovaj, božeuchovaj, chráňbože, chráňpane* je vytyčovacia hodnotiaca. Najčastejšie je od ostatnej vety oddelená. Jej úlohou je emocionálne hodnotiť výraz s významom citového *nie, radšej nie*. Vyskytuje sa v expresívnych prejavoch.

Ach, *nie*, nemala príčinu ponosovať sa. *Božechráň*. (ZUBEK) — *Nepriečim* sa, *bohchráň*, lebo teba neprekvapí nik. (HVIEZDOSLAV) — Ale *bohuchovaj*, veď by oni boli lamentovaním a vykrikovaním priviedli všetkých ešte do väčšieho nešťastia. (PLÁVKA) — *No*, ono trochu nás *Jakubko* aj mal, ale že by dákou podnožou sme mu boli bývali — to *božeuchovaj!* (TAJOVSKÝ) — *Dal* sa sem tam podplatiť, *nie že* by vela, *chráňboh!* ale sem-tam litrík vína alebo pár pohárikov ražnej. (MINÁČ)

bohuprisahám

Častica *bohuprisahám* s variantmi *bohutočuprisahám, prisámbohu, prisámvačku* je vytyčovacia hodnotiaca. Všetky varianty majú silné citové zafarbenie. Používajú sa vo význame citového *naozaj, skutočne, veru, namojdušu*. Vyskytujú sa iba v expresívnych prejavoch. Spravidla sa v písomnom prejave oddeľujú od ostatnej časti vety — v ústnom sa k modifikovanému výrazu často prikláňajú.

Dám ti lacnejšie, *bohuprisahám*, ani korunu na teba nezarobím. (TATARKA) — Máš pravdu, *Adam, prisámbohu*. (URBAN) — Ak ma prisilíte, ak ma budete nútiť, tu, *bohutočuprisahám*, zaženiem úriedu do jazera a sám sa vám tam obesím. (CHROBÁK)

bohužiaľ

Častica *bohužiaľ* s variantom *žiaľbohu* má citové zafarbenie. Je vytyčovacia hodnotiaca s významom *škoda, nedá sa nič robiť*.

Bo všetci vidia dnes — *bohužiaľ*, neskoro. (KARVAŠ) — *Bohužiaľ*, z toho veku nemáme pamiatok. (STANISLAV) — *Žiaľbohu*, tentoraz aj on bude musieť cítiť pušný prach. (URBAN) — *Krujinský* archív nebol mi, *bohužiaľ*, prístupný. (RAPANT)

by

Častica *by* je uvádzacia pobádacia. Uvádza želacie vety. Významovo sa kryje so želacími časticami *aby, keby, kiež, bodaj*.

Ach, *len by* ste sa nevysmievali! (CHALUPKA) — A *len by* ste sa mi ešte neprosili. (TAJOVSKÝ) — „*Len by* si netáral,“ odvrkla stará a niesla misu zemiakovej polievky. (ČAJAK) — *Len by* nikdy horšie nebolo. (TAJOVSKÝ)

bojsa

Častica *bojsa* je vytyčovacia hodnotiaca s významom *neboďaj, veru, azda*. Ešte by si *bojsa* mysleli, že ta tu hladom morím. (KUKUČIN)

celkom

Slovo *celkom* použité vo význame *vôbec* je vytyčovacou hodnotiacou časticou. Ak už *celkom* nemohol ani pobehnúť, bol teda vartášom. (TAJOVSKÝ)

čajsi

Časticu *čajsi* zaraďujeme medzi vytyčovacie hodnotiace s významom *takmer, skoro*.

Okrem toho niekedy sa častica *čajsi* nevhodne používa aj vo význame *asi, azda, možno, hľadám*.

čerta

Častica *čerta* s variantmi *čerta starého, čerta rohatého, čerta strapatého, čerta vyplznutého* ap. je vytyčovacia hodnotiaca. Používa sa ako expresívny záporný výraz. Vyskytuje sa v emocionálnych jazykových prejavoch.

Čerta som sa ja staral vtedy, či bude mlieko do kávy alebo nie. (LETZ) — A vždy ma uistili: už je to, už to bude, a — čerta bolo! (HŠČKO) — Síce som kričal: „Hóóóha, hóóó!“, ale koč čerta starého postojí. (FIGULA) — Milý pán doktor, to najúchvatnejšie na tomto „riskantnom podniku“ bolo, že ho robili ľudia, ktorí sa čerta starého o to starali, či to môžeme vyhrať. (KARVAŠ) — Cesta? Čerta vyplznutého! Samá skala je to a jarok. (CHROBÁK)

či

Častica *či* je uvádzacia pobádacia. Najčastejšie uvádza opytovacie vety, no nezriedka sa využíva aj v žiadacích a zvolacích vetách.

Či sme aj teraz nezachránili agrárnu stranu jedine tým sľubom pri agitáciách? (S. KRÁI) — „Kornuta pochabá, ja tvoje dahe!“ ozval sa Paľov hlas neďaleko, „či ideš sem!“ (ONDREJOV) — „Čo chceš, Cyril? Jaj, či sa hnevám na teba!“ prijala ho s výčitkou, veru celá sa chvejúc. (TIMHAVA)

čida

Zriedkavejšia vytyčovacia hodnotiaca častica *čida* s variantmi *čidaže, čidali* má význam *iste, isteže, pravdaže, akoby (nie)*.

Čida že taký pán fajčia i cigarky inakšie. (KUKUČIN) — Adamko chcel sa práve teraz ochotne podrobiť, totiž hodlal priznať, že keď treba trestať, nuž trestať, a chcel zvolat: „Čidaže nie!“ ale otcov mocnejší hlas mu prehlušil úmysel. (GABAJ) — Nemusela čakať. Čidali by bola čakala, keby sa bol iný nadaril. (KUKUČIN)

čím

Častica *čím* je vytyčovacia zdôrazňovacia. Vyjadruje mieru pripúšťaním najvyššej možnej hranice. Viaže sa so superlatívom adjektív a adverbíí.

A keď už i pošlú, nuž len čím menej a s lamentovaním čo najväčším. (GABAJ)

Ak sa slovo *čím* viaže s komparatívom, hodnotíme ho ako zámeno (*čím viac ...*).

čiro

Vytyčovacia zdôrazňovacia častica *čiro* sa používa vo význame *iba, len, jedine, napríklad čiro náhodne, čiro vonkajší* ap.

Niečo z týchto obrazov z prírody je realistické, ale časť z nich je čiro literárna, samotčelná. (A. MATUŠKA)

čisto

Vytyčovacia zdôrazňovacia častica *čisto/čiste* je synonymná s časticou *čiro*.

Treba vyzdvihnúť napríklad tieto privilégiá čisto civilnoprávnej povahy. (LUBY) — Tu skutky boli dielom okamihov; riadili sa čisto len popudom, ktorý ich vyhadzoval do vedomia a svaly okamžite uskutočňovali. (URBAN) — „Odchýlenie“ veľkého ruského románu od európskej a predovšetkým francúzskej „formy“ nebolo čisto kompozičné. (A. MATUŠKA)

čiže

Častica *čiže* je uvádzacia pobádacia. Je to zosilnené *či*. Najčastejšie stojí na čele zvolacích viet s významom *veru, či, ale*.

Čiže je dnes zima, pani kmotra! (KUKUČIN) — Ej, tamten s tým zvoncom, čiže je pekny! (DOBŠINSKÝ, POVESTI)

čo

Slovo *čo* — okrem toho, že je to zámeno — je viacvýznamová častica. Má niekoľko významov ako uvádzacia i ako vytyčovacia častica.

Uvádzacia častica *čo* je pobádacia.

Čo len apo môžu vedieť, kto ako vie hrať? (BEDNÁR)

Viacej významov má častica *čo* ako vytyčovacia.

1. Najfrekventovanejšie je *čo* v spojení *čo len*. V takomto spojení má význam *hoci*.

Recte *čo len* slovo — ešte na mňa pozrite. (RÁZUSOVÁ-MARTÁKOVÁ) — Hrozné je *čo len* pomyslieť, na *čo* všetko možno zneužiť ľudskú reč. (LETZ)

2. Ďalší význam vytyčovacej hodnotiacej častice *čo* je *aspoň*. V takýchto prípadoch sa spája spravidla s časticou *len* alebo s časticami *i len*.

„Nuž voľby budú o tri týždne, treba nám tam *čo len* tri razy zájsť, a potom voličov na voľbu doviest“, poučoval Tonko. (TAJOVSKÝ) — Nezostali nám skoro nijaké svedectvá, ktoré by *čo i len* naznačovali, ako sám autor chápal túto svoju prácu. (MRÁZ)

3. Častica *čo* sa vyskytuje aj s významom negujúcim. Synonymná častica je *čerta*. V tomto význame sa používa aj častica *čože*, ktorej synonymom je častica *či*.

Ale *čo* nás tam po tom. My si tu svoju rozprávku snujeme, *čo* nás tam po ňom. (MINÁČ) — *Čo* jej kto má radiť, aby sa usmievala na cudzích ľuď. (GABAJ)

4. Vo význame dotvrdzacieho *však*, *všakže*, *pravda* sa vyskytuje ako samostatná výpoveď.

Ale bola len zima tejto noci, *čo?* (ALEXY) — Pekné, Zandome, *čo?* (KUKUČÍN) — To je exemplár, *čo?* (MINÁČ) — Len keď ti pritiahne nového paholka, *čo?* (KRÁLIK)

5. Ako vytyčovacia zdôrazňovacia je synonymná s výrazmi *čím*, *ešte*. Vtedy sa viaže so superlatívom adjektív a adverbii.

Zvýšiť *čo* najväčšmi výrobu pre potrebu frontu. (LETZ)

Ak sa slovo *čo* viaže s komparatívom (*čo krajšie ...*), hodnotíme ho ako zámeno.

čoby

Častica *čoby* s variantom *čožeby* je uvádzacia pobádacia. Má význam ostrého záporu; synonymá sú *čerta*, *kdeže*, *kdeby*, *kdežeby*, *vôbec nie*. Vyskytuje sa v expresívnych prejavoch a v replikách buď ako modifikujúca častica, buď ako samostatná výpoveď.

„A celkom?“ zatriasol sa Jonáškin hlas pri novej otázke. „Celkom nie, *čoby!*“ (LAZAROVÁ) — „Vari nie ty,“ zdúpnie Zuza. „*Čoby ja!*“ bráni sa študent a oduje pysky. (HEČKO) — Ondrej: Plačeš? Hana: Ale *čoby*, *čožeby*. (KRÁLIK)

dačo

Častica *dačo* je vytyčovacia hodnotiaca častica. Synonymné sú častice *čoby*, *čožeby*, *kdeže*.

„Ale utrpenia naše neskončia sa bez víťazstva!“ rečie Petruš. „*Dačo* nie, skončia sa!“ odpovie ona ticho. (TIMBAVA)

div

Častica *div* s variantom *div že* je vytyčovacia hodnotiaca. Jej synonymami sú častice *takmer*, *čajsi*, *len-len*. Spája sa so záporným slovesom.

Tuto chlapcovi *div* jazyk z huby *nevylezie*. (CHROBÁK) — Slúžny aj po druhý raz vyskočí z kresla, ale teraz ho už od zlosti *div neporazilo*. (NIŽNÁNSKY) — Hrdinka posledného románu práve svojou láskou *div že nerozhoduje* o osudoch babylonskej veže. (A. MATUŠKA)

dobre

Častica *dobre* s variantom *dobreže* má dva významy. V oboch má hodnotiacu funkciu.

1. Neizolovaná od kontextu, spojená so záporným slovesom znamená *takmer*, *tak-tak*, *len-len*.

Niekedy, chudera, *dobre neoslepla*, a predsa panej nebolo dosť. (TIMBAVA) — Mamka si *dobre* oči *nevyplačú*. (RÁZUS) — Kráľ sa na to mocne rozhneval a *dobre* že ho aj nebíl. (OZAMBEL) — Tak, chudiatko, tá deva narieka, *dobre* že sa len *nezájde*. (SLÁDKOVIČ)

2. Izolovaná od kontextu je synonymná so slovom *áno*.

Dobre, Zuzka. Nechaj te tak. (KUKUČÍN) — *Dobre* — súhlasia. (RÁZUS)

dočista

Vytyčovacia hodnotiaca častica *dočista* má význam *úplne*, *celkom*, *vôbec*, *načisto*, *vonkoncom*.

Istotne už vtedy bolo neskoro, možno to mu práve *dočista* poplietlo hlavu. (VOLANSKÁ) — Biednici nemajú *dočista* čo jest. (VANSOVÁ)

dokonca

Vytyčovacia zdôrazňovacia častica *dokonca* podčiarkuje modifikovaný výraz a poukazuje na jeho obsah. Pri slovese môže sa nahrádzať synonymným *ba* a pri mene synonymným *až*.

A ide čoraz rýchlejšie, *dokonca* pobehne. (HEČKO) — Lebo ide ešte — najmä v románe — aj o iné, nie najhorší teoretici románu tvrdia *dokonca*, že hlavne o iné. (A. MATUŠKA)

dokopy

Častica *dokopy* je vytyčovacia vysvetľovacia. Znamená asi toľko ako *vlastne*, *spolu*. Je to častica z hovorových prejavov.

Líza do vojny, a to jej bolo viac ako tridsať, o hodne viac, chodievala všade len pešo a *dokopy* nikde nebola. (VOLANSKÁ)

doslova

Častica *doslova* s variantom *doslovne* je vytyčovacia zdôrazňovacia. Synonymné častice sú *vôbec*, *naozaj*, *vonkoncom*, *absolútne*, *priam*.

Ústredné kolégium pracovalo, t. j. diskutovalo, ale nijaké, *doslova* nijaké opatrenia neurobilo. (TLAČ) — Ak sa pýtame na to, ktorý z hrdinov v národnom zmysle našich sa nám z našej staršej prózy prihovára i teraz, nenájdeme *doslovne* nič. (A. MATUŠKA)

ešte

Častica *ešte* s variantom *ešteže* má dve funkcie. Je to vytyčovacia častica vysvetľovacia a uvádzacia pobádacia.

1. Vysvetľovacou časticou *ešte* podávateľ zaraďuje jav do postupujúceho radu.

Hja, chudobný človek na deväť uzlov zaviaže grajciar a ešte ho pod pazuchu vopchá. (TAJOVSKÝ) — Takýto dom za polročnú robotu. Ešte aj futrovaný, lala. (KRÁLIK) — On je z nich ešte najviac zamestnaný. (F. KRÁD)

2. Uvádzacie *ešte* sa vyskytuje vo zvolaciach vetách. Vo zvolaciach vetách s tým istým významom, no expresívnejšia býva aj častica *ešteže*. Jej synonymá sú *kdeby*, *kdežeby*, *čožeby*.

„Nie, to dievča je tej sestry dcéra!“ „Ach, ešte čo!“ (KUKUČÍN) — „Ba kýho!“ myslím, „ešteže dvoriť!“ (TIMRAVA) — Ale, ba ešteže čo: to nech sa neboja. (TAJOVSKÝ)

fakticky

Častica *fakticky* sa používa zväčša iba v intelektuálnom prejave, najmä v náukovom štýle. Jej synonymom je častica *vlastne*. Je to vytyčovací vysvetľovacia častica.

Hospodársky rozkvet utláčaných národov akosi automaticky prinesie aj politická samostatnosť, ktorú chápe v kategóriách zdanlivo nadtriednych, no *fakticky* kapitalistických. (MRÁZ)

figu

Častica *figu* je synonymná s časticami *čerta*, *paroma*. Používa sa ako negujúce expresívne slovo v emocionálnych prejavoch. Často sa spája s postponovanými prívlastkami *borovú*, *drevenú*, *makovú*.

Nazdávaš sa, že do komunizmu si pošpacíruješ, ešte k tomu hádam v lakových topánkach! *Figu!* (LAZAROVÁ) — „A vy si myslíte, že mne je žiaľ?“ ... „*Figu!*“ (JILEMNICKÝ) — Tak, tak, usmieval sa Adam Chalmo, ty si chcel, súdruženko, mňa adutnúť! *Figu borovú!* (LAZAROVÁ)

hádam

Hodnotiaca častica *hádam* môže modifikovať jediný výraz alebo celú výpoveď. V jednom i druhom prípade môže byť s ostatnou časťou výpovede intonačne spojená alebo od nej oddelená. Jej synonymá sú *možno*, *azda*.

Hádam je už na svete. (TATARKA) — *Hádam* boli vtedy ešte mladá, nie sú ešte ani teraz taká stará ako vy. (TAJOVSKÝ) — Ondrej, Ondrej, keby si ty bol tak len na vlastnej svojej hlave, teba by, *hádam*, aj vši zjedli. (GABAJ) — Hľa, temer si zabudol i na túto, *hádam*, ostatnú príležitosť. (KUKUČÍN)

hej

Častica *hej* sa významovo kryje s časticou *áno*. Aj štylisticky sú obidve takmer rovnocenné. Častica *hej* je hovorovejšia a je charakteristická pre živý dialóg.

Hej, prikývol Jančuš. (MINÁČ) — „Nemám s tebou o čom hovoriť.“ „Ale ja *hej*.“ (NIŽNÁNSKY) — Tvrdí sa, že sa možnosti umelcov zvýšili. *Hej*, a zväčšilo sa ešte čosi. (A. MATUŠKA) — Hádam to naozaj nemyslia? No ich tváre prezrádzali, že *hej*. (ŽÁRY)

hlavne

Vytyčovací zdôrazňovacia častica *hlavne* sa významovo kryje s časticou *najmä*. Ide o časticu, ktorou sa v texte označuje výraz ako zvlášť pozoruhodný.

A *hlavne*, chlapeci, musíte si spraviť dobrého „majstra“. (TOMAŠČÍK) — V Mať volá Kátovič žije už *hlavne* úvahami o týchto otázkach. (MRÁZ)

hneď

Častica *hneď* je vytyčovací hodnotiaci s prípustkovým významom. Jej synonymom je častica *priam*. Načim ju odlišovať od časovej príslovky *hneď*.

A ja mu just svadbu vystrojím parádnú, čo sa *hneď* rozdrapí ako vrece. (HEČKO)

ho

Slovo *ho* v expresívnych vetách je synonymné so zdôrazňovacím *že*. Používa sa vo zvolaciach, no najmä v žiadačích vetách. Spája sa spravidla s indikatívom.

Kto *ho* vie! (LETZ) — „Ale sa *ho* poberáš!“ kričala naň totka. (KUKUČÍN)

hoči

Častica *hoči* s variantmi *hoc*, *hoca* je vytyčovací hodnotiaci. Poukazuje na krajnú možnosť zo stanoviska podávateľa. Synonymné sú častice *bárs*, *čo aj*.

Pre mňa za mňa mohol by Drak ísť *hoči* sám. (CHROBÁK) — Môžete začať *hoe* aj *hneď*. (LETZ) — A nebol by ten dom ako stvorený *hoe* aj pre Ľuda Michalíka? (LAZAROVÁ)

horký

Vytyčovací hodnotiaci častica *horký* s variantmi *horká*, *horké*, *horkýže*, *horkýtam*, *horkýžetam* vyjadruje silný zápor, popieranie, nesúhlas. Jej synonymom je častica *kdeže*. Väčšiu frekvenciu má iba v neintelektuálnych prejavoch.

A Jano obrátil sa k stene, že zaspí. Ale *horký* jeho zaspal. (KUKUČÍN) — Že vraj maľuje. *Horká* jeho maľba. Babre, babre. (VAJANSKÝ) — *Horkáže* moja panská mater. (CHALUPKA) — „Spokojnosť s úchvatkom?“ „*Horkýtam!*“ (HVIEZDOSLAV)

chvalabohu

Vytyčovací hodnotiaci častica *chvalabohu* vyjadruje radostný súhlas, uspokojenie. Od ostatnej výpovede je najčastejšie oddelená intonačne.

Chvalabohu, ešte nám nikdy ani kláska na poli nezostalo. (TATARKA)

Častica *i* uvádza a zdôrazňuje výraz, ku ktorému patrí. Synonymnou je častica *aj*. Častica *i* môže byť uvádzacou i vytykavou.

„Včera večer zasa žobronil, aby som šla zaň.“ I odbehla bez slova. (JÉGÉ) — Totiž páni odišli včely pozrieť, ona ostala s Marmarom sama, a už sa nevedia zhovárať spolu. I chyť Sabu za ruku, že ju stiahne dnu. (TIMRAVA)

1. Ako uvádzacia pripájacia častica stojí *i* na čele vety.

Treba odlišovať prípady, keď na čele vety stojí členská zdôrazňovacia častica.

I do pažeráka by sa vrhol, len aby dostal svoj dokument. (TATARKA)

2. Vytyčovacia častica *i* je dvojaká: ako hodnotiacia je synonymná s časticou *hoci* a ako zdôrazňovacia podčiarkuje výraz.

Príklady na hodnotiace *i*:

A Jarko Barica bol by hádam ešte i ďalej vykladal. (F. KRÁL) — Myslia si, že ja z nich i len jeden vystrelím. (TAJOVSKÝ)

Príklady na zdôrazňovacie *i*:

Zastal som a zahľadel sa k výšinám, kde i oni pozerali. (ONDREJOV) — Ach, každý vám vše závidel; veď básnik drví, vence vije, zlodejov hurtom večných striel ešte i v následníkoch bije. (JESSEKÝ) — Začrel hrnčekom i tretí raz a zakaždým ho vyprázdnil na jeden dúšok. (ONDREJOV)

iba

Vytyčovacia zdôrazňovacia častica *iba* vyjadruje výlučnosť, obmedzuje a zužuje platnosť výrazu.

Iba zívisti sa bál. (KUKUČÍN) — V prvej chvíli iba únavu, ťažobu v hlave, ktorú krátky spánok nevedel zahnať. (LAZAROVÁ) — Iba po chvíli sa nemo pokloní a chce napodobniť Terku. (LETZ) — Ibaže mu bolo nepohodlné ložiť každú noc oblokom. (CHROBÁK)

ináč

Častica *ináč* s variantmi *ináče* (zastar.), *inak* môže byť uvádzacou pripájajúcou i vytyčovacou vysvetľovacou.

1. Pripájacie *ináč* je obsahovo nevýrazné a možno ho vo vete zamieňať s inými pripájacími časticami (*a, no, ostatne, omo, to ...*).

Ináč mama hovorila Ondrejovi, keď bol u nás, že ho „málo užijeme“. (LETZ) — Pravdaže apelovať. Ináč, prečo sa Skalka sám nepýta? (JÉGÉ)

2. Vysvetľovacie *ináč* je synonymné s výrazmi *takto, okrem iného*.

Tak mu povedal na to všetko dohovárание a ten, dobrý je to *inak* človek, našský, ale sa veľmi nahneval. (MINÁČ) — Týždne v jednotvárnej robote *ináč* mŕňali sa Kriste veľmi

pomaly. (URBAN) — Vtedy už aj účtovník Gajdoš, človek *ináč* mierny a plachý, no akurátny a s veľkým zmyslom pre formu veci, podotkol. (KARVAŠ)

iste

Častica *iste* s variantmi *isto, doista, dozaista, isteže, istotne, iste-isto, isto-iste, naisto, podistým, zaiste* je vytyčovacia hodnotiacia. Jej synonymami sú výrazy *určite, naozaj, bezpochyby, pravdaže*. Okrem toho, že modifikuje výraz, vyskytuje sa aj ako samostatná výpoveď, od ostatnej vety odčlenená, s významom *áno, pravdaže, samozrejme*.

Ach, ty sa *iste* vysmeješ. (KOSTRA) — „Zajtra *isto* príďte,“ povedal potichu. (ONDREJOV) *Iste*, takéto porovnanie by bolo pre autora veľmi nepríjemné. (MINÁČ) — *Doista* bol kedysi vtákom, cítil to. (ONDREJOV) — *Dozaista* chcem žiť s ním. (MINÁČ) — *Isteže*, zážitok z boja v poľskom povstaní v ňom neuhasol. (PIŠŤ) — Z dvoch jeden *istotne* dôjde. (KARVAŠ) — Ale či to nerobili všetky ostatné, ktorým sa mužovia nevracali z vojny? *Istotne* tak to bolo správne. (CHROBÁK) — Deň veľkého zúčtovania *isto-iste* príde, chýbal už len presný dátum. (MINÁČ) — *Podistým* písať — vyhlášku. (HEČKO) — Tento prípad je *zaiste* celkom ojedinelý! (KRÁLÍK) — *Zaiste*, každý, čo pozrie na ňu, vysmeje ju, pohani. (TIMRAVA)

jedine

Vytyčovacia zdôrazňovacia častica *jedine* sa používa vo význame *len, iba*.

Páčil sa mu taký život, lebo to bol preňho *jedine* možný, *jedine* predstaviteľný život. (MINÁČ) — Obmedzil sa *jedine* na vnímanie bežných vecí. (URBAN) — *Jedine* slovenskému čitateľovi určil Kukučín svoj cestopis. (MRÁZ)

jednako

Vytykavá vysvetľovacia častica *jednako* s variantom *jednak* modifikuje obsah uvádzaného výrazu so silným zreteľom na známy kontext alebo situáciu. Jej synonymom je častica *predsa*. Vyskytuje sa aj ako samostatná výpoveď s významom *predsa, aj tak*.

Dajedni mysleli, že je hádam opitý a že drieme ten zhrbený, do seba zahrúžený človek. *Jednak* podnapitý mužik ho udrel po placi. (JÉGÉ) — Ale je ten medveď *jednako* len dobrý! (RÁZUS) — *Jednako* ste v takýchto historických časoch po boku cisára — raz sa za to budete hanbiť. (KARVAŠ) — Ale čo som si ja z jej reči robil? Nič. *Jednako*, ňaňo, proti mne jej rečami nepriateľsky naladený, tentoraz ju použil. (JÉGÉ)

jedno

Vytyčovacia hodnotiacia častica *jedno* vyjadruje približnosť. Synonymné sú častice *asi, hádam*. Spája sa s číselným výrazom.

Keď vychádzal z brány, pozrel nazad *jedno* tri razy. (KROČMÁRY) — O *jedno* dva týždne už to bolo celkom prirodzené, že Ivanka je u nás. (ALEXY)

jednoducho

Slovo *jednoducho* okrem toho, že je príslovkou, používa sa i ako vytyčova-
cia vysvetľovacia častica. Jej synonymá sú *slovom, proste, teda*.

Viete súdruh Holčík, jednoducho nejde to. (HYKISCH) — Vznik kontaktných potenco-
návov vyplýva jednoducho z vlastností atómov. (ILKOVIČ) — Jednoducho vstal a poberal
sa na odchod. (TOMAŠČÍK) — Podľa toho chovala sa k nemu i dedina: nebrala ho jedno-
ducho na vedomie. (CHROBÁK) — Pozri, aby si nemyslel, že som nejaký tento . . . suknič-
kár. Jednoducho — slobodný mládenec. (HYKISCH)

just

Častica *just* je vytyčovacia zdôrazňovacia. Znamená asi toľko čo častice *práve,*
akurát. Vyskytuje sa v hovorovej familiárnej reči. Máva aj expresívny variant
justík.

A teraz sa už just postavím! (TAJOVSKÝ) — A just zastaneme. (CHROBÁK) — „Neplač
Žofka, prosím ťa!“ „Just budem — justíki!“ riekla ticho bez plaču. (KUKUČÍN)

kdeže

Uvádzačia pobádacia častica *kdeže* s variantmi *kdeby, kdežeby, kde* vyjadruje
silný zápor, pochybovanie. Stojí na čele zvolacích viet alebo v dialógoch aj
ako samostatná výpoveď. Používa sa v expresívnych prejavoch.

Kdeby si bol kedy pomyslel, že by sa ta dostal! (ZGURIŠKA) — Kdeže sa môže Kalamár
mne rovnať? (KRÁLIK) — Eh, kdeže, nechcem sa tváriť, že som sem vošiel z nejakej hlbšej
potreby. (CHROBÁK) — Kdežeby! Eva je inakšia. (KRÁLIK) — Aspoň by som už mala svätý
pokoj. Kdeby však ešte pokoja? (BÁZUS) — Richtár sa smeje — kdeby sa nesmial, keď sa
všetko tak prevrátilo! (KUKUČÍN) — Otila veľa hľadá naň — kdeby nie? — a oči sú jej plné
teplého citu a lesku. (TIMBAVA) — Napríklad tuto kasír Pančucha si myslí, že ti to stačí.
Kdežeby! (HEČKO)

keby

Uvádzačia pobádacia častica *keby* stojí na čele želacích viet, alebo sa vysky-
tuje ako samostatná výpoveď.

Keby si už len toľko netáral! (JÁGÉ) — Veď keby sme sa už zobudili. (PONTČAN) — Keby
si čušala! (JAŠÍK) — Už iste bude dačo! Keby len! (TAJOVSKÝ)

keď

Častica *keď* je uvádzačia a stojí na čele zvolacích viet.

Keď ja už osem týždňov musím trpieť takýto nepokoj v dome, a len pre jej tvrdohlavosť
hlavatú! (TAJOVSKÝ) — Chvojková: Starý John a Marry, čo je s vami, dávno sme vás
nevideli. Marry: Keď sme vás len našli. (STODOLA)

kiež

Uvádzačia pobádacia častica *kiež* s variantmi *kiežby, kieže* stojí na čele
želacích viet a má význam *boďaj by, nech, bár*.

Kiež by ti tá zázračná voda vrátila zdravie. (TAJOVSKÝ) — Kiež by horúce nadšenie
nahradilo všetky chýbajúce zábezpeky nášho víťazstva! (HORÁK) — Kieže si nezostala,
kde si bola! (CHALUPKA) — „Kieže ješ,“ ponúkala ho žena, vidiac, že švábky skoro pol
misy zostáva. (KUKUČÍN)

konečne

Vytyčovacia vysvetľovacia častica *konečne* má synonymá *napokon, naostatok*.

Ale konečne prečo by musela byť len ženba predmetom túžob, prác, ideálu vôbec?
(TAJOVSKÝ) — A čo sa konečne robí s každým dezertérom. (KARVAŠ)

koniec koncov (koniec-koncov)

Vytyčovacia vysvetľovacia častica *koniec koncov* a jej variant *koniec kon-*
com je synonymná so slovami *napokon, nakoniec, konečne*.

Koniec-koncov zostane to predsa v rodine. (LETZ) — Na ňu by doplatila celá republika
a koniec-koncov oba národy. (TLAČ) — Čím ďalej pán Dymák hovoril, tým sa viac sám
roznecoval, upozorňujúc opovážlivého pytača, aby si to koniec koncom z hlavy vyhodil.
(LASKOMERSKÝ)

lebo

Uvádzačia pripájacia častica *lebo* stojí na čele viet. Jej synonymá sú *veď*
a *totiž*. Významovo tak veľmi úzko súvisí so spojkou *lebo*, že dakedy len ťažko
a iba približne možno určiť, či je *lebo* spojkou, alebo časticou.

Chorí ostali, možno aj ktosi zomrel, lebo (spojka) lekár zmizol a nedal mu injekciu,
ktorá by ho mohla zachrániť. Lebo (častica veď, totiž) aj tak možno zabíjať, že sa injekcia
nodá v pravý čas. (VOLANSKÁ) — Aby si ma ani teraz nebola počúvla — by si sa ty bola
nahľadela, čo by ja tebe bola vykonala! Lebo nezačínajte vždy. (TAJOVSKÝ)

leda

Vytyčovacia častica *leda* je zriedkavá. Vyjadruje obmedzenie najmä pri kvan-
titatívnych určeníach. Synonymné sú častice *iba, hádam*.

Kde bolo tam bolo, v jednej lesnej doline bolo, do ktorej celý boží deň leda raz slnko
nakuklo. (DOBŠINSKÝ, POVESTI)

ledva

Vytyčovacia hodnotiacia častica *ledva* s variantmi *leďvaže, leďvy, leďvou* má
význam *ťažko, sotva, len-len*.

A tu taký panák obzrie ženu za čas, čo by si sa ledva otčenáš pomodlil, a pýta za to päť zlatých. (JĚGĚ) — Ledva som ho oratoval, málo chýbalo, boli by ho do smrti dokopali. (GRUBÁK) — Po polnoci po mnohom oddychovaní ledvy sme došli domov. (TAJOVSKÝ)

Častica *leda* môže mať aj zdôrazňovaciu funkciu. Jej synonymá sú *nanajvýš*, *iba ak*, *najviac*:

Nuž *leda* to, že som chcel, aby si sa učila veciam rozumieť. (HEČKO)

len

Slovenské *len* je dvojakého pôvodu. Jedno, ktoré označujeme ako uvádzacie, vzniklo z častice *le*, ktorou sa začínala veta s tvrdením odporovacieho zmyslu, plus *no* (pričom *o* odpadlo). Druhé — vytyčovacie — vzniklo ako adverbium z **j-ed-onъ* > *jed-onъ*; *jenom* > *jen* > *len*.

Samostatné *len* funguje ako uvádzacie pripájacie a pobádacie i ako vytyčovacie, a to vždy v niekoľkých významoch.

A. Rozsah vecného významu uvádzacej pripájacej častice *len* je široký a obsah minimálny. Uvádzacie *len* môže raz jemne zdôrazňovať výzvu, inokedy vyjadrovať mierne odporovací postoj.

1. Na zdôraznenie výzvy v spojení s imperatívom slovesa používa sa častica *len* a jej variant *lenže* podobne ako častica *nože*.

„Len si vy dvere zavrite,“ chytil Pavol starého Beluša za plece a trochu ho potriasol. (ONDREJOV) — Len ma teraz počúvaj, čo ti poviem, pozor daj! (BEDNÁR)

2. Uvádzacie pripájacie *len* v spojení s indikatívom slovesa má mierne odporovací význam.

Len či sa dalo moje šťastie vybojovať? (BARČ-IVAN) — „Len či pôjde,“ pochybujú chlapi. (RÁZUS) — Len komu to odovzdá. (JESSENSKÝ)

B. Uvádzacie, pobádacie *len*, *lenže* modifikuje obsah celej vety a dodáva jej obsahu citový ráz. Používa sa na začiatku rozkazovacích, želacích a zvolacích viet.

Len aby všetci naši robotníci, čo robia v strojárňach, takto bývali, zaželať si Podmaník. (TATARKA) — Len ta, preč, aby už bola jar! (KALINČIAK) — Sto bohov, ale ti nadám, len sa mi ho opováž na cudzô. (TAJOVSKÝ)

C. Vytyčovacie *len* sa vyskytuje ako vysvetľovacie, hodnotiace i zdôrazňovacie.

1. Vysvetľovacia častica *len* vyjadruje vzťah hovoriaceho k jednotlivým výrazom alebo k celej vete s ohľadom na predchádzajúci kontext, a tak nadväzuje, odkazuje nový výraz na predchádzajúci kontext.

Vezmime si *len* (= napríklad) palivo. (TLAČ) — Uvážme *len*, koľko ich odišlo. (ÚZUS)

2. Hodnotiace *len* kvalifikuje obsah slova alebo vety. Význam hodnotiaceho *len* sa môže kryť s významom častíc *až*, *tu*, *iba*, *azda*, *vari*, *veru*, *teda*, *ale*, *sotva*.

Cílou to zmrvilo, a keď sa večer vrátila domov, *len* (= až) ju tak triaslo od strachu. (TAJOVSKÝ) — *Len* (= azda) ťa nepošlem k druhej. (RÁZUS) — No, syn môj, si ty *len* (= veru, ale) sprostý, i sprostý budeš! (ALEXY) — *Len* (= sotva) pozrel po nej a už sa domyslel, že sme túto my, lebo druhí podľali. (TAJOVSKÝ)

3. Zdôrazňovacie *len* zdôrazňuje výraz, ku ktorému patrí.

V prípadoch, keď *len* výraz zdôrazňuje, možno ho zameniť časticou *iba*. Častica *iba* je čiastočne synonymná s časticou *len*, no nemožno ich zamieňať ľubovoľne. Napríklad nemožno toto *iba* vymeniť za pripájacie, želacie, za zvolacie, ani za postponované *len*. Častica *iba* je synonymná so zdôrazňovacím *len*.

Nuž myslím, že dostatočne vidíte i z toho, čo som povedal, že práca a *len* práca bola celý jeho život až do konca. (TAJOVSKÝ) — Bezmocne hľadeli na jej počínanie, *len* starý Domin ak časom zakrútil hlavou a zašomral si pod nos. (URBAN)

D. Osobitná väzba *len* so záporným slovesom typu *nemá len*. V takomto spojení je na *len* taký dôraz ako na zápornom slovese. Ide o istý druh elipsy: vynecháva sa výraz ako *viac*. Význam výpovede je kladný: *má len*.

Veď už nemá *len* pár týždňov do asentírky a potom hneď sa strojí na vojnu. (TAJOVSKÝ) — Ja šuhaj úbohý, nemám *len* dve nohy. (ZÁTURECKÝ)

E. Postponované zdôrazňovacie *len* zdôrazňuje výraz, ku ktorému patrí. Stojí obyčajne v postpozícii, tesne pri slove, ku ktorému patrí; dakedy však stojí vo vete — postponované — aj ďalej od slov, ktoré má zdôrazniť. Na spolupatričnosť v takom prípade nás upozorňuje intonácia vety. Najčastejšie sa zdôrazňovacie *len* vzťahuje na zámená.

„Mama, mama naša, vráť sa!“ kričíme, ako *len* vládzeme. (ALEXY) — Ozaj, prečo *len* nechcel mladý Dratva Palinu ani *len* spomenúť? (PONICKÁ) — Kde ste *len* vzali tolko rozumu? (ALEXY)

F. Vzácny je výskyt slova *len*, keď v dôvernom rozhovore sa využíva na zvyšovanie dramatickosti, vzbudzovanie záujmu adresáta.

Pred obedom *len* dobehne mladá Anna. (RÁZUSOVÁ-MARTÁKOVÁ)

V emocionálne zafarbenej reči vyskytujú sa i obidve zdôrazňovacie častice (*-že*, *-len*) vedľa seba: *ktože to len*, *čože to len*, *čímže ste to len* ...

Častica *len* tvorí s inými časticami alebo spojkami jednu významovú a intonačnú jednotku, a to zvyčajne zloženú časticu. Môže stáť na začiatku, uprostred alebo na konci výrazu: a) *len tak*, *len aj*, *len by*, ... b) *i len*, *ani len*, *čo len*, *ešte aj len*, *už len*, *nech len* ... c) *no len no*, *že len no*. Ďalšiu skupinu tvoria výrazy so zdvojeným *len*: *len-len*, *len a len*, *len-len že*, *len-len čo*.

Ešte postoja pri bralisku, spod neho vyviera celú riek. *Len tak* vyhazuje tú vodu, čistučku ani sklo. (RÁZUS) — Ona od vás *ani len* jedného poknúho pohľadu nedostala. (KALINČIAK) — Už *len* musí ostať u nás. (ALEXY) — Či si za to kúpiš čo *i len* zápaličiek, nie to jalovicu? (KUKUČÍN) — A či ťa dala všetko v dome riadiť, nový poriadok zavádzať, *ešte*

len aj pivnicu otvorila, aby sa vyvetrala, vyschla. (TAJOVSKÝ) — Nohy len a len utekali, ako by im bolo ponáhlo. (KALINČIAK) — Ani nezbadá, že uháňajúce auto ho len-len nezrazilo. (TOMAŠČÍK)

Vo všetkých uvedených prípadoch má častica *len* zdôrazňovaciu funkciu.

menovite

Častica *menovite* je vytyčovací vysvetlovacia. Jej synonymá sú *najmä, hlavne*. Poznať ma ešte nepoznajú, *menovite* slečinky nie. (JESENSKÝ)

možno

Častica *možno* a jej variant *možnože* je vytyčovací hodnotiaci. Jej synonymá sú *pravdepodobne, asi, azda*. Pri modifikovanom výraze stojí buď bezprostredne, buď oddelená pauzami. *Možno* býva vetnou i členskou časticou, ale môže byť aj samostatnou výpoveďou.

A tento majetok iste nepatrí jednému, *možno* všetkým piatim, *možno* aj viacerým, ba *možno* slúžil na výplatu, podporu koľkých partizánov. (PLÁVKA) — A keď si pomyslela, že môže byť už mŕtvy, že je *možno* už mŕtvy, že je zabitý, premkla ju znova hrôza. (MINÁČ) — A ešte inde niekto, *možnože* básnik, skúmal svoju malú vnútornú oblohu. (ŽÁRY) — Teraz, *možno*, bude tam dobrá kúzačka, pokrytá snehom vyše človeka. (ONDREJOV) — Pred chvíľou — *možno*. Áno, aj odvahu som mal. (KRÁLIK)

Slovo *možno* sa používa i vo funkcii príslovky.

môžbyť

Častica *môžbyť* je vytyčovací hodnotiaci s tým istým významom čo častica *možno, pravdepodobne, asi, azda*.

Trpel veľmi a *môžbyť* aj opravdivo. (TATARKA) — Áno, áno, ale kravy sme mali. Ahá. To *môžbyť*, ale od tých čias už odvykli. (TAJOVSKÝ)

nadovšetko

Vytyčovací vysvetlovacia častica *nadovšetko* je synonymná s časticou *predovšetkým*.

Akú hanbu by uvalil na seba a *nadovšetko* na dieťa. (KUKUČÍN)

nadto

Vytyčovací vysvetlovacia častica *nadto* má synonymné výrazy *okrem toho, k tomu, navyše*.

Pokúšajú sa nevidieť nové skutočnosti a podávať ich *nadto* staršími prostriedkami jazykovými a kompozičnými. (A. MATUŠKA)

najmä

Vytyčovací zdôrazňovací častica *najmä* je synonymná s časticami *predovšetkým, hlavne*.

V ponosách je úprimný, ale prehnane berie *najmä* biedu. (TAJOVSKÝ) — Dozvedel sa o nejednej chúlостivej intímite, ktoré pri vyučovaní a *najmä* pri skúšaní neočakávané a nevyberavo vpletal do svojich útokov. (LETZ) — Usilovne zháňajú potravu a potrebujú veľký výbeh, *najmä* trávnatý. (ČUBAN)

najskorej

Vytyčovací hodnotiaci častica *najskorej* má synonymum *predovšetkým*.

Myslíme *najskorej*, že vonku ešte čaká tá na tej mulici (JÉCÉ) — *Najskorej* je pravda to, že vinní sú obidvaja. (TLAČ)

namojdušu, namojpravdu, namojveru

Vytyčovacie hodnotiace častice *namojdušu, namojpravdu, namojveru* majú silné citové zafarbenie. Používajú sa vo význame citového *veru, skutočne, naozaj*. Najčastejšie sú intonačne samostatné.

Zaprisahaj sa! — stene žena prosebno. *Namojdušu!* — kričí. (HEČKO) — Ba, *namojdušu* . . . nahol sa nad ňu a chcel ešte niečo povedať, ale náhle zamĺkol. (MINÁČ) — To sú chlapi, *namojpravdu* — posmievali sa im sediaci za chrbtom. (URBAN) — *Namojveru*, závidel som mu. (SVETOŇ)

naopak

Vytyčovací hodnotiaci častica *naopak* vyjadruje úplný opak toho, o čom sa hovorilo v kontexte.

Karol Vanovský nebol zadobre s mužmi, ktorých ženy by sa boli popúčili Márii; *naopak*, ženy priateľov Karolových alebo sa jej neľúbili, alebo boli roztratené po dedinách. (VAJANSKÝ) — Lenže ani v tom najväčšom kľbčoviisku nezabúdala na malého Janka. Skôr *naopak*: hŕtal len a hŕtal, s akou ctou ho doviesť do tohoto chlapčenského raja. (RÁZUSOVÁ-MARTÁKOVÁ) — Nové metódy práce nebudú odvádzať literatúru od jej umeleckých úloh, *naopak*, dajú jej nové popudy a témy. (CHORVÁTH)

naozaj

Častica *naozaj* je uvádzacia alebo vytyčovací.

1. Uvádžacie pobádacie *naozaj* má synonymá *veru, či, veď, však*.

Júj, *naozaj* si len sprosták. (MINÁČ)

2. Vytyčovacie hodnotiace *naozaj* má synonymá *áno, skutočne, veruže, vskutku*. Môže patriť jedinému výrazu, celej výpovedi, ale sa používa aj ako samostatná výpoveď.

Toto mi už malo naozaj stačiť. (CHROBÁK) — S očami zarosenými modlili sa s ním . . . toho dňa naozaj vrúcne. (URBAN) — „Tej noci?“ Marína utrie si čelo. Naozaj nič nepočula. (TIMRAVA) — Naozaj? Mama tu boli? (TATARKA)

napokon

Vytyčovanie vysvetľovacia častica *napokon* má synonymá *vlastne, totiž, slovom*.

A nakon — kam by sme sa vlastne chceli dostať? (KARVAŠ)
Nakon, keď aj nie sú šikovné, ale sú elegantné a driečne. (JESENSKÝ)

napríklad

Častica *napríklad* písaná v odbornom texte spravidla skrátené — *napr.*, je vytykáva. Má dva významy: 1. synonymná so slovom *povedzme*, 2. uvádza vysvetlenie k známemu textu alebo enumeráciu — vtedy sa píše obyčajne skrátené.

1. Alebo *napríklad* rada by mať fánky vyprázané v masle. (JESENSKÝ) — Pritom *napríklad* pri žatve boli na prvom mieste roboty na panskom. (ZUBEK)

2. Prípona -iar býva po mäkkých spoluhláskach, *napr.* koniar, studniar, husliar . . . (PRAVIDLÁ SLOV. PRAVOPISU)

naskrz

Častica *naskrz* s variantom *naskrze* je vytyčovacia zdôrazňovacia. Synonymné sú častice *vôbec, vonkoncom*. Hodnotíme ju ako zastaranú.

Dnes ju *naskrze* nerozumie, ale to vidí jej na tvári, že ďalej s ním nepôjde. (TIMRAVA) — Ja *naskrz* o ničom neviem. (TLAČ)

navela

Vytyčovacie vysvetľovacie *navela* je synonymné s časticami *konečne, napokon*.

Navela sa vraj i hostina zunuje. (VANSOVÁ) — *Navela* sa Marinka podvolí. (TATARKA) — *Navela* pohli sa spolu hore Vieskou k Pagáčovi. (TATARKA)

navyš

Vytyčovacia vysvetľovacia častica *navyš* vyjadruje prekročenie miery ako výrazy *nadto, k tomu, popritom*.

Spínili celoročný plán a *navyš* sa zaviazali splniť aj časť z budúceho plánu. (TLAČ) — Vo svojej úradnej funkcii odnárodňujú, a *navyš* sú ešte aj súkromne lumpi. (A. MATUŠKA)

nebodať

Častica *nebodať* je vytyčovacia hodnotiaca. Vyjadruje mierne prekvapenie, začudovanie, obavu. Významovo sa zhoduje s časticami *vari, azda*. Môže stáť tesne pri modifikovanom výraze, alebo môže byť intonačne oddelená.

Aj vy ste *nebodať* jeden z nich, z tých dnešných. (TATARKA) — Akoby zabudol na svoj stav. *Nebodať* mu počarila. (ŠVANTNER) — Vec je, *nebodať*, natoľko vážna, že sa musí zvoliť obecný výbor. (CHROBÁK)

nedajbože

Častica *nedajbože* s variantom *nedajboh* je vytyčovacia hodnotiaca. Jej synonymá sú *nebodať, bodaj by nie, chráňbože, božechráň*.

Uvažujete ostošesť, aby *nedajbože* nedošlo na skutky! (KARVAŠ) — Keby sa to, *nedajbože*, dozvedelo ústredie, mohlo by sa stať, že by ho zaraz zbavili miesta. (ZGURIŠKA)

nech

Nech s variantom *nechže* je uvádzacia i vytyčovacia častica.

1. Ako uvádzacia stojí na čele žiadacích viet.

„*Nech* idú už!“ povie Širickému spurne. (TIMRAVA) — No veď *nech* vás len, lotriská, pozná. (HORÁK) — A ak sa bude dobre učiť, nuž *nechže* sa aj vyučí. (TAJOVSKÝ)

2. Vytyčovacie hodnotiace *nech* vyjadruje ľahostajnosť.

Sú páni? *Nech!* I ja som pánom, slobodným pánom svojich liet. (RÁZUS) — „Keď deti nemajú nad sebou dozor, jednoducho nepracujú. Ale *nech!* O jedného viacej alebo menej. (ZUBEK)

neklamne

Vytyčovacia hodnotiaca častica *neklamne* je synonymná s výrazmi *iste, nepochybne, nesporne*. Vyjadruje stupeň istoty.

Scenérie v románe *neklamne* napísal básnik. (A. MATUŠKA) — Isto, *neklamne* tu boli aj realistickejšie časti. (TLAČ)

nepochybne

Vytyčovacia hodnotiaca častica *nepochybne* je synonymná so slovami *isto, neklamne, nesporne*. Vyjadruje istý stupeň istoty tvrdenia.

Každá z týchto veličín utvorená funkcia je *nepochybne* závislá tiež len od stavu sústavy. (ILKOVIČ) — Spisovateľom sú *nepochybne* potrebné ako soľ. (TLAČ)

nesporne

Vytyčovacie hodnotiace *nesporne* je synonymné so slovami *isto, istotne, určite, neklamne, nepochybne*. Vyjadruje istý stupeň istoty.

Táto situácia vznikla *nesporne* zo sektársky povýšeneckého stanoviska k hodnotám minulosti. (A. MATUŠKA) — *Nesporne*, že sa zmenil špecifický národný charakter nášho ľudu, jeho historická tvár. (KLÁTIK) — Najvýznamnejšia požiadavka opozície je *nesporne* volanie po parlamentárnej a zodpovednej vláde. (RAPANT)

nepriam

Vytyčovací hodnotiacia častica *nepriam* značí približne to, čo výrazy *nie veľmi, nie celkom*.

Ja si už ďaleko netrúfam, a tú svoju sirotu i jednu a už len aj tú druhú ešte *nepriam* bude môcť zaopatríť. (TAJOVSKÝ) — Ale i jeho, trebárs hrubou bundou zaodiate i *nepriam* útlocitné rebrá nemôžu odolať opakovanému útoku dlhých, končitých rohov. (LASKOMERSKÝ)

nevyhnutne

Vytyčovací hodnotiacia častica *nevyhnutne* je synonymná s výrazmi *celkom isto, zaručene, nesporne, nepochybne*. Vyjadruje presvedčenie hovoriaceho o pravdivosti v ýpovede.

Ale teraz sú už obidvaja zjavne nesvoji, v očakávaní niečoho nepríjemného, čo *nevyhnutne* musí prísť. (MINÁČ) — A Podjavorinská netrýzni svojho hrdinu „výčtkami svedomia“, ktoré by *nevyhnutne* sa vyskytli u tuctového buržoázneho spisovateľa. (KLÁTIK)

neúrekom

Vytyčovací hodnotiacia častica *neúrekom* je synonymná s časticami *veru, naozaj*.

Z náprnej tašky vyberal bankovky tak, aby každý hneď videl, že mu ich v nej *neúrekom* dost zostalo. (LETZ) — *Neúrekom*, mám sa čo nachodiť aj navráviť. (LAZAROVÁ)

nič

Vytyčovací hodnotiacia častica *nič* má synonymá *vôbec, nie*. Používa sa na zdôraznenie záporu.

A preto sa nemuž, *nič* si nevyčítaj, že si ho vyslovil až dnes. (JAŠÍK) — Len sa *nič* nebojte. (TOMAŠČÍK) — *Nič* sa jej už nebojí, bezpečne sa pritulil k teplej, mocnej matke a tu má aj svojho, veľkého siláka, otca. (LAZAROVÁ)

nie

Častica *nie* je vytyčovací hodnotiacia. Synonymné — pravda, emocionálnejšie — sú napríklad častice *čoby, figu, horký, kdeže*. Samotné *nie* ako dôvetok má význam pobádacieho *pravda, všakže*.

Či svedčí sa takým spôsobom zachádzať s cudzím človekom? Veru *nie!* (VAJANSKÝ) — A že capol Remenára po papuli, to je tiež na mieste, *nie?* (HEČKO) — *Nieže* tak, syn môj, krotila ho mati. (DOBŠINSKÝ, POVESTI)

Slovenčina má dvojaké *nie*. Jedno vyjadruje prostý zápor vo vete (nemecké *nicht*, ruské *ne*, anglické *not*, francúzske *ne* — *pas*), a druhé — ako replika —

znásobuje zápor, ktorý je vo vete aj ináč vyjadrený (nemecké *nein*, ruské *net*, anglické *no*, francúzske *non*). Samostatnou časticou je „*nein*“ *nie*, ktoré znásobuje zápor a od ostatnej výpovede je oddelené.

Akokoľvek už, *nie*, v takej neistote nemôžem, nedá mi odísť. (TAJOVSKÝ) — Myslíš si, že prišiel? *Nie*, veru neprišiel. (KUKUČÍN)

nijako

Vytyčovací zdôrazňovacia častica *nijako* podčiarkuje zápor. Synonymné výrazy sú napríklad *vôbec nie, rozhodne nie, skutočne nie, naozaj nie*.

Jeho vosková figúra *nie* je oblečená *nijako* po kráľovsky. (HEČKO) — Zdalo sa, že potomok osadníkov spod Prašivej je proti dievčatu od potoka nesmelý, čo *nijako* nepristalo jeho sebavedomej hlave. (ONDREJOV)

no

No s variantmi *nolen, nože* je predovšetkým uvádzacia pripájacia častica. Uvádza celú výpoveď a pritom jej dodáva rôzne subjektívne odtienky. Intonačne niekedy s vetou splýva, niekedy je samostatná. Rozsah jej slovného významu je široký, obsahovo je všeobecná, a preto ju možno zamieňať s inými uvádzacími časticami, ako *nuž, a, ináč, len*.

No len poď, so mnou poď, odprevaď ma. (JILEMNICKÝ) — *No* vlčiak leží ďalej: nevšíma si, že strhuje na seba pozornosť celej ulice. (URBAN) — *No*, čo ja viem. Hádám aj väzu. (LAZAROVÁ)

Častica *no* sa vyskytuje aj ako samostatná výpoveď s významom *áno, pravdaže, tak*. Vtedy je vyčleňovacou hodnotiacou časticou. Veľkú frekvenciu má vo familiárnom dialógu.

„A dobre ti je?“ „*No!* Veď sme len s Bartolenom v komore, a doma kolki, čo prstov na rukách.“ (LAZAROVÁ) — „Chcete praženicu?“ „*Ja? No!* Aj sám viem robiť.“ (JAŠÍK)

Intenzifikujúce varianty *nolen, nože* sú pobádacie.

„*Nolen*, chlapi, ešte raz!“ zavolá im. (DOBŠINSKÝ, POVESTI) — *Nože* mi poďte sprobovať kvapkať! (GABAJ) — *Nože* nemät! (TAJOVSKÝ) — *Nože*, čo ste spravili? (TIMBAVA)

nuž

Uvádzacia pobádacia častica *nuž* uvádza celú výpoveď. Intonačne niekedy s vetou splýva, niekedy je samostatná. Má veľmi všeobecný význam.

Nuž a veď sa už varejne povráva, že Chrenek, Kuzma a tí ostatní akési klamy so židmi povystrájali. (HURBAN) — *Nuž*, ale ženská politika bola vždy taká. (JÁČAS)

ono

Uvádacia pripájacia častica *ono* je obsahovo nevýrazná, preto ju možno dosť dobre zamieňať s inými pripájacími časticami, napr. s *no*, *ináč*, *ostatne*, *a*, *nuž*, *to*.

Ono, môžeš povedať, že je to obyčajné štvanie, ale až sa tým budeš dlhšie zaoberať, prídeš na to, že mám pravdu. (HORÁK) — **Ono** — **ono** ide málokedy o nenapraviteľných nepriateľov, **ono** ide poväčšine o zaostalých zadubencov, o napraviteľných hlupákov. (LAZAROVÁ)

ostatne

Častica *ostatne* je uvádacia pripájacia. Jej synonymom je častica *napokon*.

Ostatne cestu držia Nemci a nikoho neprepustia. (KARVAŠ) — **Ostatne**, aj tak vedia, že nechcel ísť rúbať. (PLÁVKA) — Ale slová neprichádzali, vedel teraz, čo **ostatne** vždy tušil. (MINÁČ)

ozaj

Ozaj s variantom *ozajže* môže byť vytyčovacíou hodnotiacou i vysvetľovacou časticou.

Ozaj ako vytyčovací hodnotiaci častica dôrazne potvrdzuje známú skutočnosť; má význam *skutočne*, *naozaj*, *veru*, *bezpochyby*.

Potom moja spoločnica zažala petrolejovú lampku, a hľa, na úzkom diváne *ozaj* ktosi leží dolu bruhom. (CHROBÁK)

Ozaj ako vytyčovací vysvetľovací častica má význam *ešte niečo*, *prepáňte*, *totiž*, *zabudol som*, *chcem dodať*, *á propos*. Od ostatnej časti výpovede je oddelená pauzou.

Ozaj, a ani meno som mu nepovedala. (JESENSKÝ) — **Ozaj**, kto z nich bol prvý? (TAJOVSKÝ)

paroma

Vytyčovací hodnotiaci častica *paroma* vyjadruje expresívnu negáciu. Synonymné sú *figu*, *čerta*. Vyskytuje sa v emocionálnych dialógoch.

Paroma je tu dobre. (JÉCÉ)

podobne

Vytyčovací vysvetľovací častica *podobne* je synonymná so slovami *tiež*, *taktiež*, *takisto*.

Tretí sedel horlivý aspirant oficerstva Technický, *podobne* hrdo natiahnutý, len nie dosť prirodzene a na komando. (TAJOVSKÝ)

pochopiteľne

Vytyčovací hodnotiaci častica *pochopiteľne* vyjadruje uistenie, samozrejmosť. Synonymné sú výrazy *samozrejme*, *isteže*, *pravdaže*.

Bojí sa *pochopiteľne* o otca. (KARVAŠ) — V súčtoch vonkajších síl alebo ich momentov treba, *pochopiteľne*, rátať s inými silami. (ILKOVIČ) — **Pochopiteľne**, nie ste svojmu asistentovi povinný vysvetlením. (KARVAŠ)

pomaly

Vytyčovací vysvetľovací častica *pomaly* je synonymná so slovami *už*, *takmer*, *ani*.

Nevedel som *pomaly*, kde som. (CHROBÁK) — Boli sme tak zavalení obrázkárstvom dedinských realistov, že sme *pomaly* posudzovali ako plus našich prozatórov už to, keď odišli z dediny do mesta. (A. MATUŠKA)

pomerne

Častica *pomerne* je vyčleňovací hodnotiaci. Jej funkcia je otupovať jednoznačnosť modifikovaného výrazu. Znamená asi toľko ako *takto dosť*, *trocha*, *do istej miery*, *do veľkej miery*, *do značnej miery*. S komparatívom je inkompatibilná.

Pohyby planét musia byť v skutočnosti o niečo zložitejšie, ako ich opisujú *pomerne* jednoduché zákony Keplerove. (ILKOVIČ) — *Lubietová* je *pomerne* za vetrom. (KARVAŠ)

popravde

Vytyčovací vysvetľovací častica *popravde* s odkazom na kontext uvádza nový výraz. Jej význam je *vlastne*, *totiž*, *v skutočnosti*.

Ale málokto veril, že sa naše reči uskutočnia, *popravde* sme na zámok mysleli. (VOLANSKÁ) — **Popravde** ani sa mu nežiada vymaniť sa z neho. (CHROBÁK)

potom

Častica *potom* má dve funkcie. 1. Ako uvádacia pripájacia je synonymná s časticou *teda*. 2. Ako vytyčovací vysvetľovací s odkazom na kontext uvádza nový, dopĺňajúci výraz. Synonymné sú výrazy *ešte k tomu*, *dodajme*, *okrem toho*.

1. „Všetko jedno, pôjdeš so mnou,“ nepríjemne zazneli v Jankových ušiach četníckove slová. „Prečo si **potom** (= teda) utekal? Hát?“ (KRNO) — Preto tento prírodný výber nám **potom** ukazuje skutočne krásnu a zdravú mládež. (TLAČ)

2. Začkom by ho mala, ale ako, keď by jej skoro otcem mohol byť. A **potom** taký boháč. (ČAJAK) — A **potom** nemecká reč bola rozšírenejšia ako latinské. (RAPANT)

povedzme

Vytyčovačia vysvetľovacia časť *povedzme* spája nový výraz so známym, pričom nový výraz mierne vyzdvihuje. Jej synonymá sú výrazy *napríklad, dajme tomu*.

Chce sa ti, *povedzme*, trochu čítať? (JESENSKÝ) — A keď, *povedzme*, nezverí túto vec na vybavenie Boženke, ale niekomu inému? (TOMAŠČÍK) — Ostaňte vypiť so mnou *povedzme* za hrnček čaju. (GABAJ)

pravda

Časť *pravda* s variantom *pravdaže* má dve funkcie. Môže byť uvádzacia pobádacia i vytyčovačia hodnotiaca.

1. Ako uvádzacia pobádacia časť má význam podnecujúceho *všakže, že*.

Pravda nič nevie! (ÚZUS) — Veď si my poradíme, *pravda*? (RÁZUS) — *Pravdaže* si tam bol sám! (ÚZUS)

2. Ako vytyčovačia hodnotiaca časť utvrdzuje platnosť výrazu. Jej synonymá sú *samozrejme, isteže, prirodzene, áno*.

Dialo sa to — *pravda* — potajomky, s istou potuteľnosťou. (URBAN) — Na to si, *pravda*, nepomyslel. (LETZ) — *Pravdaže* ho prichýlia. (GABAJ) — Dopĺňoval sa výstroj i výzbroj, vydávali sa núdzové potraviny, no a — *pravdaže* — nemohlo sa zabudnúť ani na záložníkov. (URBAN) — *Pravdaže*, uhádli ste, môj syn stojí vo dverách. (MINÁČ) — „Nuž to hneď môžeme napísať aj zápisnicu?“ „*Pravdaže!*“ (URBAN)

pravdepodobne

Vytyčovačia hodnotiaca časť *pravdepodobne* vyjadruje približnosť, pravdepodobnosť. Jej synonymá sú *asi, približne, hádam, azda*.

Prečo to robí? *Pravdepodobne* zo strachu pred sklamaním. (MINÁČ) — Stól, ktorý stál na prostriedku tejto izby, priniesli *pravdepodobne* za noci z nejakej záhradnej reštaurácie. (TOMAŠČÍK)

práve

Vytyčovačia zdôrazňovacia časť *práve* vyjadruje mimoriadnu dôležitosť výrazu, ktorý vytyčuje. Jej synonymá sú *priam, hovorové just, akurát*.

Rozumie sa, že *práve* smerom do Bystrice nešli. (JEGĚ) — Treba *práve* v tomto prípade myslieť na všetko. (TLAČ)

predovšetkým

Vytyčovačia zdôrazňovacia časť *predovšetkým* modifikovaný výraz označuje ako najdôležitejší. Jej synonymá sú *najmä, hlavne, nadovšetko*.

Vyhýbal sa i účasti vo verejnom živote a takúto povahu museli lakať boje v našom prostredí, *predovšetkým* boje nacionálne. (MRÁZ) — Body získali *predovšetkým* v týchto bojoch. (TLAČ)

predsa

Predsa s variantom *preds'* môže byť uvádzacia pobádacia alebo vytyčavá vysvetľovacia časť. Indikátorom významu je dôraz. Uvádzacie pobádacie *predsa* je bez dôrazu, kým vytyčovacie vysvetľovacie má dôraz.

1. Uvádzacie pobádacie *predsa* sa vzťahuje na celú výpoveď. Jeho funkcia je podnecovať prijímateľa. Synonymná je časť *veď*.

Predsa nevydrží celý deň zdravý v posteli ležať. (TAJOVSKÝ) — Nesmie opustiť pevnosť. Nemôžeme ju *predsa* vydať tomu ničomníkovi! (KARVAŠ) — V chomúte *preds'* netreba držať šiju. (SMREK)

2. Vytyčovacie vysvetľovacie *predsa* nadväzuje na predchádzajúci text a opakovaný alebo z kontextu známy výraz (alebo synonymum výrazu) zdôrazňuje. Pomocou častice *predsa* sa často vyjadruje prekvapenie podávateľa alebo opačné stanovisko oproti predchádzajúcej výpovedi. Synonymná je časť *jednako* alebo výraz *aj tak*. V texte býva takéto *predsa* posilnené zdôrazňujúcim *len* alebo *ba, teda* a podobne.

Hádam sa *predsa* len nájde nejaký deravý kôš, keď to už musí byť. (CHROBÁK) — Ostatní sa nám bezprostredne neprihovárali. *Ba predsa!* (TAJOVSKÝ) — Oznámenie sňatku ... „*Tedy predsa!*“ (JESENSKÝ) — Hej, *preds'* tá, dievča, poznávam. (SMREK)

prepytujem

Prepytujem s variantom *odpytujem* je vytyčovačia hodnotiaca časť. Jej funkciou je zjemňovať hrubší výraz. Synonymné výrazy sú *prepáčte (za výraz), odpustte*.

Nuž, *prepytujem*, pán rektorke, bola som kravičku podojit. (FR. KRÁL) — „Upiekol koláč — padol na ...“ „*Prepytujem*. Krajším návrh,“ máte povedať. (TAJOVSKÝ)

priam

Priam s variantom *priamo* je vytyčovačia hodnotiaca i zdôrazňovacia časť.

1. Ako vytyčovačia hodnotiaca poukazuje na krajnú možnosť. Jej synonymá sú *hoci, bárs*.

A to bár by bolo *priam* ešte dnes! (TIMRAVA) — Nepovedal som sto ráz, že je statku nie na osov, keď naň niekto zo dvier pozerá — čo *priam* svoj! (TIMRAVA)

2. Ako vytyčovačia zdôrazňovacia môže mať časť *priam* dvojaký význam: a) *až, veru*, b) *práve*, (hovor.) *akurát*.

a) Také reči počítvať je **priam** hriech. (ZGURIŠKA) — Povetrie **priam** vrelo a klokoťalo. (TATABKA) — Na tie **priam** bolestne pôsobí, že panstvo nevolá deputátnikov do kancelárie. (HEČKO) — Bolo v nej čosi, čo ich k nej **priamo** hnalo a vyvolávalo medzi nimi skoro chorobnú žiarlivosť. (URBAN)

b) Čo viac, pri Slávy dcére asistoval akosi i Hamuljak, človek katolícky, ba kto vie, či **priamo** on nevloží do nej svoje peniaze. (KRČMÉR)

pripadne

Vytyčovacia vysvetľovacia časť *pripadne* spája nový výraz so známym, pričom nový mierne vyzdvihuje. Jej synonymá sú *eventuálne*, *dajme tomu*.

A *pripadne* je dievča chudobné a mohol by mať bohatú. (JESENSKÝ) — Prideme a on *pripadne* už bude preč. (TLAČ)

prirodzene

Vytyčovacia hodnotiacia časť *prirodzene* vyjadruje samozrejmosť, uistenie. Synonymné sú výrazy *samozrejme*, *isteže*, *pochopiteľne*, *pravdaže*, *áno*.

Prirodzene, ja verím len v hrdinstvo. (STODOLA) — A uprechých buričov stíhať i za hranicou . . . *Prirodzene*, je to na písme. (SVIEZDOSLAV)

prosím

Časť *prosím* je uvádzacia pripájacia i vytyčovacia vysvetľovacia a hodnotiacia.

1. Uvádzacie pripájacie *prosím* sa používa ako uvádzací zdvorilostný prostriedok.

Tadiaľto, *prosím*. (JESENSKÝ) — Ako je to? Prostunko, *prosím*. (RÁZUS) — Ty, ktorý dávaš padať prvým snehom a chládzkom triezvym viažeš tepny listu! Uchovaj, *prosím*, tú múdrosť duši jeho. (RUFUS)

2. Vysvetľovacie *prosím* nadväzuje na situáciu alebo kontext a nový výraz uvádza s istou výzvou.

„Ulity, *prosím!*“ často počuť pri mori. (BEDNÁR)

3. Hodnotiace *prosím* nahrádza štylistický bezpríznačový výraz *áno*, *hej*. Používa sa v úctivých dialógoch ako prejav súhlasu.

„Nezahrali by sme si partiu?“ „*Prosím. Prosím!*“ (JESENSKÝ)

proste

Proste s variantom *prосто* je vytyčovacia vysvetľovacia časť. Výrazne sa opiera o známy kontext a uvádza nové vysvetlenie. Jej bežnejším synonymom je výraz *jednoducho*.

Čitateľ *proste* nerozumie, čo sa vlastne deje a čo to tí ľudia rozprávajú. (JESENSKÝ) — Ach, keby to bolo možné *prосто* sa vrátiť. (KRÁLIK) — Že ho vylúčili zo strany a *prосто* ho odvtedy niet. (LAZAROVÁ)

raz

Vytyčovacia vysvetľovacia a hodnotiacia časť *raz* má dve funkcie. Indikátorom je intonácia: vysvetľovacie *raz* je bezdôrazové, hodnotiace má vždy dôraz.

1. Vysvetľovacie *raz* sa používa vo význame *konečne*, *už*, *teda*. Jeho funkciou je viesť k uzavretiu istej situácie naznačenej predtým v texte.

A kdesi na dne duše sa ako v mŕtvej pahrebe mrvila jediná myšlienka — nech už *teda* všetko vezme skazu, nech je *raz* koniec. (VOLANSKÁ) — Ach, Lujzička, zastonala pani Rosenthalová, buď už *raz* ticho, nehovorím ti, že musíme byť veľmi ticho? (MINÁČ)

2. Hodnotiace dôrazové *raz* má synonymá *vôbec*, *naozaj*, *veru*.

a) A uličné obloky sú také zabelmené, že *raz* nevedno, čo je za nimi. (HEČKO)

b) *Raz* nevedela, čo má robiť a či má vôbec niečo povedať. (JESENSKÝ) — Často spomínal, že ľudia sú už *raz* hlúpi, keď si myslia, že žijú preto na svete, lebo je tu dobre. (JÉGÉ)

reku

Vytyčovacia vysvetľovacia časť *reku* je pozostatok starého tvaru *reko* (1. os. sg. k *rieť*): *rečiem*. Jeho význam „hovorím, vravím“ sa zachoval a v textoch sa používa aj ako oživovací prezent. Uvádza osobný postoj hovoriaceho k vlastnej výpovedi.

„Čižmu som vzal, šprnál vytiahol a, *reku*, počkaj, čertisko, však ty moje čižmy viac nevidíš!“ hundral Dolník do tmy. (URBAN) — *Reku*, hodvábnny plyš to sotva bude, možno, že pamukový. (JESENSKÝ)

respektíve (skrat. resp.)

Vytyčovacia vysvetľovacia časť *respektíve* s odkazom na známy kontext uvádza rektifikujúci výraz. Bežná je iba v intelektuálnom prejave, najmä v teoretickom štýle. Jej synonymá sú *eventuálne*, *pripadne*.

Aj štrnásťročný Kukučínov pobyt v Chile má význam pre formovanie, resp. ustálenie sa jeho svetonázoru. (MRÁZ) — Videli sme, že povstanie, resp. spôsob, akým ho autori traktujú, uchováva človeku istú mieru samostatnosti. (A. MATUŠKA)

rovno

Vytyčovacia zdôrazňovacia časť *rovno* označuje výraz, ku ktorému patrí, ako veľmi dôležitý. Synonymné sú častice *priam*, *práve*, *hneď*.

„Ktože má mať, keď nie chlapi?“ hrdo si odľúkol sváko Klimo a pozdvihol si nie nohavice, ale rovno brucho. (TATARKA) — Vozit' sa po nej na starom koči s presilnými pružinami, to už rovno cestovať po schodoch. (JAŠÍK)

rozhodne

Vytyčovací hodnotiaci častica *rozhodne* vyjadruje istotu. Synonymné častice sú *iste*, *určite*, *bezpochyby*.

„Však červený túz najlepšie zodpovie láske?“ spýtala sa ma. „**Rozhodne**“ potvrdil som. (JESENSKÝ) — Bola **rozhodne** pekná osoba. (JÉGÉ) — Páni moji, nemusíte sa už o mňa báť, zachránil som sa **rozhodne** pre život. (TATARKA)

samozrejme

Vytyčovací hodnotiaci častica *samozrejme* vyjadruje istotu. Synonymné a bežnejšie sú častice *prirodzene*, *pravdaže*, *isteže*.

Samozrejme vždy musí byť dobre! (RÁZUS) — Obliekli ich do uniformy, **samozrejme**, ak sa to len uniformou nazvať dalo. (URBAN)

síce

Uvádžacia pripájacia častica *síce* má synonymum *pravda*.

Síce mohlo by to byť aj takto. (ÚZUS) — Mój **síce** zakázal o tom hovoriť pre tú hanbu. (KARVAŠ)

skoro

Skoro s variantom *čoskoro* je vytyčovací hodnotiaci častica. Obmedzuje platnosť modifikovaného výrazu, nepatrne ochudobňuje jeho obsah. Synonymné sú výrazy *takmer*, *temer*, *čajsi*, *približne*.

A nad tým všetkým vysoko voľné zelenkasté nebo **skoro** celkom bez hviezd. (ONDREJOV) — Ešte aj chlapeckú robotu — odvtedy ako nám Vinco odišiel — už **skoro** pol roka. (KRALIE) — **Skoro** sa mi nechce veriť, že by sa Ľudvik mohol vymaniť Fuggerovcom. (KARVAŠ)

skrátka

Vytyčovací vysvetľovací častica *skrátka* sa opiera o známy kontext a uvádza nové vysvetlenie, zhŕňajúci výraz, záver k tomu, o čom sa hovorilo skôr. Jej synonymami sú výrazy *slovom*, *proste*.

Skrátka, slečna Elenka je podarené dievča. (JESENSKÝ) — **Skrátka**, ich práca je také, že ju nikto nemôže nahradiť. (TLAČ)

skutočne

Vytyčovací hodnotiaci častica *skutočne* vyjadruje istotu o platnosti modifikovaného výrazu. Synonymá sú *naozaj*, *áno*.

Družstvo v Kráľovej skutočne pekne rástlo vďaka Vargovi a Mikuščákovi. (TALLO) — A potom dodal **skutočne** vážne. (MINÁČ) — **Skutočne**, odpoľudnie veľmi rýchlo prešlo Elenke pri „Suchej ratolesti“. (JESENSKÝ)

slovom

Vytyčovací vysvetľovací častica *slovom* uvádza nové vysvetlenie, zhrňujúci výraz, záver k tomu, o čom sa hovorilo. Jej synonymá sú *skrátka*, *jednoducho*. Jej dôrazný variant je *jedným slovom*.

Uniformované myslenie. Človek medzi miliónmi. **Slovom** štandard. (MINÁČ) — **Slovom**, vicišpánová slečinka. (CHROBÁK)

snád

Vytyčovací hodnotiaci častica *snád* vyjadruje pravdepodobnosť, odhad. Jej synonymá sú *možno*, *hádám*, *azda*, *vari*, *var*. Má knižný ráz.

Snád strach, **snád** spoločné putovanie, často spoločná vec ich zbližila. (TAJOVSKÝ) — Možno, že zajtra, **snád** už dnes sadneme na loď: nes nás, nes! (SMREK)

sotva

Sotva s variantmi *sotvaže*, *sotvy* (náreč.) je vytyčovací hodnotiaci častica. Vyjadruje pochybnosť, nedôveru. Jej synonymá sú *ťažko*, *asi nie*. Jej synonymami sú *tak-tak*, *len-len*, *asi nie*.

Tie ty už **sotva** uvidíš! (TAJOVSKÝ) — Kto raz vtáča z ruky pustí, **sotva** ho kedy dostane. (PRÍSL.) — Nevieť, či sa z nás stanú básnici, **sotva**, ale z Kastalie sme pili. (BEDNÁR) — My ju aspoň nedáme. A oni? **Sotva**. (JAŠÍK) — „Ak ho poprosíme, no i tak **sotvy** pôjde.“ na to Georga. (TIMBAVA) — Svojou suchou a riedkou trávou **sotvaže** rovina uživí dve čriedy kráv, čo sa na nej pasú každého leta od Dzura do Egida. (CHROBÁK)

správne

Vytyčovací hodnotiaci častica *správne* vyjadruje súhlas, ako výrazy *dobre*, *tak je*, *súhlasť*, *áno*.

Správne, Andreas. (KARVAŠ)

sfa

Nesamostatná častica *sfa* je nárečová. Vyjadruje ľubovlnosť. Jej synonymami sú *hoci*, *bárs*.

Sfa kde mu meškať: či vo fare pri peci, a či tu pri chodníku. (KUKUČIN)

ta

Vytyčovací hodnotiaci častica *ta* podčiarkuje platnosť použitého výrazu. Je vždy dôrazná aj s výrazom, ku ktorému patrí. Synonymné sú častice *naozaj*, *veru*. Častica *ta* je ľudová.

S kravou nech sa maznú gazdiná: on neberie peňazí ani za maslo, a bez mlieka by on ešte **ta** vyžil. (KUKUČÍN) — Mne sa vari prichodí i s deťmi **ta** zmárniť. (TAJOVSKÝ)

tak

Častica **tak** je viacvýznamová: 1. uvádzacia pripájacia, 2. vytyčovacia vysvetľovacia, 3. vytyčovacia hodnotiacia.

1. Uvádzacia pripájacia častica **tak** má široký rozsah lexikálneho významu, obsahovo je všeobecná, a možno ju vo výpovedi zamieňať ostatnými uvádzacími časticami, napríklad časticami *a, no, teda, nuž*.

Tak vidíš ho! (FR. KRÁČ) — **Tak**, ty si Terkin brat? (LETZ)

2. Vytyčovacie vysvetľovacie **tak** uvádza nový výraz. Jeho synonymá sú výrazy *napríklad, povedzme*.

Ale predsa by bolo vari lepšie, žeby si **tak** čaj. (JESENSKÝ)

3. Vytyčovacie hodnotiace **tak** má význam *asi, napríklad*.

Až **tak** okolo šiestej. (LETZ) — Vyskytujú sa **tam** aj svrčiny a nejedna stráň podobná stráni u nás, **tak** na úpätí Nízkyh Tatier. (BEDNÁR)

Častica **tak-tak** vyjadruje krajnú mieru platiacu pre modifikovaný výraz. Jej synonymami sú *len-len, sotvaže*.

Tak-tak že stihneme trochu sa vyspať do svitania. (CHROBÁK)

takisto

Vytyčovacia vysvetľovacia častica **takisto** je synonymná s časticou *tiež*.

Takisto i rad iných jeho diel, najmä posledný román Doktor Faustus. (ŠTEVČEK) Za stratené šťastie, **takisto** relatívne, kynie ti iné. (VANSOVÁ)

takmer

Vytyčovacia hodnotiacia častica **takmer** obmedzuje platnosť modifikovaného výrazu. Synonymné sú častice *skoro, temer, čajsi*.

Ján **takmer** lutoval, že sa k nim nehlásil hneď, že sa k nim nepridal. (SEVER) — V človeku je **takmer** nekonečné množstvo sil, o ktorých sám nevie. (MINÁČ) — Nejedla **takmer**, ani nespala, keď sa jej dačo pýtali, odpovedala nesúvisle. (URBAN)

takrečeno

Vytyčovacia zdôrazňovacia častica **takrečeno** potvrdzuje neúplnú platnosť modifikovaného výrazu. Synonymné sú výrazy *aby som tak povedal, takmer*.

Ja, ktorý som sa tu **takrečeno** narodil. (LAZAROVÁ) — Mat kamarátov je vec **takrečeno** neoceniteľná. (A. MATUŠKA) — **Takrečeno** každá zmluva môže byť uzavretá ako zmluva v prospech tretieho. (LUBY)

takto

Vytyčovacia vysvetľovacia častica **takto** je obsahovo málo výrazná: spája výraz s kontextom a uvádza nový údaj. Synonymné sú častice *ináč, inak, vcelku*.

Ach, na vzhľad je **takto** krásavec. (ŠVANTNER) — Hundre, ale je **takto** dobrý! (KUKUČÍN)

tam

Vytyčovacia hodnotiacia častica **tam** s odtienkom záporného hodnotenia zdôrazňuje výraz podobne ako častice *len, už: kto tam, kde tam, čo tam*. Zdôrazňovanie pomocou **tam** je hovorové.

Čože ho **tam** po spolkocho! (KRNO) — Ktože by **tam** jedol také dačo! (TATABKA)

taže

Uvádzacia pobádacia častica **taže** je hovorová. Uvádza želacie vety. Synonymná je častica *nože*.

A keď **ta** prijme, **taže** sa statočne správa! (DOBŠINSKÝ, POVESTI) — Ej, ej; **taže** ho k nám dovedte. (TLAČ)

teda

Vytyčovacia vysvetľovacia častica **teda** uvádza nové vysvetlenie a komentár k známemu textu. Synonymné sú častice *slovom, skrátka, jednoducho*.

Chúda, **teda** umrelo. (TAJOVSKÝ) — **Teda** sa nám priznávaš len k svojej vine. (KALINČIAK) — Je **teda** jasné, že zákonitosti, ku ktorým dochádza na základe meraní, nevyjadrujú nutne skutočnosť dokonale. (ILKOVIČ)

temer

Vytyčovacia hodnotiacia častica **temer** obmedzuje platnosť modifikovaného výrazu. Synonymné a bežnejšie sú častice *skoro, takmer*.

Pagáč bol bledehnedej farby, **temer** takej ako opica. (BEDNÁR) — Zhováral som sa s ním, **temer** ako so seberovným, až s akýmsi vyzývavým vzdorom. (LETZ)

tiež

Tiež s variantom *taktiež* je vytyčovacia zdôrazňovacia častica. Jej funkciou je upozorňovať na výraz a označovať ho v kontexte za najdôležitejší. Významovo sa zhoduje s časticami *aj, i*, pri zápore s časticou *ani*. No kým častice *aj, i, ani* stoja vždy pred modifikovaným výrazom, zatiaľ **tiež** býva postponované. Postponovaná častica **tiež** je vždy dôrazná.

Starý otec tiež šiel ako opitý. (TAJOVSKÝ) — A on zdá sa mi, tiež ma len vtedy zača¹ milovať. (KRČMÁRY) — Predpokladá, že brodnianskemu kňazovi tiež prekážať nebude pri písaní — ohlášok. (HEČKO) — Bežim za každým preludom, ktorý raz taktiež zborím. (LUKÁČ)

to

Častica *to* môže byť uvádzacia pripájacia i vytyčovacia hodnotiaca.

1. Uvádzacie *to* je všeobecné, nevýrazné, a preto ho možno ľahko zamieňať s niekoľkými inými pripájacími časticami, napríklad s *ono* a *nuž*.

To ho má isto len tak — požičaný. (KRÁLIK) — To budeš vždy tak neskoro chodiť? (F. KRÁČ) — To ako sme boli na Kameni, ustavične ma duší ten kašeľ. (TIMBAVA)

2. Hodnotiace *to* (resp. *toto*, *tototo*) má význam dôrazného *áno*, *veru*.

„Postavíme im školu.“ Ej, *to*, veľkomožní páni ... (TAJOVSKÝ) — „My chceme, aby boli porcie menšie ...“ „Ej — *to*, *to!*“ prisvedčili voličia. (KUKUČÍN) — „A prosí, aby jej odpustili ...“ rozkladá Ejhledjefka zlostne. „*Tototo!*“ (HEČKO) — To je zbojníkov na svete! Každý by len bil, zabíjal. (JAŠÍK)

tobôž

Vytyčovacie zdôrazňovacie *tobôž* vyzdvihuje modifikovaný výraz. Synonymami sú výrazy: *tým viac (menej)*, *tým skôr*.

Šoltésová nepoznala príčiny tejto epidémie nespokojnosti a už *tobôž* nie spôsob ako, ich odstrániť. (MRÁZ) — K mladej vdove sa chlap vždy nájde, a keď má majetok — *tobôž!* (TAJOVSKÝ)

toť

Vytyčovacia zdôrazňovacia častica *toť* poukazuje na dôležitosť výrazu. Jej synonymá sú *práve*, *iba*, *len*, *priam*, *akurát*, *teraz*. Je hovorová.

Bartolen priniesol posolstvo *toť* pred hodinou. (LAZAROVÁ) — *Toť* jeho krv vylievala z vahana. (TATARKA)

totiž

Totiž s variantom *totižto* je vytýkavá vysvetľovacia častica. Uvádza nový výraz a dopĺňa i rektifikuje známy text.

Známosť onej žlebskej rodiny sa im teraz odplatila ešte raz. *Totiž*, keď Miška už zapísal do mestského gymnázia, musel i niekde bývať. (GABAJ) — Skočil som teda ja a pomohol starej žene cez dvor. Mala *totiž* dosť veľký kôš na chrbte a na ňom krížom preložené dva šindle. (TAJOVSKÝ) — Ja *totižto* sám často neviem, či vlastne som. (HEČKO)

trebárs

Vytyčovacia hodnotiaca častica *trebárs* je zastaraná. Vyjadruje ľubovoľnosť. Synonymné sú častice *hoci*, *bárs*.

Toto mi pripravíš na večeru, a ty si vylúp oči, odrež uši a nos a zjedz *trebárs* v mlieku, *trebárs* v mede, tak mi budeš verná. (DOBŠINSKÝ, POVESTI)

tu

Častica *tu* je vyčleňovacia a zdôrazňovacia. Výraz, ku ktorému patrí, označuje ako dôležitý. Synonymné sú častice *rovno*, *práve*, *hneď*, *akurát*, *priam*. Bežnejšia je v rozprávaní.

Krajový variant častice *tu* je *tuliby*.

Keby bol len jeden zostal, aspoň by bolo zostalo niečo na plenná — ale *tu* oba! (KUKUČÍN) — Ako tak sedím, *tu* sa otvorila dvere a vstúpi Mišo. (TAJOVSKÝ)

Sotva si ale za pol hodiny podriemkali, *tuliby* pán slúžny Štefan Levický s hajdúchmi Paľom a Ištvanom. (KALINČIAK) — Pravda, som si pritom pomyslel, že chvála Pánu Bohu, ale sotva som si to pomyslel, *tuliby* sa ti mi nadabí človek, čo mal dva chvostíky z kabáta visiace. (KALINČIAK)

tuším

Častica *tuším* je vytyčovacia hodnotiaca. Je to petrifikovaný tvar slovesa. Vyjadruje odhad, pravdepodobnosť, predpoklad. Jej synonymami sú *asi*, *azda*, *hádám*, *pravdepodobne*.

Vy ste bezcitná, *tuším* ani krvi nemáte. (JESENSKÝ) — Teraz sú bledé, *tuším*, zmäkli (VAJANSKÝ)

údajne

Častica *údajne* je vytyčovacia vysvetľovacia. Synonymná častica je *vraj*.

Mal to povedať *údajne* akýsi vojak, ktorý prišiel z frontu, kde bol spolu s Adamom. (URBAN) — *Údajne* sa daria našim autorom lepšie „záporné“ postavy ako „kladné“, čo je malá chvála, lebo „kladné“ sa im daria prabiedne. (A. MATUŠKA)

určite

Vytyčovacia hodnotiaca častica *určite* vyjadruje istotu, presvedčenie podávateľa. Synonymné sú výrazy *isto*, *bezpochyby*, *naozaj*. Častejšia je v náukovom štýle.

Notár Okolický celkom *určite* videl zo strany ten úsmev, trčiaci z vychýlenej lícnej kosti. (URBAN) — On isto príde, *určite* sa vráti. (JEGE) — To musel *určite* každý čítať. (TLAČ)

už

Častica *už* je viacvýznamová uvádzacia i vytyčovacia.

1. Ako uvádzacia môže pripájať nový výraz. V takomto prípade je formálnym slovom; synonymom je častica *teda*.

Diviaka? To už hej! (ONDREJOV) — „Už či tak, či tak,“ bola odpoveď. (KALINČIAK) — A ako to už býva, že nešťastie nechodí samo, tak bolo aj so mnou. (ŠVANTNER)

2. Ako uvádzacia môže mať aj funkciu pobádaciu s významom *veď*.

Povedal som už, že bývam na kraji dediny. (ŠVANTNER) — Radšej na syna treba lepšie dozrieť. Mladý páňko nevmestí sa už do kože. (ŽÁRY) — Vstávaj, vstávaj chrobáčatko, už je deň! (BENDOVÁ)

3. Vytyčovacie už uvádza novú výpoveď a pripája nové vysvetlenie, komentár k známemu textu. Synonymom je častica konečne.

Severín Jančo, strojník od kompresora, naraz vykrikol. — Už to mám. (TATARKA) — Stal sa tóňou, premenil sa na tieň — bolo už na čase. (SLOVENSKE POHLADY) — Agneša sa chytá zrazu za hlavu: — Čuš už! Čuš preboha. (LAZAROVÁ) — Don Italo mal už toho dost. Vytrhol sa z kresla. (ŽÁRY)

4. Vytyčovacie už s časovým významom pripája nové vysvetlenie so zdôrazňovaním časovej zložky deja. Synonymné výrazy sú *veru hneď*, *veru viacej*, *veru nikdy*, *veď hneď* ...

Vanovskovi neuspeli pýtať sa Žúrika na bližšie okolnosti — už ho nebolo. (VAJANSKÝ) — Sotva sa vyvalil, už zaspal. (KUKUČÍN) — Ja ťa tu nebudem trpieť. Nevráť sa mi už. (ALEXY)

5. Vytyčovacie hodnotiace už môže mať význam *hoci*. Poukazuje na krajnú možnosť zo stanoviska podávateľa.

Pohnevali sa a náš Tvrdoň premýšľal, ako si od neho sto šesťdesiat zlatých vymôže, čo už aj bez úrokov. (TAJOVSKÝ) — Všetci žijú v tomto dome pozvázovaní sme jej vôľou, objatí polypom, ktorý z nás vysáva život, či to už niekto uverí alebo nie. (ZELINOVÁ) — Ľudia hovoria, a či už len básnia, že zavše zjavujú sa na oblohe veľké hviezdy ... (VAJANSKÝ)

6. Hodnotiace už s významom *veru*, *teda*, *naozaj*, *skutočne*, *áno* podčiarkuje platnosť nového výrazu s poukazom na predchádzajúci kontext.

„Mali by sme si obstarat mačku,“ navrhol Tomáš. „A to už zasa nie!“ vyhlásil rozhodne Francek. (ZÚBEK) — Už lepšie je tamto. (JILEMNICKÝ) — Dedinu už dávno prešiel, obkľučuje ho pole. (KUKUČÍN) — Musel uznať, že po bratislavských kaviarňach sa už všeličo pohovorilo. (URBAN)

7. Hodnotiace už môže stavať novú výpoveď do protikladu s predchádzajúcou. Vtedy má význam *naproti tomu*, *ale*.

Ak už ja nemám charakter, kto by ho potom mal, povedz mi, kto by ho potom mal? (LAZAROVÁ)

8. Častica už môže mať aj funkciu zosilňujúcu, ako častice *že*, *len*.

A to už ako? (KRNO) — Povedz mi už len raz, čo chcete, keď neuznávate pôsty... (ALEXY)

9. Častica už sa vyskytuje aj ako súčasť zloženej častice s pobádacím a časovým významom v skupinách *už aj*, *už i* (= *hneď*, *naskutku*).

Voda sa vyliala nad ránom a odrazu, najprv na cestu a už aj tiekla do domov. (JANČOVÁ) — „Jožo,“ hovorím synovi, „už aj zapriahaj.“ (MARKOVIČOVÁ—ZÁTUBECKÁ) — Practe to v čerty, keď vám vravím! Už aj! (BODENEK) — Naraz len náš poslanec vyrazi zo seba temný mongolský zvuk a už i chmatne po guľovníci. (TATARKA)

vari

Častica *vari* s variantmi *var*, *variže* je viacvýznamová. Vyskytuje sa ako uvádzacia pobádacia, aj ako vytyčovacia hodnotiaca.

1. Uvádzacie pobádacie *vari* stojí na čele vety. Je to opytovacia častica. Synonymné sú *azda*, *hádam*, *či*, *čo*.

Čože tak letíš, var naháňáš niekoho? (KUKUČÍN) — Vari sa ti rozum čistí? (URBAN) — Variže tá má driek hrubý? (TAJOVSKÝ)

2. Vytyčovacia hodnotiace *vari* máva dvojaký význam: a) *hádam*, *asi*, *azda*; b) *hoci*, *aj hneď*.

a) Všetka česť vám, ale váš čas sa vari minul. (KARVAŠ) — A záduch — vari naozaj povolil. (CHROBÁK) — No ale vari aby sme šli! (HORÁK) — Okrem učiteľov v obci vari najviac čítal on. (TATARKA) — A čo mi vykáš? Veď sme var známi! (KUKUČÍN)

b) On sa poddá všetkému a čo by vari orať šli po ňom. (TAJOVSKÝ)

vcelku

Vytyčovacia vysvetľovacia častica *vcelku* uvádza zhrnajúci záver k predchádzajúcej kontextu alebo situácii. Synonymné sú výrazy *ináč*, *takto*, *summa summarum*.

Založil celý život na jedle a liehu, lebo to bolo vcelku nenamáhavé rozhodnutie. (JILEMNICKÝ) — Vec sa zhoršuje tým, že dialógy majú vcelku v tejto próze prevahu nad autorovým textom. (A. MATUŠKA)

veď

Veď s variantom *veďže* je uvádzacia pobádacia častica. Vyjadruje autorovo podnecovanie. Pri indikatíve je *veď* synonymné s časticou *však*, pri imperatívne s časticami *všakže*, *aleže*, *nože*.

Veď mám s tebou trápenia — ani noci, ani dňa! (ONDREJOV) — Kameň pri ceste by nad nimi ustrnul: mama, no veď neplačte. (TATARKA) — Čo je s tebou, srdce? Veďže neblázni! (MIHÁLIK)

veru

Veru s variantmi *ver*, *ver'*, *vera*, *veruže*, *verabože*, *verubože* je vytyčovacia hodnotiaca častica. Podávateľ ňou potvrdzuje platnosť obsahu výpovede. Rozšírená o zdôrazňujúce *-že*, *-bože* ešte väčšmi zdôrazňuje obsah výpovede. Synonymné sú častice *naozaj*, *skutočne*.

Veru, nezávidím mu! (URBAN) — Toto nám ver' dávno chýbalo. (CHROBÁK) — Muž chodí do dielne, pracuje vera nelahko od rána do večera, ale i zarobí. (KRČMÉRY) — Dunajčák, kamarát myslí na revolver, otpravu. Ešte to! To by verubože neurobil pre ňu. (JESENSKÝ) — Veruže sa ti, Martin, aj dom zide. (KRÁLIK) — Tu naháňal rakúskeho Fridricha, tu zasa zapáral, celkom podaromnici, i do svojho bývalého testa, Jura Poděbrada, ktorý sa mu verubože nedal. (JÉGÉ) — Verubože, gróf grófovi oko nevykole. (URBAN)

vlastne

Vytyčovacia časť *vlastne* môže byť vysvetľovacou i hodnotiacou.

1. Ako vysvetľovacia časť so silným zreteľom na predchádzajúci text uvádza rektifikujúci výraz. Jej synonymami sú častice *totíž, čiže*.

Prisahal tedy našej dedine, *vlastne* škole. (KUKUČÍN) — Prišiel neskoro, *vlastne* ani neviem. (TLAČ)

2. Ako hodnotiacia časť má význam *popravde, v skutočnosti*.

Začala som tušiť, že láska k doktorovi Lorencovi nebola *vlastne* láskou. (KRÁLIK) — Na počiatku Ráztočania nechápali ani, čo sa to *vlastne* stalo. (URBAN) — Na zákrutách máme čas trochu postáť a spýtať sa, kam *vlastne* autor speje. (A. MATUŠKA)

vôbec

Vytyčovacia zdôrazňovacia časť *vôbec* pripúšťa krajnú mieru a súčasne vyzdvihuje modifikovaný výraz. Synonymné výrazy pri zápore sú *nijako, vonkoncom*.

A veru motýľa ani nasledujúci deň a potom už *vôbec* nebolo. (MORIC) — Zuzka Speváková sa *vôbec* nebála. (ONDREJOV) — Ondrej *vôbec* neodporuje, trápi sa len, ako tu zanechá hrob starého otca. (CHROBÁK) — Či *vôbec* majú pravdu, je iná otázka. (JÉGÉ)

vonkoncom

Vytyčovacia zdôrazňovacia časť *vonkoncom* vyjadruje absolútne krajnú mieru a modifikovaný výraz vyzdvihuje. Synonymná je hodnotiacia časť *vôbec*.

A keď už *vonkoncom* nijakého titulu nebolo — tam boli všetci do jedného u Javora. (JESENSKÝ) — Mňa naši ľudia *vonkoncom* znajú. (SLÁDKOVIČ)

vpravde

Vytyčovacia hodnotiacia časť *vpravde* uvádzaný výraz označuje ako pravdivý, skutočný. Synonymné výrazy sú *v skutočnosti, popravde, naozaj*.

Ale Dobrehryz sa *vpravde* nijak nepaprečil, iba si dôkladnejšie podložil laby pod bradu. (GABAJ) — Proti tým, ktorí sa vznášali ušľachtile vo vzduchu, on prvý *vpravde* zniesol poéziu z neba na zem. (A. MATUŠKA)

vraj

Vytyčovacia vysvetľovacia časť *vraj* výrazne odkazuje na situáciu alebo na kontext a uvádza nový výraz alebo reč tretej osoby. Synonymné slová sú *údajne, že*. Vznikla zo slovesného tvaru *vraví: vraví > vrať > vraj*.

Zastrel oba obloky na cestu, aby *vraj* vtáčatá nenaleteli na ne a sa nepoudierali. (ONDREJOV) — Marcinko *vraj* ochorel a polihoval v židovskom baraku. (ŠVANTNER)

vskutku

Vytyčovacia hodnotiacia časť *vskutku* vyjadruje istotu autora o platnosti modifikovaného výrazu. Synonymné výrazy sú *naozaj, áno, skutočne*.

Vskutku. Kto vie, čo zas zamýšľajú. (KARVAŠ) — *Vskutku*, koľko len rozprávok to má Kukučín! (A. MATUŠKA)

však

Však s variantmi *všakhej, všakver, všakže* je uvádzacia časť. Základná časť *však* je pripájacia alebo pobádacia, varianty sú pobádacie. S pobádacími časťami sú synonymné *veď, pravda*.

Beta, *však* si tu, povedz, či nevravím pravdu? (TATARKA) — *Však* ti hrebeň splasne, keď ti kaprál flasne. (LETZ)

To boli vtedy časy, *všakhej?* (ZÚBEK) — Mamička, ty nič nehovoríš? *Všakže* musím povedať pravdu. (BARČ) — Veď je to, *všakže*, prirodzené, aby si človek trochu oddýchol a zavesil sa. (ALEXY) — Ja vás poznám, povedal devótno; ráčite byť profesor Debnár, *všakver?* (KARVAŠ)

výlučne

Vytyčovacia zdôrazňovacia časť *výlučne* obmedzuje a zužuje platnosť výrazu. Synonymné slová sú *iba, len, výhradne*.

Netreba a nie je to ani dobre, keď je román *výlučne* mužskou vecou. (A. MATUŠKA) — Ako rodený Slovak učil sa v prvých rokoch *výlučne* len cudzie reči. (ZÁBORSKÝ) — Eudmila Podjavorinská zdržovala sa po všetky roky svojej mladosti takmer *výlučne* v Horných Bzinciach. (ROMČÍK)

výslovne

Vytyčovacia zdôrazňovacia časť *výslovne* podčiarkuje platnosť niektorého výrazu výpovede.

Výslovne prínosom hornopotiskej kultúry je tu napr. čierny džbán s nožkou na dne. (KRIČKA) — To si *výslovne* ty musel urobiť. (JESENSKÝ)

Z

Časť *z* s variantom *zo* je vytyčovacia hodnotiacia. Vyjadruje približnosť, pravdepodobnosť. Stojí pri údajoch množstva. Synonymné sú častice *asi*,